ٻار سنڌي ڪهاڻيءَ ۾

(ٻارن جي موضوع تي لکيل سنڌيءَ جي مشهور ليکڪن جون
چونڊ ڪهاڻيون)

سهيڙيندڙ

ولي رام ولڀ

سُهڻي

پبليڪيشنس

حيدرآباد، سنڌ

١٩٨٤ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇپائيندڙ: مقصود احمد ميمڻ، ٻاران سهڻي پبليڪيشنس
حيدرآباد سنڌ

ڇپيندڙ: سهڻي پرنٽرز، الهندو ڪڇو،
حيدرآباد سنڌ

ڇپجڻ جو مهينو: اپريل (۱۹۸۴ع)

قيمت سادي ڪاپي ۱۲-۰۰ روپيا
اڇي ٻڌي ڪي ۱۶-۰۰ روپيا

(سهيڙيندڙ جا حق ۽ واسطا قائم)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ترتيب

١-	مون به سنگتيءَ پرکي ته ڏٺو هو!	لالچند امرڏنومل جڳتياڻي	٩
٢-	مسافر مڪراني	شيخ اياز	١٥
٣-	پيراڻي	جمال ابڙو	٢٠
٤-	مٺي	زينت چنا	٢٧
٥-	ڏنڀ	پوپٽي هيرانندڻي	٢٩
٦-	رعب	سگڻ آهوجا	٤٦
٧-	معصوم التجا	سندري آتمچنداڻي	٤٧
٨-	امڙ مان نه ڪندس	اياز قادري	٥٤
٩-	ٻه ڳوڙها	شيخ حفيظ	[illegible]
١٠-	امير	ڪمل پيامي	٦٤
١١-	ريل ۾ هڪ شاعر	ڪرشن کٽواڻي	٧٣
١٢-	لڙڪن جي لڙي	جگديش ايس لڇاڻي	٧٧
١٣-	چهڙي	بشير مورياڻي	٨٥
١٤-	اونده جو وڻ	سراج	٩٣
١٥-	گڏي	تارا ميرچنداڻي	١٠٤
١٦-	ننڍڙو انسان	موهن ڪلپنا	١١٤
١٧-	چنڊ ۽ ماني	علي بابا	١٢١
١٨-	هڪ هرڻيءَ جي ڳالهه	حميد سنڌي	١٢٦
١٩-	سڪايل روح	غياث جوڻيجو	١٣٢
٢٠-	آها	طارق اشرف	١٤٠
٢١-	ورٺو	نظير شيخ	١٤٣
٢٢-	عمر ڪان اڳ	ڪلا پرڪاش	١٥١
٢٣-	ڇانو	ماهتاب محبوب	١٥٧
٢٤-	اونده ۾ وڪوڙيل جهيڻي روشني	ماڻڪ	١٦٣
٢٥-	عيد جي خرچي	ظفر حسن	١٧٧
٢٦-	پشپ	ولي رام ولڀ	١٩١
٢٧-	پار جو پوڙ	حليم بروهي	٢٠٠
٢٨-	مالهو	زيب سنڌي	٢٠٢

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ارپيان ٿو
سنڌي ٻارن کي
وليرام ولڀ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پنهنجي طرفان...

شايد پڙهندڙ ڪتاب جي نالي مان اِهو سمجهن ته اهي ڪهاڻيون ٻارن لاءِ آهن. پر ائين ناهي. هن مجموعي ۾ اهي ڪهاڻيون شامل آهن، جن جو مرڪزي ڪردار ’ٻار‘ آهي، ۽ ٻار جي موضوع تي لکيون ويئون آهن.

هيءَ ڪتاب ’ٻارن جي سال‘ تي هڪ اداري ڪي ڇپڻو هو، پر ڪن مجبورين ڪري آهو ادارو انهيءَ سال ڪتاب ڇپجي نه سگهيو. وليرام ولڀ صاحب اِهو ڪتاب مونکي ڇپڻ لاءِ ڏنو. سوچيو هوم ته ٻئي سال مان اِهو ڪتاب ڇپي پڌرو ڪندس. پر خواهش جي باوجود به ڪتاب نه نڪري سگهيو.

هاڻ ته ٻارن جي سال ڪي گذري به سال ٿي ويا آهن.

وليرام صاحب ڪي انهيءَ موضوع تي جيڪي به ڪهاڻيون سجهيون ٿي، سي هن سهيڙي ڏنيون هيون. هن مجموعي ۾ آيل ڪهاڻين ڪان علاوه به اجا چار پنج ڪهاڻيون انهيءَ موضوع تي آهن، جيڪي به وليرام صاحب ڏنيون هيون، پر ڪتاب جي ڇپائيءَ ۾ ايتري ڪهڻي دير ٿي آهي، جو ڊپ هوم ته جيڪڏهن انهن ڪهاڻين لاءِ ڪتاب ڪي ترسائبو ته ماڳهين ڪتاب نڪرڻ ڪان ئي نه رهجي وڃي.

انهيءَ لاءِ وليرام صاحب ۽ پڙهندڙن ڪان معذرت.

— طارق اشرف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون ۾ سنگتيءَ ۾ ڪي ته ڏٺو هو!

لالچند امرڏنو مل جڳتياڻي

ٻابو سرڳي مون کي ساڻس ڏسي ته ڳالهه ئي نه پيئي وڻيس؛ پر وات سان چوڻ ڪجهه نه. ٻابي جي ڳالهه مان هونءَ هرڪا رڪان: چوي آءٌ ته اٿان؛ چوي ويهه ته وهان. هن ٻاري ۾ سو جيڪڏهن سمجهانس به پيو، ته به سنگتيءَ سان چڻ ڦاڙ مان نه پيو ڪريان.

حقيقت آهي ته هو يار خوار ۽ اوڙي پاڙي هو. پاڻيان ٿو ته مان ئي هوس، جنهن کي هن جي سنگت مان ٻچان ڪانه ٿي آئي.

ڪنهن سمي هن جي چؤ-ٌوٽ هيڪاري وڌندڙ هئي. هند پٽ، گهٽيءَ پاڙي، هن جي چرچا هلي ئي پئي. ڪنهن جا ٻڌ ته حق غصب ڪري ويو، ڪنهن جي ٻڌ ته ڏنڊي ۾ ٻيڙي ٻوڙيائين، ڪنهن سان ڇي هٿ ورتيو، ڪنهن مان ڇي هونءَ ورتيو. مطلب ته جيترا هئا ماڻهو، اوتريون هيون ڳالهيون.

اهي سربستيون خبرون ٻابي سرڳيءَ جي ڪن پون ته هيڪاري ۽ بي آرام پيو ٿئي. پاڻيان ٿو- پاڻيان ڇو ٿو؟ پڪ اٿم- سرڳيءَ کي ويچار ٿي ٿيو ته متان هن جي سنگت ۾ مان سندس لاڪيٽو لال ۽ ڪرجي ٻهر نه ٿي پوان!

ٻابي کي منهنجي ٻاري ۾ اها اون ئي ٿي، تنهن لاءِ مان هن کي ڏوهه ڇو ڏيان؟ پر مون ۾ ڪي ته سنگتيءَ ۾ ڏٺو هو! جنهن ناڻ، سچ پچ آنهيءَ ويل ڪو مون ڪان پڇي ها ته اسان کي ۽ تنانهيءَ جو سير ٻار ڏي ته مان هوند لاجواب ٿي بيهان ها.

خير! هڪ لڳا ٻابي سان گڏ موٽر ۾ آفيس ڏانهن پيو وڃان ته هي ۽ ڪو دڳ تي گڏجي ويوسين.

مون موٽر بيهاري، هن کي ڪيڪاريو ته ڏٺم بابي کي ڳالهه نه وڻي.

هيڪاري جو هن چيو تـه مشن روڊ تائين مان به ٿو اوهان ساڻ موٽر ۾ هلان، ته بابي جو منهن اڃي ورن ورن ٿيو.

تنهن هوندي به، وچ پرو سيري، مون هن جي لاءِ پنهنجي پاسي ۾ جاءِ ڪئي.

بابو سور پي ويو. ڪچيائين ڪونه؛ پر پوءِ مون کي ٻڌايائين ته انهيءَ وير سندس من جي حالت ڇا هئي.

رهڻ روڊ تان ڦري، مشن روڊ تي ٿياسين ته سول هاسپيٽل وٽ موٽر بيهاري مـون هدراهه کي چيو: مون کي آهي اسپتال ۾ ڪنهن مريض کي ڏسڻو. تون وري مون کي ڪڏهن ڪنهن ٻئي وقت گڏج.

ته ٿو چويم اسپتال ۾ تو سان پيڙو مان به ٿو هلان.

بابو ته موٽر ۾ ئي ويٺو رهيو. اسين ٻئي لنگهي اسپتال جي احاطي ۾ ٿياسين.

مـان پنهنجي سهي مريض کي ڏسي رهيس، تـه سڌ ملي جـو هڪڙو آدمي ڪنهن مهلڪ مرض ۾ مبتلا، هتي علاج لاءِ آيل هو، سو جنسي ڪيترن ڪيري هينئر گذر ڪري ويو.

اهڙيون ڳالهيون سرڪاري اسپتالن ۾ روز پيون ٿين.

مون ٿورڙو آبهرو ٿي پڇيو: پوءِ ڇا؟

ورندي ملي: دم ڏيڻ سان ڏپ ڪا ڪيڏي اٿائين! ڪير اوڏو نه ٿو وڃيس. وري ڪو ماڻهو ئي ڪونهي، جو لاش کي ڪڍائي ماڻهن تائين پهتو ڪري.

منهنجي سنگتيءَ نهه ڦهه چين: لاش کي مان ٿو ڪڍائي وڃان.

اسين ٻئي لاش واريءَ ڪوٺيءَ ۾ وياسين ته بوءِ ڪا ٿي آئي. مان دعوا مان ٿو چوان ته اهڙي جهڙي بوءِ جي ڏپ مون تي پڙيئي ڪانه. پر هن ۾ بون کي به نڪ تي رومال جهلڻو پيو.

۽ ھيءَ؟
ڇا ڪيائين جو آمالڪ پنھنجو ڏکھو ڪوٽ لاھي، لاش کي
آنھيءَ ۾ ويڙھي، ھون کي رڳو اک جي اِشاري سان
چيائين: وٺاءِ.
ھون ڪان نہ ڪئي ڪانہ ٿي.
لاش کي ائين کڻي، موٽر تائين آياسين تہ بابي کي چيائين:
معاف ڪجو. اوھين آفيس ۾ پيرين پنڌ ٿي ڪري وڃو. اسين
وڃي لاش مائٽن وٽ پھچائي ٿا اچون.
لاش کي موٽر ۾ سمھاري، اسين ھن جي مائٽن ۾ آياسين،
تہ آتي بہ ڪنھن کي ھمت نہ پيئي ٿئي، جو لاش جي ڪري
اوڏو اچي!
لاش جي حالت ڏسي ٻيئلن جي مٿي چڪر ٿي کاڌو. بہ چار
تہ آتي ئي ساڏا ٿي پئجي رھيا. فوتيءَ جي سئيءَ ۾ سڀي پيٽ،
تنھن بہ اوچنگارون سي ڏنيون پئي، ۽ لاش کي ھٿ ڪونہ
لاڻائين.
آتي بہ لاش کي آگھي سگھي، شريعت پٽاندڙ آن کي غسل
ڪرائي جنازي ۾ سمھاريو ھُن.
پوءِ ڪانڌي آيا ۽ ٻي خاق بہ اچي مڙي، جن قبرستان ۾ نيئي
ھن کي مٽي ڏني.

مھراڻ مخزن — حيدرآباد

سيپٽمبر ۱۹۴۷ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پدم

حشو ڪيولراماڻي

هوءَ منهنجي دل جي راڻي هئي.

شام جو جڏهن گهر واپس ورندو هوس ته هوءَ ڪنهڙي ۾ ڪٽ ٿان ٻيهي منهنجو انتظار ڪندي هئي. ڏاڪڻ تي پير رکندو هوس ته هوءَ پنهنجي منڙي آواز سان مون کي ڪيڪاريندي هئي. ماني کائڻ وهندو هوس ته اجهل لاڏ ڪوڏ سان لڏندي لمندي پاڻيءَ جو گلاس ڀري ايندي هئي — ميز تي پڙهڻ وهندو هوس ته هوءَ ننڍيان ٻانهون سان اچي مون کي ڀاڪر پائيندي هئي. صبح جو اک کوليندو هوس ته ڪيس پنهنجي سيراندي تي مرڪندو ڏسندو هوس.

هن جو نالو پنپا هو... پر مان کيس پدم ڪري سڏيندو هوس.

هوءَ منهنجي پاڙيسريءَ چندو لعل جي ابهم ڪکي هئي. عمر پنج سال، شڪل جي گوري، ڳالهائڻ جي سباجهڙي...

هڪڙي ڏينهن گهر واپس وريس ته ڪنهڙي ۾ سندس چهرو نه ڏسيم... ڏاڪڻ تي پير رکيم ته مون کي ڪنهن ڪونه ڪيڪاريو، مانيءَ کائڻ مهل پڻ هوءَ ڏسڻ ۾ ڪانه آئي.

سمجهيم ته شايد پدم مون سان رُٺي آهي. صبح جو پڙهڻ مهل مون کي ڀلايو هئائين، سو البت ترشيءَ سان چيڙيو هومانس.

ڳالهه وسري ويئي هيم پر هاڻي پشيماني محسوس ڪرڻ لڳس.

مون وڃي سندس در کڙڪايو پر جواب ڪونه آيو. دل ۾ ڌڪ ڌڪ ٿيڻ لڳي. در کي ساري طاقت سان کڙڪايم. نيٺ در کلڻ جو آواز ٿيو پر چائنٺ تي رڳو گهر جو نوڪر ڏٺم. اندر سن سنات لڳي پيئي هئي. سڀ ٻاتي ٻاهر ويل پئي ڏٺا. سمجهيم ته شايد هو ڪنهن ڪيل تي ويا آهن. دل سامت ۾ آيم. نوڪر کان احوال پڇيم...

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي پيرن هيٺان زمين کسڪڻ لڳي ۽ هوش حواس گم ٿي ويا.

مون نوڪر کي گاڏيءَ لاءِ ڊڪايو، ٽيسٽائين هيٺ ٿلهي تي متوالن وانگر ڦيريون پائڻ لڳس.

گاڏيءَ واري کي چيم، ”سڌو سول اسپتال ڏانهن هل، گاڏيءَ کي تڪڙو هلائي، ڌهن منٽن ۾ پهچائي ته ڊبل ڀاڙو ڏيندوسانءِ.“

رستي تي اونده هئي ۽ منهنجي اندر ۾ ان کان وڌيڪ اونداهه چانيل هئي. سامهون رڳو گاڏيءَ واري جو جهڪو پاڇو پسي رهيو هوس. منهنجي دماغ ۾ هوائي جهازن جو گهمسان ۽ غوغاءُ هو. گهوڙي جي ٽاپ ٽاپ ۽ منهنجي دل جي ڌڪ ڌڪ جي وچ ۾ جڻڪ شرط پئجي رهي هئي.

مان خيال ڪرڻ لڳس... ڇا دنيا ۾ بي رحميءَ ۽ ظلم جي حد ئي ڪانه ٿيندي آهي؟ پدم جهڙي معصوم ابهم ڪهڙو ڀاري گناهه ڪيو جو ڪيس لٺ جو شڪار بنايو ويو. منهنجي دل جي راڻي، ڪلي ۽ مرڪ جي متوالي، معصوميت جي مورت... ڪيڏانهن منهنجي ننڍڙي پدم جهڙو ڪومل ڪنول، ڪيڏانهن راڄنيتيءَ جهڙو قهري ۽ تند طوفان!

نوڪر ٻڌايو هوم ته ٻار گهٽيءَ ۾ راند ڪري رهيا هئا. هڪ ٻئي کي چولي کان وٺي، هنن قطار ڪري ڊڪڻ پئي پاتيون. آزاديءَ جي ڏينهن جو آهنگ، ٻارن جي آسرندڙ دلين ۾ نمتار هو. قوم جا نيتائون قيد جي ڪوٺڙين اندر بند هئا ۽ سرڪار جي ڊبڙ دوئس جي پاليسي، بک ۽ مهانگائيءَ ماڻهن کي هٿي ساڻو ڪري ڇڏيو هو. ڪن سپاهين کي ڏسي هو زور سان نعرا هڻڻ لڳا. ننڍڙي پدم پڻ سندن پنيان لچڪندڙ ٽنگن سان ڊڪڻ لڳي. هوءَ توتلي زبان سان نعرن ۾ ٻين کان البت سرس هئي.

اوچتو هن هڪ دل ڏاريندڙ رڙ ڪئي، هڪ چٽيءَ لٺ منس وار ڪيو هو. سندس ريشم جهڙو بدن، لال خون ۾ رنگجي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منٽيءَ تي ليٽڙجي ڪري پيو
الاجي گهڻا منٽ ائين، وقت خاموشي ۾ ڪٽل تي ڏنو، شايد
صديون گذري ويئون جڏهن مان اسپتال جي در تي پهتس.
ڪوٺيءَ ۾ اندر پير پاتم ته منهنجي نظر سڌي پدم تي پيئي.
سندس چوڌاري سندس مائٽن جو انتظاريءَ سان پريل چهرو
ڏٺم، ۽ منهنجو چت پدم ۾ هو.
هوءَ کٽ تي بيهوش پيئي هئي. ڪيس لونڊڙيءَ وارو
ڏک لڳل هو؛ ۽ اجها سرجيت ڪانس تي هئي. ڊاڪٽر
بلڪل گنڀير تي ڏنو پر مائٽن کي آٿت ڏيڻ ۾ وسان نه ٿي
گهٽايائين.
اوچتو پدم هنڌ تي لڇي پڇي؛ آهستي آهستي اکيون کوليائين
؛ سندس نظر مون تي پيئي. سندس نگاهه ۾ ساڳي مسڪراهٽ
ظاهر هئي. ساڳي توتلي زبان ۾ هن کي لفظ ڪڇيا. مون
پنهنجا ڪن سرلا ڪيا. مون پڇيو ساڻس "منهنجي منڙي پدم
چا ڪيئي؟"
پدم وري ڪجهه بوليو مون سمجهيو...... منهنجي بهادر پدم
چيو "دادا هندستان آجاد!"
بيشڪ پدم تو جهڙين ٻي ڏيئن، لاثاني ٻارن سان هندستان
ڪيئن نه آزاد ٿيندو؟ مادر وطن جي گريب مان اهڙا ننڍڙا ٻار
نڪرن ته ڪيس ڪير زنجيرن ۾ جڪڙي رکندو؟
توکي چا کپي؟ آجاد هندوستان؟
تون مون جيڏي نوجوان ٿيندينءَ تنهن کان اڳ آزاد دنيا جي
آزاد هندستان جو فخر ضرور حاصل ٿيندو.
تيستائين اسان جي آمرنڊڙ حياتين کي خون جي ندين ۾ نيون
هٿيون پونديون.
جنهن گهڙيءَ ۾ هيستائين البت شڪ هوندو هوم تنهن ۾ هاڻي
پڪ ٿيم. هندستان ضرور آزاد ٿيندو.

ڪتاب 'آگسٽ انقلاب'

زندگي پبليڪيشن ڪراچي(١٩٤٥)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مسافر مڪراني

شيخ اياز

چوڏاري ڪجھه جون پوڙهيون هيون ۽ عورتون انهن کي هٿن سان پڇي رهيون هيون. مزدور مڪراني عورتون - سپيون ۽ سوٽ! وڏيل سڙيل ويڙهيون، ڏندا مُنڊا منهن! پڪي چمڙي. ڪڪا وارا! جڻ ٽامي جون مشينون ٿي لڳيون. ڪجھه جهڙي نرم شيءِ سندن سخت هٿن ۾ نم ٿي سونهين! پريان ڪجهه جون ڳوڙهيون پيون هيون ۽ انهن جي پرسان سندن ٻار کيڏي رهيا هئا.

”مسافر! ابا مسافر! هيڏي ته آءُ.“ هڪڙي عورت پوڙهي اڏائيندي چيو.

سندس پٽ مسافر لاٽون ڦيرائي رهيو هو ۽ جيئن ماءُ ڏانهن منهن ورايائين تيئن مون تي نظر پيس. منهنجي سوٽ ۽ ٽاءِ ڏسي شايد ڪيس رونشو آيو ۽ هو لاٽون ڇڏي مون ڏانهن وڌي آيو. ٿوري دير مون ڏانهن تڪ ٻڌي ڏنائين ۽ پوءِ نچڻ لڳو.

”سالي بابوجي. او سالي بابوجي!“ هن سُر سان ڳاتو ۽ ڦيري پاتي.

مون کي ڏاڍي کِل آئي. هو نچي رهيو هو يا ڪينهونءَ ٿي ٽپ ڪاڏا! پريل ٻت، ڦُنڊيل ناسون. ڪنڊريل ڇڳون! سندس ناسي وار ته ڳويا ان جون پوڙهيون ها.“

” او سالي بابوجي! او سالي بابوجي!“ هن لانڊ لاتي ۽ جهمر هڻڻ لڳو. سيني جو ڏيان مون ڏانهن ڇڪجي ويو ۽ عورتون رڻي جو پلئه مُنهن کي ڏئي کلڻ لڳيون. هو ”سالي بابوجي“ چئي تاڙي هڻي، چيلهه موڙي، ڦيري پائي رهيو هو. مون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کي ڪاوڙ بدران کِل اچي رهي هئي . جڏهن هن جهمر هڻي پوري ڪئي تڏهن وري مون ڏانهن تڪ ٻڌي ڏسڻ لڳو . هن سمجهيو ته مان چڙي ويندس پر مون کي سانت ۾ ڏسي هو هٻڪي بيهي رهيو . مون کيسي مان آنو ڪڍي کيس ڏنو . هو ڪکو وکو ٿي ويو . مون کيس سلام ڪيو . هو وائڙو ٿي ويو . مون ڏانهس هٿ وڌايو . هو سُن ۾ اچي ويو . مون کلي ڏنو ، هن به کلي ڏنو . ”سلام سالي بابو جي“ چئي هو ڪجهه جي گوٺي پنيان پڇي ويو .

انهيءَ کان پوءِ ننڍڙي مسافر سان منهنجي سنگت ٿي وئي . هر آچر تي مان ڪلفٽن تي ويندو هوس . ڪجهه جو گدام بس اسٽاپ جي سامهون هو . جيسين بس اچي مان مسافر جو ناچ ڏسندو هوس ۽ وچڻ مهل کيس آنو ڏئي ويندو هوس . مسافر جي عمر چار پنج سال هئي . منهن ماسيرو ، چپ ٿلهيرا ، رنگ سانورو ، وار ڪڪوريا ! انهن سان گڏ مون کي هن جي منهن تي هڪ عجيب سرڪ نظر ايندي هئي . چٽڪ سندس انگ انگ سرڪندو هو . سندس اکيون چمڪي ، پرون ٽاٽجي ، ناسون ڦولارجي ، چپ سڪي ويندا هئا ۽ هو سراپا سرڪ ٿي ويندو هو . اها سرڪ هن جي ماحول تي فتح هئي . گدام جي هانو بوسات ، پيٽ ۾ چٽي بک ، ٻت ۾ ٻچان ، پگهر جي هلڪي بوءِ ۽ چڪٽي مٽي ، ماءُ جو داب دڙڪو ، چڪيون چڙٻون! انهن سڀني جي شڪست هئي اهو ناچ ! انهن سڀني تي فتح هئي اها سرڪ ! سڀ ٻار سندس چوڌاري مڙي ويندا هئا ۽ هو پنهنجي طوطيلي زبان ۾ ڳائيندو هو :

ڙئو وڏو امان جو — ڦرو وڏو ابا جو
ٽئو وڏو امان جو — چرو وڏو ابا جو
پيٽ وڏو سيٺ جو — پيٽ وڏو سيٺ جو

خبر نه آهي ته هن اهو راڳ ڪٿان سکيو هو . تڪ تڪ کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پوءِ هو تاڙي وڄائيندو هو ۽ سڀ ٻار سندس پنيان تاڙي وڄائيندا ها:

تتئو وڏو اٺان جو ـ تڙاپ، تڙاپ، تڙاپ!
چُرو وڏو ابا جو ـ تڙاپ، تڙاپ، تڙاپ!
پيٽ وڏو سيٺ جو ـ تڙاپ، تڙاپ، تڙاپ!

پوئين تڪ چئي هو ٽينگ ڏيندو هو ۽ سندس منهن تي مرڪ ڦهلجي ويندي هئي. مٺي مٺي مرڪ، مبهم مبهم، جهونجهڪڙي جي پهرين ريک، روحانيت جو چٽو رنگ! جڻ خوشيءَ ليئو پاتو، جڻ معصوميت گهونگهٽ هٽايو! مٺي مٺي مرڪ، بي غم بي غم، آٿاسي، اڻ ڄاڻ! نہ ڏکن ٻکن جو خيال، نہ ڏمر ڏاڍ تي خوض! هن جي زندگي ناچ هئي، راڳ هئي، مرڪ هئي. ننڍڙو ننڍڙو قد، ننڍڙا ننڍڙا ٽينگ، ننڍڙا ننڍڙا گيت! روز نئون ناچ ڪندو هو، روز نوان گيت چوندو هو. مون کي سندس وار نهايت وڻندا ها ـ گهنڊي گهنڊي گهاٽا گهاٽا! جڏهن هن جي وارن تي جهڪي هٿ ڦيريندو هوس تڏهن مون کي ساري انسان ذات جا ابهم نظر ايندا ها، پيارا پيارا ٻار، قدرت جا مٺڙا مٺڙا ميوا! سندم دل درد سان پرجي ويندي هئي. نہ هنن لئہ پورو کاڌو پيتو هو، نہ لٽو ڪپڙو، نہ تعليم تربيت! هي مسافر، هي مڪراني ٻار، هي عمدي شيءِ، هي ماس جو ڪيڏوڙو! هوئن تہ هي بهترين رقاص ٿئي ها پر هاڻي وڏي هوندي دادا گير ٿيندو! خوني ٿيندو!! جي نہ نہ اڏ ـ بکيو مزدور ٿيندو!!!

سنهنجي دل بغاوت سان پرجي ويندي هئي. هي ٻار جنهن جي ماءُ صبح کان سانجهيءَ تائين ڪپهہ پچي رهي آهي تنهن جي انگ تي لٽو نہ آهي! دل ۾ ايندو هو تہ پوڙي پوڙي اڏايان، گوڙي گوڙي جلايان. گدام ڦهلندو نظر ايندو هو، سندس حدون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ساري دنيا سان ملي وينديون هيون. هي ساري دنيا هڪ گدام آهي جنهن تي ڪپهه جون پوڙيون پڪڙيل آهن. بس هڪڙي چڻنگ، هڪڙي تيلي جي ضرورت آهي ۽ پوءِ ڇپيون جرڪنديون نظر اينديون، انسانيت مُرڪندي نظر ايندي، دنيا جرڪندي نظر ايندي. هڪڙي چڻنگ، رڳو هڪڙي تيلي! اي انگ - اگهاڙو! اٿو، هي دنيا، هي ڪپهه جو گدام توهان جو آهي! اي پيٽ بکيوءَ اٿو! هي دنيا، هي ڪٽڪ جو گدام توهان جو آهي! ان تي رڳو ان جو حق آهي جو پيچي ٿو، جو پوکي ٿو، جو پورهيو ڪري ٿو.

مسافر سان سنهنجي سنگت سال کن هلي. اڳين هفتي مان بس - اسٽاپ تي اڏ - ڪلاڪ کن بيٺو هوس پر مسافر نه آيو. مون گدام ۾ وڃي هن جي پڇا ڪئي، سندس ماءُ اکين مان لڙڪ اگهندي چيو، "بابو، مسافر کي ته نمونيا ٿي پئي آهي. توهان جي آني آني مان هُن تي رپيا ميڙيا ها سي ڊاڪٽر جي فيءَ ۾ ڏناسين ۽ باقي جو رپيو ڏيڍ هو سو دوا تي لڳي ويو. پنجن ڏينهن کان مسافر بنا دوا جي هنڌ تي پيو آهي. اسان وٽ پيسو هجي ته دوا دارون ڪريون! وينا الله جا رنگ ڏسون."

مان هن کي وٺي سنڌو سندس گهر ويس. مسافر جا ڳل پيهي ويا ها، جڻ ربڙ جي ڪينهون مان هوا نڪري وئي هجي. سندس سنهن پيلو ٿي ويو هو.

هو مون کي ڏسي مرڪيو - ساڳي غير فاني مرڪ - مرض کي شڪست، موت تي فتح! نه بيوسي بيماريءَ جو خيال، نه دوا دارون جي پرواهه! مون سندس ڳل کي ٿڦڪائيندي چيو، "مسافر، مان آهيان، مون کي راڳ نه ٻڌائيندين؟" مسافر مرڪي رهيو هو. هن نبل هٿن سان تاڙي وڄائي ۽ جهيڻي آواز ۾ ڳايو:

ٽڪو وڏو امان جو
چرو وڏو ابا جو
پيٽ وڏو سيٺ جو
پيٽ وڏو ... ڪنئون، ڪنئون، ڪنئون ڪم ... ٽون
دم ٻيهجي ويو، مسافر ويندو رهيو.

سفيد وحشي (ڪهاڻين جو مجموعو)

اپريل ١٩٤٧ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيراڻي

جمال ابڙو

ڏڪر تان بروهين جي لڏ تي لٿي. سياري جي شروعات هئي. جابلو پٽن تان خشڪ هوا سنهڙيون پٿريون گهليون ٿي ويئي. ٻہ ٽي ڏاند هئا، جن تي سامان لڏيل هو. هڪ اٺ جنهن تي بانس جون لٺيون ۽ ڏنڊا، سنڌ ۾ وڪري لاءِ ڪنيل هئا. پٺيان ٻہ ڪتا پڇ لوڏيندا پڳا ٿي آيا. مڙدن جا پير اگهاڙا، سنٿون ڦاٽل ۽ لنڊيون. مٿن ۾ عاليشان ٽڪڙن وارا، پرت پريل سيرا ۽ گندا ٽوپ، وڏا وار، خشڪ، اٽيا ۽ چيڙهه پيل. زالُن کي سهٽي ڪٽل پرت سان ڍڳها گگها. ڏاندن تي وڏا بورا رکيل، جن ۾ ڏاس جا وٽيل رسا پيل. ننڍڙا ٻار ڏاندن تي چڙهيل، مائٽن کي سنها لڪڻ هٿ ۾ جن سان ڏاندن کي هڪليندا ٿي آيا ۽ سريلو 'هي ـ هون' جو آواز پئي ڪيائون. شڪلين جا سهڻا ۽ شاندار، بدن جي بيهڪ ڏاهوڪي. هڪڙي هنڌ مانجهاندو ڪيائون. گوڏڙيءَ مان سڪل مانين جا ٽڪر سيني کي ملي ويا. ٻئي ٻجڪي مان سڪل ڏڏ جا اڇا ٽڪر ڪڍي پاڻيءَ جي جمن ۾ وڌائون ۽ سيني ٻہ ٽي ڍڪ ڀريا. ننڍڙي نون سالن جي پيراڻيءَ چيو، "سنڌ ۾ شيون ڪوڙ ۽ سنيون سنيون." پٺس ٽوپ لاهي جونئن هاٿو مٿو کنهيو. مائس خفي تي ڏانهس نهاريو. ٻين ٻارن جي آڏو مٿين مٿين شين جون خيالي قطارون گهمي ويون.

سنڌ ۾ ڀلال جي جهوپڙن ۾ ويٺا، ڀلال تي سمهيا ۽ ڀلال جا جوتا ڏاهي پاتائون. بانس جون لٺيون ۽ ڏاسن جا رسا وڪيائون، ڪڍيون ڪيائون ۽ ڪيٽون ڪڍيائون.

سيارو گذريو ۽ سونڻ جا سانباها ٿيا. بارڙن کي شيون ڪونہ سليون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رڇڻ ڪان اڳ ۾ پيراڻيءَ جي پيءُ زال جي منهن ۾ ڏنو. سندن اکيان سيج ۽ بک ڦري ويئي. جوڻس هيسجي پيراڻيءَ جي چولڙي کي ڏٺو، جو اجان هاڻي ڏوئي وڌو هٿائين. سندس خاموش بيوس اکين ۾ انڪار ڪين هو!

پيراڻيءَ جو پيءُ پير واري ڳوٺ ۾ آيو. ”سلامالیڪ“ ڪيائين ”ادو ڪو ’سنگ‘ کپي؟“ پيءُ جو مطلب ڌيءَ کي وڪڻڻ جو هو. سنڌ ۾ سنگن جي اڻاٺ. ڪيترن جا پڙ باسيل هئا. ’شل بادشاهه پير سپ جي پڄائي.‘ لالوءَ جي پيءُ پٽ ڌي ڏٺو، مڇن جي ساول، آواز گگهو، ڏاڙهيءَ جا ڇڊا ڇڊا ڪنپ به نڪتا هئس.

ٻني جٺا بروهيءَ سان گڏجي ويا. بروهين جا ڪتا سنڌين کي ڏسي ڇتا ٿي پيا. هوءَ هوا مچائي ڏنائون. پيراڻي- پڻيءَ اگهاڙا جنبا ڪليل پڇي وچي ماءُ جي چولي کي جهليائين. لالوءَ جي پيءُ ڪيس هٿ لائي ڏٺو.

پيراڻيءَ جي پيءُ پڪائي ڪندي چيو، ”ڏبرو (ڏبري) ناهي.“ ڪتن ڀونڪ ڇڏي. ڳوٺ جي ٻاهرئين رستي تائين ڀونڪندا ڊوڙندا آيا. ڪين ٻاهر ڪڍي پڇ لوڏڻ لڳا ۽ بدن کي ڏوڏي تڙي پکڙي ويا. هنن پنهنجو فرض پورو ڪيو.

ڳوٺ جي ٻاهران ’مٽ‘، روپين تي فيصلو ٿيو. اڄ بروهين پنهنجا تڏا پٽيا، مڏي ويڙهجي سيڙهجي، ڏاندن تي پئجي ويئي. ٻارڙن ڳوٺ جون ڳالهيون ٿي ڪيون. ٺڪر جون ۽ نڪر جي پيرن جون. لالوءَ جو ڳوٺ واٽ تي هو. پيراڻيءَ جي ماءُ پيراڻيءَ سان بلڪل لڳي ٿي هلي. پڻس به ڪيس آڱر ڏني هئي. ”ابا هاڻي ڳوٺ ٿا هلون؟“ پڻس ڪنڌ سان هائو ڪئي. سندس اندر ڪاڏو پيو هو. ماڻس محسوس ڪيو ته ڪا وڏي شيءِ سندس ڇاتيءَ ۾ اٽڪي پيئي آهي، جا ٻاهر نڪرڻ لاءِ آدما پئي ڪائي. لالوءَ وارا اڳيئي بيٺا هئا. ماڻس شين وانگر

سٽ ڏيئي پيراڻيءَ کي ڪٺي ورتو، ۽ ڇاتيءَ سان چنبڙايو. ماءُ ۽ ڌيءَ جيون دلين ڌڪ ڌڪ ڪرڻ لڳيون. ماڻهر مڙي ويا. پٺس ڏڪندڙ هٿن سان پيراڻيءَ جي ٻانهن کي ڇڏايو. ماءُ جو هنيانءُ ڦسي پيو، آنڊا ويڄي پيا، دل ڌانهن ڪئي. "اڙي منهنجو پيراڻي ننڍڙو." ڇوڪريءَ هنيانءُ ڦاڙي ڌانهن ڪئي. پکي پڙڪو ڏيئي اڏاميا.

پٽ ۾ پهل پيراڻيءَ کي لالوءَ جي پيءُ جهليو. پيراڻيءَ جي پيءُ جي نڪ ۽ اکين جو پاڻي سنڌس ڏاڙهيءَ مان ٽپي ٽميو ۽ ڦٿڪندڙ زال کي پئي جهليائين. لڏ رواني ٿي، پيراڻيءَ اوٻاسين ۾ "ابا ۽ اما" پڪاريو. ماڻس کي گهليندا ويا ۽ پري کان آواز ايندو رهيو، "او خدا، منهنجو پيراڻي ننڍڙو. او ٽڪر کي ٻاهه لڳي، سنڌ وسي، منهنجو پيراڻي ننڍڙو." هن وار پئي پٽيا.

ڦٿڪندڙ پيراڻيءَ کي گهر ڪٺي ويا. هن بل پئي کاڌا، چڙهيون ٿي هنيون، پڳي پڳي ٿي ويئي. لالو ڊوڙندو شيون وٺي آيو. زور سان سنڌس وات ۾ مصري وڌائون جا اجهڪي سان نڪري آئي. ٻاراڻي ڪچي نڙيءَ مان گهگهو آواز اچڻ لڳو، اوٻاسين ۽ سڏڪن ۾ پڳل ٽٽل، 'ابا...، امان...' ٿي نڪتس. ڪنهن کيس سڏ نه ڏنو. لالوءَ کي ٻاهه وٺي ويئي، ڪاتي کڻي آيو. اکيون ڦوٽاري چيائين، "بس ڪر نه ته کهندو سانءِ." منيءَ ۾ پهل پيراڻي سڄي رهيل طاقت سان چيخ ڪئي... مائي پاڳل پنهنجي ننڍڙي ڌيءَ کي ڇڪي ڇاتيءَ سان لاتو. ٻڪريءَ کن آڏا ڪري ٻيڪاٽ ڪيو، ۽ پنهنجي ڦر کي چنڊ لڳي.

پيراڻي اڄ به جيئري آهي، سنڌس هڪ پٽ پوليس وارو آهي، ۽ ٻيو جيل ۾ آهي.

مهراڻ مخزن حيدرآباد سنڌ

۱۹۴٦ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مٺي

زينت چنا

ڀين عورتن سان گڏ هوءَ به منهنجي مالڪڻ وٽ مزوري ڪرڻ ايندي هئي. هوءَ ڀين وانگر گهڻو ڳالهائيندي نه هئي، پر ڪم سيني کان گهڻو ڪندي هئي. جو ڪم ڀين کان نه ٿيندو هو، سو مان هن کي چوندو هوس، ته هڪدم ڪندي هئي. ٻيون عورتون سيني نوڪرن چاڪرن سان کلنديون ڳالهائينديون هيون، پر هوءَ ڪنهن سان به ڪونه ڳالهائيندي هئي. جي ڳالهائيندي هئي ته رڳو پنهنجي پٽ دائود سان. دائود عمر ۾ چئن، پنجن سالن جو هو، پر پنهنجي تندرستي ۽ بوتي جي ڪري ستن، اٺن سالن جو پئي لڳو. سندس اکين ۾ شهزادن جهڙو چمڪو هو، ۽ ويڙهاڪ سپاهي وانگر منجهس جرئت هئي. هلندو هو ته سينو تاڻي هلندو هو، ڄڻ ڪو وطن دوست پنهنجي سيني تي گوليون کائڻ نڪتو آهي. ڏاڍو وڻڻ جهڙو ٻار هو.

هڪ ڀيري مان پنهنجو پيار روڪي نه سگهيس، ۽ کيس ڳل تي هڪ 'مٺي' ڪٽي ڏنيم. دائود روئڻ لڳو ۽ ماءُ کي چوڻ لڳو، "آما هن هتي 'چي' لڳائي آهي." دائود جي 'چي' تڏهن لٿي جڏهن ماڻس ڳل تي بار بار مٺيون ڏنيون. مان ڏاڍو شرمندو ٿيس. دل ۾ سوچڻ لڳس ته هن ڇوڪري تي آخر ڪيئن فتح حاصل ڪجي؟ ٻار مون کي به پنهنجو هو، پر هن کي ڪنهن به ڪاڏي جي شيءِ سان هرڪو فتح ڪري ٿي سگهيو. آن ۾ ايتري جرئت ڪٿي؟ شايد ان جي ماءُ جي پيار ۾ اهڙي اونهائي نه هئي، يا هرڪا عورت ماءُ نه ٿي ٿي سگهي، واري ڇوٽي پوري ٿڪي ٿي آئي. بهرحال مون کي دائود

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ماءُ جي خصلتن ۽ دائود جـي جرئت انهن ذي ويجهو ڪيو. مون ڪوشش ڪندي نيٺ انهن ذي ويجهو قدم وڌايو.

دائود جي ماءُ هڪ بيوهه هئي. چڱي گهر جي عورت هئي. مڙس مرڻ کان پوءِ ڪيس مڙس جي رشتيدارن ملڪيت ڦري ڪيي ڇڏيو هو. دائود خاطر هن شرم ۽ حيا ۽ وڏائيءَ کي ڳنڙيءَ ۾ ٻڌي مزوري شروع ڪئي هئي. پورت آن مـان به خيرڪي ٿيندي هيس، پر هـن دائود کي ڪنهن جي اڳيان هٿ ٽنگڻ جي تعليم نه ڏني هئي. پاڻ رُکي سُڪي کائي، هن دائود کي چڱو کارايو ۽ پهرايو ٿي. نالي ۾ هوءَ 'سوني' هئي، پـر هن پاڻ کي لوهه کان به سخت بنائي ڇڏيو هو. معلوم ائين ٿي ٿيو جڻ هن پنهنجي نسائيت کي پري هٽائي هڪ پاسي رکـي ڇڏيو آهي. جيتوڻيڪ هـوءَ شڪل شباهت جي سٺي هئي ۽ منجهس آهـو ڪي هو جو هڪ قبول صورت عورت ۾ هئڻ کپي، پر هن پنهنجي انهيءَ مقبوليت کي پاڻ ڄاڻي ٻجهي مٽيءَ ۾ لوڻـي ميرو ڪري ڇڏيو هو. هوءَ رڳو دائود لاءِ هئي، ۽ دائود رڳو هن جو هو. اِهو ئي سبب هـو جو هن جي 'ميٺيءَ' ۾ آها پاڪيزگي هئي جو دائود لاءِ هر درد جو درمان ۽ ايذاءَ جو علاج اهـا هڪ ئي ماءُ جي ميٺي ڪافي هئي. مون ڪيترا ڀيرا دائود جي ٻڪ بـه انهي ميٺيءَ سان پوري ٿيندي ڏٺي.

گهٽي ڪم، ٻڪ ۽ فاقن آخر سونيءَ کي ڪيرائي وڌو. مون ڏٺو پئي ته هوءَ آهستي آهستي پاڻ موت ذي وڌندي وڃي، پر هـن ڪڏهن بـه ڪنهن جي مدد وٺڻ قبول نـه ڪئي. انهيءَ قسم جي گفتگو کان هـوءَ هميشه نٽائيندي هئي. اکئين پئي ڏٺم، ته انهيءَ قسم جي خود داري ڪيس موت جي منهن ۾ اڇلائي رهي هئي. پر هن جي اها ئي روش ۽ اهو ئي ڍنگ، جو جڻ ته ظاهر ظهور چئي رهي هجي: 'مون ۾ توهان جو ڇا،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇا ۾ اوهان منهنجا آهيو؟' ڪڏهن ڪيس ڏسڻ ويندو هوس. پر ڪيترو آخر، ڪو ڪنهن وٽ انهن حالتن ۾ ايندو ويندو رهندو؟

هڪ ڏينهن صبح جو وقت هو ته دائود منهنجي دروازي تي مون کي چوڻ لڳو، ”آما تي سڏئي.“ مان ترت ئي ساڻس ويس. ڏٺم ته سوني آخرين پساهن تي آهي. پنهنجي سيرانديءَ کان سُڪل مانيءَ جو ٽڪر ڪڍي دائود کي ڏنائين ۽ دائود جي ٻانهن مون کي ڏنائين. دائود زوريءَ مون کان ٻانهن ڇڏائي ماءُ جي مُنهن تي مُنهن رکيو، پر سندس ماءُ جي ’مينڌي‘ اڌوري رهجي وئي ۽ دائود روئندي روئندي آتي اُتي سمهي پيو. مان ستل دائود کي گهر ڪڻي آيس. منهنجي زال ڀهڙي مهانگائي جي وقت ۾ دائود کي پاڻ وٽ رهائڻ کان ڪيٻايو.

مون مالڪڻ کي ستايو، دائود جي حال تي رحم ڏياريو. کيس چيو، ”دائود لاوارث ۽ يتيم آهي، اوهان جي ۽ اوهان جي ٻچن جي ٻچت سچت کائي وڏو ٿيندو، وڏو تي اوهان جي گهر جو نمڪ خوار نوڪر بنجندو.“ پر مالڪڻ هڪ يتيم ڇوڪري کي پنهنجي مٿان مصيبت سمجهي پاڻ وٽ رکڻ کان انڪار ڪيو. آخر شام جو مالڪ آيو. آن کي ستايم جنهن خدا ترسي ۽ درد منديءَ خاطر دائود کي رهائڻ قبول ڪيو ۽ مالڪڻ کي به سمجهايو، ۽ دائود اتي رهڻ لڳو.

پر دائود آهو ساڳيو دائود نه رهيو، جنهن کي هڪ ڏينهن منهنجو پيار ’ڇي ڇي‘ تي لڳو هو، سو هينئر منهنجو پيار هيڏانهن هوڏانهن جهون نظرون بچائيندي چپ چاپ برداشت ڪندو هو، بلڪل اهڙيءَ طرح جهڙيءَ طرح هڪ ٻُڍڪيو برهمڻ ڪيترن ڏينهن جي بک سبب لڪي ڇپي ڪنهن اڇوت جو پٽ' کائيندو هجي. هو جڏهن پنهنجي مزي ۾ ايندو هو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تڏهن خوب هيڏانهن هوڏانهن ڊوڙندو هو، راند ڪندو هو. مان سمجهندو هوس ته اجهو ٿو ڪري پر هو ڪرندو ڪونه هو، ڇو ته ڪيس خبر هئي ته هر ڏک، هر زخم جو علاج ’ مينهن‘ ته گهڻو اڳ ڪانئس جدا ٿي چڪي هئي. ڇوڪرا ڪيس ماريندا هئا، پر اوچنگارون ڏئي ڪونه روئندو هو. هو ڏينهون ڏينهن پنهنجو پاڻ ۾ ڇهندو ٿي ويو، منجهائنس اها جرئت، اها البيلائي جيئن پوءِ تيئن گم ٿيندي ٿي وئي. مان جڏهن اهو ڏسندو هوس ته مون کان ’آهه‘ نڪري ويندي هئي.

هڪ ڏينهن دائود کي ڪجهه وقت گهر ۾ ڪونه ڏٺم. اوچتو مالڪڻ جي رڙين تي معلوم ٿيم ته مالڪڻ جي ٻارن سان ٻاهر نڪري ويو آهي، جوته مالڪڻ چوڻ لڳي ته، ”ڇورو ندورو، منهنجي ٻارن کي به الائي ڪٿي رلائڻ وٺي ويو آهي.“

مان ڊوڙندو ٻاهر ويس. سامهون ڏٺم ته ميدان ۾ ٻار ته سڀ هئا، پر پرئين پاسي کان هڪ ڏاند کي ٻارن ڏي ڊوڙندي ڏٺم. منهنجو هڪ به ويو ٻه ٻه ويا. ڊڙڪي اڳتي ويس، پر ڏاند اڳ ئي ٻارن وٽ پهچي چڪو هو. ٻار ته ڀڄي ويا، پر مالڪڻ جو ننڍڙو ڪڪو ڀڄي نه سگهيو. دائود جڏهن اهو ڏٺو ته هن هڪدم ڪڪي کي ڌڪو ڏئي ڏاند جي اڳيان ٿي بيهي رهيو. ڪڪو بچي ويو ۽ دائود ڦٽجي پيو. مان جڏهن پهتس ته ڪڪو روئي رهيو هو ۽ دائود بيهوش پيو هو. مون بيهوش دائود کي ڪلهي تي کنيو ۽ ننڍڙي مالڪ کي ڇيچ کان ورتو.

گهر پهتس ته مالڪڻ ڪاوڙ مان چيو، ”منهنجا ٻچو پيادل پيو اچي ۽ بادشاهه زادو ڪلهي تي کنيو پيو اچين؟“ مون ڪجهيو ڪونه ۽ دائود کي پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ کڻي ويس. گهڻن جتنن کان پوءِ بيهوش دائود هوش ۾ آيو. هوش ۾ اچڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بعد هو روئڻ لڳو. مون ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته هو مات ڪري، پر اڄ دائود کي سمجهڻ جي ضرورت هئي ، جا هن جي دک جي درمان هئي. پر اها مئني اڇي ڪٿان!

منهنجو دماغ ڦاٽي رهيو هو. سر جي درد ڪان گهڻو مون کي دلي درد هو. ڇو ته دائود جي روئڻ مون کي بي قابو بڻائي ڇڏيو هو. ننيڙي مالڪ کي ته ڏڪو ڪاڻيندي تورو زخم ڏيو هو، پر دائود جو ته هر عضوو ڦٽجي پيو هو، ۽ علاج ننيڙي مالڪ جو ٿي رهيو هو. ڊاڪٽر موٽرن ۾ پئي آيا، آرام ۽ ڪاڏي جا مشورا پئي ڏيا، ننڍن ۽ وڏن پئي پڇيو. مون کي اهو حال ڏسي پنهنجي مفلسي ۽ بي وسيءَ تي ڪاوڙ پئي آئي، ۽ هر هر دائود ڏانهن وحشت ڀرين نگاهن سان پئي نهاريم. ڪڏهن ڪڏهن دل ۾ ويچار پئي آيم ته آخر هيءَ مصيبت مون ڇو پالي جنهن منهنجو دلي آرام وڃايو آهي، جنهن مون کي منهنجي نظرن ۾ ايڏو بيوس ۽ لاچار ثابت ڪيو آهي. اها حالت شايد دائود به سمجهي ورتي، ڇو ته آن جون خاموش نگاهون چئي رهيون هيون ته تنهنجو پيار ڪوڙو هو تڏهن ته جلد ڪـِـڪ ٿي پيو آهين، آن ڪري ته تنهنجي پيار ۾ 'ڇي' هئي. مان پاڻ کي نهايت ئي شرمندو سمجهڻ لڳس. مون ۾ دائود سان اکين ملائڻ جو تاب نه رهيو.

مٺي جي سور جي هوندي به مان سڄي رات جاڳيس، ڇو ته دائود کي ڦٽن جي سور ڪري تپ هو، ۽ هو ساري رات روئندو رهيو. صبح ٿيڻ ۾ ڪجهه دير هئي ته دائود ننڊ ۾ روئندي چيو، "اما تون اڇي وئينءَ!"

مون جلدي وراڻيو، "ها." ۽ جهٽ ڪئي مئني ڏني ماس. دائود جو چهرو ننڊ ۾ ئي ٻهڪڻ لڳو، ۽ اکيون کولي مون ڏي نهاري روئڻ لڳو. مان پريشان ٿي ويس ۽ آخر چيم، "دائود پٽ، تون جيڪي گهرين تو سو مان چاڙان تو پر...!"

آتي مالڪڻ جو سخت گير آواز آيو، ”ڪمبخت چاڏين ٿــو ته پوءِ آن موجب ڇو نٿو ڪرين؟ سڄي رات ڪتي جي پونگڙي وانگر ’پين پن‘ ڪري، منهنجي ٻچي جي ننڊ ڦٽائي اٿس، هڪ ته ان کي ڇڇري آيو آهي، ٻيو اک لڳڻ نه ڏني اٿس. ڪڍ هن کي ٻاهر. جي هن کي نه ٿو ڪڍين ته ڪڻ تون به بسترو، مون کي ڪونه کپين، نڪرو هن گهر کان ٻاهر.“
ائين چئي هوءَ منهنجا ٽپڙ ٽاڙي ٻاهر اڇلائڻ لڳي.
سڄي دنيا صبح جي مٺي ننڊ ۾ مست هئي، ۽ مان پنهنجو سامان — هڪ غريب جو سامان جنهن ۾ نه پلنگ هئا نه فرنيچر هو، رڳو هڪ چادر ۽ ڪجهه ٻچيل چانور ۽ آٽو هو، ڪُنا ۽ هنڊيون ته مالڪڻ جي غصي جو ڪاچ ٿــي چڪا هئا. منهنجيءَ زال سٽل ٻار کنيو، ۽ مون گنڍڙي کڻي ۽ بيهوش دائود کي ڪنڌ تي رکيو، ۽ هڪ اڻ ڄاڻ منزل ڏي وک وڌائي. ڪاش، دائود کي ان وقت چئي سگهان ها، ’دائود تنهنجي درد جــي درمان مٺــي منهنجي وس ۾ ڪــانهي... تنهنــجي اهــا مٺي آخــر ڪٿان آڻي تو کي ڏيان،‘ پر ان وقت دائود اِها منهنجي ايڏڙي ڳالهه سمجهي به سگهي ها!

تماهي مهراڻ، حيدرآباد سنڌ

سيارو - ١٩٥٥ع

ڏيــڻ

ٻوٽڻي هيراننداڻي

” ٻاڳن پــري! ڇا ٿي چوين ؟ تنهنجو لاڏلو پــڙهي ڳڙهي، آفيسري ڪمائي يا ٻون وانگر ٻاڇين جو گاڏو ڪاهي؟“

” اوهان ٻہ گهڻايو ڪين ٿا. ڪوهہ پنڌ تي ويچارو ٻــارڙو اسڪول ڪيئن ويندو؟“

”صبح جو گاڏي ۾ ڪڏو. واڳڻ سان گڏ رکي مان ڇڏي ايندوسانس ۽ وري ٻارنهن وڳي اسڪول وٽان گاڏو ڦيرائي وٺي ايندومانس.“

”ڇئو ڇا پيا؟ ڪاڏي ٻار جو وت، ڪاڏي شينهن جهڙو ڏينهن! پوءِ ٻہ سينهن آهي، جهڙ آهي، ولهہ آهي...“

” تہ پوءِ وهاري وهينس ڪچ ۾! اٽين ٿي واڳڻ ٻجهي وڏو ٿيندو.“

گوڏومل ڳالهہ ڇڻي هليو ويو. ٻاڳي ڇا ڪري؟ ورهاڱي بعد شڪارپور ڇڏي اچي اندور وسايو هئائون. ڀڳت ڪنور رام ڪالونيءَ ۾ ننڍڙي سرن ۽ گاري واري گهر ۾ اچي رهيا هئا. ڪالوني شهر کان اڍائي ميل پري هئي. آهڙي حالت ۾ سڪيلڊي کي ڪيئن ڪڍي؟ ڪان سندس پهريون ٻــار هو. هوءَ ڏاڏيءَ جي اکين جو تارو هــو. ڏاڏيءَ ڪيس مکڻ جــي گوليءَ ۾ چانديءَ جو ورق وجهي کارايو هو. ناناڻا بہ کيس ڏاڍو پيائيندا هئا. جڏهن بہ هوءَ وٽن ويندو هــو، سندس مامو کيس پستن جا نقل کارائيندو هو. ڪان جا ڳٽا مکڻ جيان تازا ۽ نرم هئا ۽ سندس وات پستي جهڙو ننڍو ۽ وڻندڙ هو. ٻاڳيءَ کي لاچار ’ها‘ ڪرڻي پيئي.

هن کي سمجهہ ۾ ئي نہ پئي آيــو تہ هت هندستان ۾ سڀ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڳالهيون ڏکيون ڇو آهن؟ پنهنجي شڪارپور ۾ گهر به ڪو وڏو ڪين هو پر هيءُ گهر ڏاڍو سوڙهو ٿو لڳي، اصل ساهه پيو گهٽجي! مٽي آتي به هئي، پر آها مٽي ڪهڙي نه پياري لڳندي هئي! هتي به اسان جي جاءِ ۾ ٿوري اوندهه هئي، پر هتي جي اوندهه ۾ وڏيڪ ڪارنهن آهي! هتي جي آس وڏيڪ تپائيندڙ ڇو آهي؟ هتي جا ماڻهو اهڙا ڪوڙو ڪوڙڙيچو ٿا ڳالهائين؟
ڪان اسڪول ۾ ويٺو. گوڏومل دورانديشي ڪري کيس هندي اسڪول ۾ وهاريو. ڪان اڪيلو، اُبالو، اُداس، موڳو ۽ ويڳاڻو ٿي پنهنجي بينچ تي ويٺو.
هو شڪارپور هڪ سال پڙهي آيو هو اتي ته ماستر ڪٿمنڙا ڏيندو هو. آتي مرچو، پوڄو ۽ گاگن به هوندا هئا. مرچو پاڻيءَ ۾ پسيل ڏوڏا کڻي ايندو هو، پوڄو ليار ۽ گيدوڙا آڻيندو هو ۽ هن کي ڏاڏي بسڪيٽن جي پور ٻڌي ڏيندي هئي. رسيس مهل اهڙا سٺا ٿول کائي هو کلندا هئا ۽ بوڙون پاڙيندا هئا. ڪڏهن لاٽون ڦيرائيندا هئا ته ڪڏهن گولين کي 'سچ' ڏانهن موڪليندا هئا. وڏا ڇوڪرا اهڙن لاءِ ڏور کي مانجهو هڻندا هئا ته هي هتان کان هوسائين شيون کڻي پيا پهچائيندا هئا. ڏاڳي جي پيڙي جهلي بيهندا، گهران وٽيءَ ۾ پاڻي کڻي ايندا يا لغڙ جي ڪمان واري ڪانيءَ کي پڪڙي بيهندا ۽ اهڙا ننڍا ننڍا ڪم هو پاڻ کي ڪيڏو نه وڏو پيا سمجهندا هئا! "پلا اِها راند ۽ کل ڪيڏانهن ويئي؟ گاگن ۽ پوڄو ڪيڏانهن ويا؟ هتي ڪلاس ۾ ڪير به سنڌي نه ٿو ڳالهائي، ڇو؟ آتي ته ماستر ۽ پٽيوالو به سنڌيءَ ۾ ٿي اسان سان ڳالهائيندو! هتي هي سڀ مون ڏانهن گهوري ڇو پيا نهارين؟
ڪان اسڪول مان موٽي ڇيو، "امان مان اسڪول ۾ ڪونه ويندس."

”پٽ، ويندين ڪيئن نه؟ ڏاها ٻار هر روز اسڪول ويندا آهن.“

”امان، هتي نه مرڇو آهي، نه ٻوڇو. موتي، ڪندن، گاگن، موهن، راڌا، گوپي، ستياما- ڪير به اسڪول ۾ ڪونه ٿو اچي، پوءِ مان ڇو وڃان؟“

”پٽ! اهو پنهنجو شڪارپور هو، هيءُ هندستان آهي. اسين هاڻ اندور پيا رهون.“ ياڳي پٽ کي سمجهائڻ لڳي.

پر نه ڄاڻ ڇو، ياڳيءَ روئي ڏنو. هن کي به پنهنجون ساهيڙيون ياد آيون. گلي، موهني ۽ ساوتريءَ تنهن کان سواءِ سندس سوٽيون ڪملا ۽ ليلان ۽ ماساتيون ڪوشليا ۽ سيلونتي به اتي ئي هيون. نئين گهگهري پائي سڀن کي ڏيکارڻ، سياري ۾ پاڻ ۾ نرڙا ۽ ڏوڏيون وراهڻ، لڪائي کٽاڻ کائڻ، ٽيجڙيءَ جو ورت رکي گڏجي شربت پيئڻ، ٽڏڙيءَ تي دانگيءَ تي اولا پچائي سڄي گيهه ۾ ٻوڙڻ، نوڙيءَ راند کرڻ ۽ گلابي ڦيري پائڻ جهڙا انيڪ درشيه هن جي من جي اکين اڳيان سنيما جي چترن جيان گهمي ويا! ”ائين پيو لڳي ڄڻ اسين مري ويا آهيون. مرندي مرندي سو سمجهيو آهي ته اسين هي سڀ ڇڏي ويندا سين. پر اسين ته سڀ ڪجهه جيئري ئي ڇڏي آيا آهيون! ڇا منهنجي ساهيڙي گلي لکنوءَ ۾ رهي ائين ئي سوچيندي هوندي جيئن مان ٿي سوچيان؟ شڪارپور ڇڏڻ وقت گليءَ وٽ ويئي هيس ته هوءَ ڪيڏو نه رني هئي!“

ڪان کي اسڪول ۾ ’پاپڙ کائو‘ سڏي چيڙائيندا هئا. گوڏومل هڪ پيرو گاڏو ڦيرائي اسڪول جي احاطي اندر ٿي گهڙيو ته اسڪول جي پٽيوالي کي اڻ لکيءَ طرح گاڏو لڳو. پٽيوالي ڏانهس شوڪيو، ”سالا سنڌي!“ اُن وقت گوڏومل سوچيو، ”مان پاڻ کي سنڌي سڏيان ٿو ته چون ٿا ته سنڌ ڇڏي آيو آهين ان ڪري پاڻ کي سنڌي سڏڻ ڇڏي ڏي. پر هي پاڻ ئي تي مون کي سنڌي سڏين ٿا! سو به ائين

جئن ’سنڌي لفظ ڪا ڳار آهي!‘

ڪالونيءَ جي جوانن سرجوشي ڪري هڪ سنڌي ڪلاس کوليو. ڪالونيءَ جـي چڱي مڙس ڀڳوان داس شام جـي وقت ٻـه ڪلاڪ پنهنجو ڪمرو ان ڪم لاءِ ڏنو. ماستر کي چيو ويو ته هرهڪ شاگرد کان هڪ آنـو روز وٺندو ڪر. مهيني اندر ئي پنجاهه شاگرد جمع ٿي ويـا! گهڻي ڀاڱي شاگردن ۾ ڇوڪريون ئي هيون. هنن ٽن چئن مهينن بعد ڪتاب پڙهڻ به شروع ڪري ڇڏيو.

سال جي اندر ان هڪ ڪلاس ۾ ٽي چار درجا ٿي پيا ۽ ماستر ٻـه وڌي ٽي ٿيا. سنڌ جا ٽرينڊ ماستر هئا. منجهن لڳن ۽ چاهه هو. شاگرد نه رڳو سنڌي پڙهڻ لڳا پر حساب به سکڻ لڳا.

اوچتو ئي هڪ ڏينهن ڪلاس ۾ ڀڳوان داس آيـو ۽ ماسترن کي آچي چيائين ته هيءَ سنڌي پاڙهڻ ڇڏي هنديءَ ۾ سنڌي پڙهايو. ويچارا ماستر منجهي پيا. آخري سنڌي ته ڪين آئي ٿي ڪين ٿئي.

هاڻي ماستر بدليا. هڪ مڪاني ماڻهو هيڊ ماستر طور مقرر ٿيو. هو مهيني ۾ پگهار وٺندو هو. ٻارن جي به ماهوار في مقرر ڪئي ويئي. ٻيو هڪ آهو سنڌي ماستر رکيو ويو جو ڳالهائيندو سنڌي هو پر ڄاڻندو هندي هو.

ڪان جي ننڍي ڀيڻ سيتا ڪلاس مان موٽي ته پاڻ کي سليٽ ڏيکاري چيائين، ”هي ڏس پي پلو.“

ڪان سندس چوٽي پٽي، ”هل چري. هيءَ ته منهنجي هنديءَ جي ’پ‘ آهي. سنڌيءَ جو پي پلو ته ٻيءَ طرح لکبو آهي. هيئن ڏس مون کي اڃا ياد آهي!“

شام جو ڀاڳيءَ گهرت کي چيو، ”ٻڌو ٿا؟ اوهان سائيڪلن تـي وچي چندا ڪنا ڪري اسڪول پيا هلايـو پـر انهيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسڪول ۾ ته سنڌي سيکارين ٿي نه ڇا؟ سيتا هندي سکي آهي!“

”ڪان - ماءُ! بمبئيءَ مان وڏا ماڻهو آيا هئا سيٺ ڀڳوان داس وٽ. هن کي سمجهائي ويا آهن ته هاڻي سنڌي، هنديءَ ۾ لکبي، پڙهيل ماڻهو آهن ان ڪري تـو ڪان مون ڪان سياڻا ٿيا. ضرور ٺيڪ چوندا هوندا.“

”ها - ها - ڏٺي سندن سياڻپ! ڏوڙ پيئي انهن کي ۽ ڇا ٿي پيئي آهـڙيءَ سياڻپ کي! سڄي ساري سنڌ ڏيئي ڇڏيائون! ڪو هڪڙو ٽڪرو به رکيائون اسان لاءِ؟ رولي رکيو ٿـن اسان کـي. آجـا چي: سياڻا آهن! تنهن ڪان تـه آسين اڻ پڙهيل چڱا!“

گوڏومل کي ٻاڳيءَ جي ڳالهه دل سان لڳي. پر سمجهي نه پيو سگهي ته ميان ڪنهن کـي؟ آن ڏينهن ڀڳوان داس جـي گهر جو ڇپيائون پئي ته شاستري لـکاوٽ ديوتائن وٽان سليل آهين! سو به ته ڪوڙ نه ٿو لڳي!

سيتا جي سليٽ تي ’جواهر لعل‘ لـکيل هو. ڪان چيس ته ” تو غلط لـکيو آهي. ل کي آ جي ماترا نه ڏبي.“

سيتا چيو، ” صحيح آهي. ماستر پاڻ ائين لکي ڏنو آهي.“

”تنهنجو ماستر موڳو آ. ڏس منهنجي ڪتاب ۾ ’جواهر لعل‘ ڪيئن لـکيل آهي؟“

”هل ڪوڙا! تنهنجو ته هندي ڪتاب آهي. مان سنڌي پيئي پڙهان ڪين!“

ڪان منجهي پيو. ”هنديءَ ۾ جواهر لعل کـي پيش ڪون ايندو ۽ سنڌيءَ ۾ ايندو! ڀلا مان هندي هنديءَ ۾ تو لکان ته سيتا سنڌيءَ ۾ سنڌي ڇو نه ٿي لـکي؟ ته مان ڇونه هندي به سنڌيءَ ۾ لکان؟“

اهو خيال ايندي ئي هو ٽاڙيون وڄائڻ لڳو. اوڏي مهل ڪين ڏاڏيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سڏ ڪيو. ڪوتا مان سندس ڏاڏيءَ جو خط آيو هو. ڪان ڪي
چيائين، "هيڏي، لعل هيءَ چٺي ته پڙهي ڏي."
ڪان چيو، "مون کي سنڌي نه ايندي آ. سيتا ڀيڻ تي سنڌي
پڙهيڻي."
سيتا چيو، "اِهـا ٺوروٺي. مان ته هنديءَ واري سنڌي پيٺي
پڙهان."
ڏاڏيءَ چيو، "ڀل منهن سائو ٿيو! پـڙهيا تڏهن پتر آهيو؟
مٺا هڪڙو خط به پڙهي نه ٿا سگهو؟ باقي اسڪول ۾ وڃـي
ڏوڙ ٿا پايو؟ اچي پڙهين ته چوانس فيون ڀري وڃو پاڻ ڦرائي
ڀيو ڇا؟ اهڙو اندير ڪٿي ڏٺو؟"
رات جو ڪالونيءَ ۾ راڳيندڙن جي چوڪي هئي. جيتري ۾
ياڳي باسڻ باسڻ ملي اٿي تيتري ۾ ٻـار ڏاڏيءَ سان هليا ويا.
دل ۾ آڻ تڻ لڪائـي، اکيون ڇنڀيندي هو ترسي ويٺا تـه
ڪڏهن ٿـو راڳ شروع ٿئي.
واڄا ڏڪڙ وڄڻ لڳا ته هو جهول ۾ ٻئي منهون لڪائي هڪ
ٻئي جي منهن ۾ نهاري ڪلڻ لڳا.
اسٽيج تي ڪاري عينڪ پائيندڙ چيو، "پهرين توهان کي شاهه
جو ڪلام ٿا ٻڌايون."
ڪان چيو، "وڏي آمان! شاهه ڪير آهي؟"
سيتا پڇيو، "آمان ڪلام معني؟"
ڏاڏيءَ سيتا جي مٿي تي ڌڪ هڻيو، "معني جي سڪي! چپ
ڪري ويهه، ڇوري!"
ڪان اوٻاسي ڏني. "مان ته گهر ٿو وڃان. هي آلائي ڇا پيا
ڳائين. مون کي ته وڻي نه ٿو."
سيتا چيو، "آمان! هي راڳ ٻڌي روئڻ ڇو پيو اچي؟"
ڏاڏيءَ ڪيس ٻونڊو ڏنو، "هيٺ تي نياڳي! ڪجهه ٻڌڻ ۾
ڏيندا ٻن ءِ؟"

ڇنيان ٿورو پرتي هڪ نُوراڻي وِيٺي هئي. ”روئڻ ڏيس، امان! هيءَ روح جو رت آهي جو اُتي وهيو آهي. ڦٽ اڃا تازو آهي؟ ان ڪري انسان رت وهي سگهي ٿو. هيڪر اِهو رت جمي ويو ته پوءِ وهي نه سگهندو، منهنجي آمڙ!“

ٻيڍيءَ روح ۽ رت، نه جي ڳالهه سمجهي. پوءِ به ڪيس لڳو ته ڪيول ماءُ جي ننهن دل جي ڳالهه ڪري رهي آهي.

صبح جو سنڌس ڏيراٽي لاءِ ڪلڪتي مان آچي لٿي. دسوءَ پنهنجي پٽ لاءِ چوڪري ڏسڻ آئي هئي.

ٻاڳي پنهنجي سس جي ڏيروٽ عيشيءَ کي چيو، ”عيڏو پريان ڪنوار ڳولڻ آيو آهين، تون به ڏسي ڏڪي نوڪي ونج.“

عيشيءَ ڪڙڪ ۽ چٽي آواز ۾ چيو، ”ٻاپي ته چري ٿي پيئي آهي. سنڌي-ڳنوارڻ سان ڪير پرڻجندو؟ مان ٿو پنهنجي عمر ڪاريان؟ مان ته ائين ئي اندور گهمڻ آيو آهيان.“

ورانڌي ۾ ٻاڳيءَ جي سهرو ڪٽ تي ويهي حقو ڇڪي رهيو هو. عيشيءَ جي ڳالهه ٻڌي چيائين: ”ها بابا ها. آسين آهيون ڳنوار ۽ تون تنين صاحبلوڪ! ڇو نه ٿيئن بابا؟ نانڪ تي پير پيوسين جو پنهنجي زمين - ماءُ ڇڏي هلي آياسين: هاڻي ته هن ڏٻڻ ۾ آچي ڦاٿا آهيون. اسان جو سڀ ڪجهه هيٺ غرق ٿيندو پيو وڃي!“

ڪوئج - بمبئي

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رعب

سڳن آهو ڊا

سنان جي ڪوٺيءَ کان ٻاهر نڪري، خوشيرام رنڌڻي ۾ ويٺل گيانيءَ کي چيو، ”پر ڀلا، موٽر جي فر آئينو ڀڳو ڪيئن؟“

گيانيءَ ٻنان ڪنڌ مٿي کڻڻ جي، آٽي جي چاٽي ۾ دال وجهندي چيو، ”قميص ڪليءَ ۾، پتلون هيٺيءَ ۾ پيئي آهي.“

خوشيرام چڙ مان چيو، ”مون سان منهن هيڏانهن ڪري ڳالهاءِ! سمجهه ته مون قميص به پاتي ۽ پتلون به پاتي، هاڻي سينڌ ڪيئن ڪيان؟“

گيانيءَ ڪنڌ مٿي کڻڻ ٻنان ئي چيو، ”ڪالهه وانگر اڄ به سوسي ماءُ وٽان آئينو آڻي ٿي ڏيانو؛ ڪپڙا ته پايو!“

”ڪپڙا پيا ته ڪيئن ٿا وڃن، مان ٿو پڇان ڇا توکي ڪاوڙ نه ٿي اچي پنهنجي پٽ تي؟ هي ٽيون آئينو ڀڳو آٿائين ٻن مهينن ۾!“

گيانيءَ ڦلڪو ويلڻ بند ڪيو ۽ خوشيرام ڏانهن گهوريندي چيائين، ”ڇهه ڏينهن ته ٿي ويا آهن جو هن آئينو ڀڳو آهي، اڃا توهان ڪيس مار به نه ٿا ڏيو؟ مون ته تڏهن ئي به ٿي ويلڻ لڪا ڪرايس، توهان جي خبر نه آهي ته الائي ڪڏهن سزا ڏيندوس!“

”هي تنهنجو جواب آهي! ماءُ ٿي، پٽ کي مار ڏيڻ جي سفارش ٿي ڪرين؟“

تئي تي پيل ڦلڪي جي ڪناري ٿاهيندي گيانيءَ جواب ڏنو، ”جيستائين نئون آئينو نه آيو آهي، تيستائين ته هو آن سيءَ ۾ پيو ڳري ته اهو ئي سزا ملي.“ ڦلڪي جو پاسو بدلائي ۽ پاس سان اکيون اکين ۾ ملائي هن وڌيڪ چيو، ”سڀ نـ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماريندو آهي ايترو، جيترو سپ جو سراپ. سزا ڏيوس ته هڪ ڀيرو ڪاٺي هن روز روز جي ڏک کان ته ڇٽي پوي"

خوشيرام ڇيلهه سان ٻڌل ٽوال جي ڳنڍ ڇوڙي، وري نئين سر ٻڌي ۽ پوءِ گيانيءَ جي منهن ۾ ڇتائي نهاريندي چيائين، "توکي شايد خبر نه آهي ته مان هن ڀيري ڪيس کا نئين سزا ڏيڻ تي سوچي رهيو آهيان." ۽ هلڪي آهه ڀري وڏيڪ چيائين، "پر ڇهن ڏينهن ۾ ٻه ڪا اهڙي نئين سزا سوچي نه سگهيو آهيان، جنهن سبب هو اهڙين حرڪتن کان بنهه باز اچي."

گيانيءَ ذرا جوش ۾ چيو، "ٻارن کي سزا ڏيڻ لاءِ ڇهه ڇهه ڏينهن سوچيندا ٿا وتو. ڪڏهن ڪي ڇهه منٽ پنهنجن ٻارن کي پيار ڪرڻ لاءِ ٻه سوچيو آٿو؟"

"ضرور ئي کهڙو آهي: تون ڪين ايترو ته پيار ڪرين ٿي جو منهنجي پيار جي ڪسر ٻه پوري ڪري ٿي ڇڏين."

ڀر ۾ پيل ٻاٽلي جي پاڻيءَ مان هٿ ڌوئندي گيانيءَ چيو، "ماءُ جو پيار ته رڳو ماءُ جو پيار ٿي رهندو: منجهانئس پيءُ جي پيار جي کهڙي بوءِ ايندي؟"

خوشيرام هلڪي کل کلندي وراڻيو، "تون شايد سچ ٿي چوين."

گيانيءَ آتندي ۽ زور سان پاڻيءَ وارا هٿ ڇنڊيندي چيو، "بس رڳو سچ ٿي چوان؟"

خوشيرام وري ٻه هلڪي کل کلي چيو، "اڄ، رڳو سچ ٿوروئي ٿي چوين. اڄ، مون کان ٻه سچ چوائي ڇڪندينءَ".

گياني هڪ ڳنڀير انتظار سان خوشيرام جي مشڪندڙ منهن ڏانهن نهارڻ لڳي. خوشيرام پنهنجا ٻئي هٿ ڊگها ڪري، هن جي ٻنهي ڪلهن تي رکيا ۽ سنديس نگاهن سان پنهنجون نگاهون ملائيندي، سرگرشيءَ جي لهجي ۾ چيائين، "توکي اڄ هڪڙي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

راز واري ڳالهه ٻڌايان. پر اها ٻارن کي نه ٻڌائج. ٻـڌ، مان اڄ رات جو ننڊ مان اٿي ڪين پيار ڪندو آهيان. پنهنجي پٽن جا فوٽا مان ڪيسي ۾ ڪڍي گهمندو آهيان."
گياني هڪ اونهون ساهه ڇڏي اکيون هيٺ ڪري چيو، "ڀڳوان توهان کي انهن ٻالڪن جا ٻڌڙا ڏيندو!" ۽ اڳيان وڌي آنگوڇي سان هٿ اگهندي هن چيو، "پر وري به انهيءَ کي پيار نه ڇڏيو! جن کي توهين پيار ڪريو ٿا تن کي ته خبر ئي ڪانه ٿي پوي."
"تون ماءُ جي پيار ۾ ئي پوري رهين؛ توکي پيءُ جي پيار جي ڪهڙي خبر!"
گياني هڪ مرد آهه ڀري ۽ هن جي اڳيان سراڪو پائي، سوچي ماءُ وٽان آئيندو آٿڻ لاءِ در ڏانهن وڌي. خوشيرام ٻـه جهٽ سراڪو پائي سنڌس ڪلهن کي پنهنجي هٿن سان هلڪو زور ڏيئي چيو، "اڄ تون مون کي ڏاڍي وڏين ٿي!"
سنڌس هٿن ڪـي هڪ زور دار جهٽڪي سـان هٽائي، گياني گهر کان ٻاهر هلي ويئي.
ٽي چار ڏينهن پيا به گذري ويا پر شيام کي ڪا مار نه ملي. اهي ٽي چـار ڏينهن، شيام رات جو اهو سوچي سمهندو هـو ته ڪيس صبح جو ننڊ مان اٿاري مار ڏني ويندي. پر جڏهن ڪيس ننڊ مان اٿاري مار ڪين ٿي ڏنـي ويئي، تڏهن پنهنجي وڏي ڀاءُ رام سان گڏجي اسڪول آسهڻ کان اڳ، گهر ۾ ڪلاڪ اڌ جيڪو سنيرٺ ۾ لڳندو هوس، تنهن جي منٽ منٽ ۾، هو تصور ئي تصور ۾، ڏاڍي مار کائي رڙندو هـو. پر جيستائين هو گهر ۾ هوندو هو تيستائين سنڌس مار کائڻ جو اهو تصور بلڪل ڏنڊو هوندو هو؛ مار کائڻ جو تصور اسڪول ۾ وڃي ئي چٽو ٿيندو هو، جتي، ننڍين ماستر صاحب جي پياري پياري بڪواس جي ٻاوٽ ۾، هن کي پيءُ وٽان ملندڙ مار تي سوچڻ

جو ٻه وقت ملي ويندو هو.

ٽي چار گهرو گهرو سوچيندڙ، من ـ مهريون سانجهيون ۽ پڻ راتيون آيون ۽ شيام کي ٻنا مار ڪارائڻ جي گذري ويون.

۽ ان کان پوءِ، هڪ صبح جنهن، پاڻ ئي سوير پرو جاڳي، شيام بستري مان ٽپ ڏيئي، اٿي، پيءُ جي سامهون وڃي کيس چيو، ”تون مون کي مار ڇو نه ٿو ڏين، پلا؟“

خوشيرام کان ڇرڪ نڪري ويو. هن سامهون بيٺل آئين سالين جي ڇوڪري جنهن کيس ’توهان‘ بجاءِ ’تون‘ سڏيو هو، ڏانهن گهوريندي کيس سجاڻڻ جي ڪوشش ڪئي. هي گيڏ جيڏو ڇوڪرو جو شايد سندس ئي پٽ هو، ڇئي چئي رهيو هو؟

شيام کي ٽڪ ٽڪاءُ ٿي ويئي. خوشيرام اکيون شوخ ڪري ٽڪ هڻندڙ پنهنجي زال ڏانهن نهاريو.

گيانيءَ پريل گلي سان چيو، ” آيا ڳوڻ، ٽرهان کي پيار به ساءُ وٺان ئي نصيب ٿيندو ته مار به ! “ ائين چئي هوءَ روئي ويئي ۽ شيام سان گڏ رام کي به گهليندي رنڌڻي ۾ وٺي ويئي.

خوشيرام نوڪريءَ لاءِ آسهڻ جي وقت تائين سڀ ڪجهه صبر ۾ ڏسندو ڪندو رهيو.

ساڳيءَ سانجهيءَ جو نوڪري کان موٽندي، هو نئون آئينو خريد ڪندو آيو، جو اچي هن گهر جي پٽ ۾ لڳل ڪوڪي ۾ لٽڪائي ڇڏيو.

ڪلاڪ کن کان پوءِ هن ڏٺو ته شيام سندس پر ۾ پاسيرو بيهي ڏائي هٿ ۾ نئون آئينو جهلي، ساڄي هٿ ۾ جهليل ڦڻوڻي سان سينڌ ڪڍي رهيو آهي. خوشيرام ڏٺو آٽ ڏٺو ڪري ماني ڪائڻ ۾ مجو ٿي ويو.

اوچتو شيام جي هٿ مان آئينو ڇڏائجي وڃي پٽ پيو. رام،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گيانيءَ ۽ خوشيرام ٿنهي چرڪ ڀري پٽ ۾ نهارڻ ٻڌوان، شيام جي ڇهري ۾ گهوريو. آئينو ڀڳو ڪين هو. شيام آئينو پٽ مان کڻي ورتو ۽ آنکي اتلائي پتلائي ڏسڻ کان پوءِ هو آهو ڪٿي ٻاهر هاڻ لڳو. گهر جي دروازي وٽ ٻيهي، هن دروازي کان ٻاهر چانئٺ وٽ آئيني کي وني سٽيو. آئينو ڇيهون ڇيهون ٿي ويو.

هڪ اڏامندڙ نظر سان گيانيءَ ۽ پڻ رام در وٽ منهن ۾ سونٻ پائي بيٺل شيام ڏانهن نهاريو ۽ پوءِ پيڙيندڙ انتظار جي احساس سان خوشيرام ڏانهن نهاريائون. خوشيرام منهن مان پاڻيءَ جو گلاس ڪيڍي، رام ڏانهن نهاريندي ٺهر سان چيو، "ٽڪر ميڙي ڪٺي ڪنڊ پاسي گند ۾ ڦٽا ڪر، جئن ڪنهن کي لڳن نه."

رام حڪم جي بجا آوري ڪئي.

آرام سان ماني کائي رهڻ کان پوءِ خوشيرام منهن ۾ سونٻ پائي بيٺل شيام جي پر مان لنگهي گهر کان ٻاهر نڪري ويو ۽ رات جو دير سان گهر موٽيو.

خوشيرام جي گهر کان ٻاهر نڪرڻ بعد گيانيءَ شيام کي اچي ٻاٻوهه سان چيو، "بلي، هرو ڀرو نقصان ڇو ڪيئه؟"

شيام روئي ويٺو؛ روئندي چيائين، "پوءِ ڀلا دادا مونکي مار ڇو ڪين ٿو ڏئي؟ گهٽ ڏينهن کان پوءِ ڏيندو ته گهٽي مار ڏيندو نه؟"

"چريا، اڳيون آئينو جيڪو تو ڀڳو آهي، تنهن لاءِ داداهن توکي ڪا سزا نه ڏيندو. ڏيٺي هجيس ها ته ڪڏهوڪو ڏيئي چڪيئي ها."

"تون ڪوڙ ٿي ڳالهائين. ان ڏينهن جو تو چيس ته سزا ڏينس ته هن نه چيئه ته مان ڪنهن نئين سزا لاءِ سوچي رهيو آهيان! جڻ ته مون ۽ رام دريءَ پاهران ٻيهي ٻڌوئي ڪين؟"

"چڱو ڀلا، جڏهن دادهن توکي اڳئين آئيني ڀڃڻ جي سزا

ڏيندو، تڏهن رام ۽ مان توکي ڇڏائينداسين. هاڻي تہ سزا ڪاٽڻ جو خيال لاهي ڇڏ!“

”توهين ڇڏائيندا اهو سوچي تہ هي آئينو توهانجي سامهون پڳم.“

”چڱو، ٻلي؛ هاڻي جيڪو ٻڌائڻ سو پڳم، ٻيو نہ پڇجانءِ!“

”ٻيو آئينو نہ پڇڻ جو انجام تڏهن ڪندس جڏهن تون انجام ڪندينءَ تہ مونکي دادا جي پير ۾ اڪيلو نہ ڇڏيندينءَ. دادا گهر ۾ اچي مس تہ تون منهنجي پرسان هججان، ۽ هو مار ڏئي تہ تون يڪدم ڇڏائجانءِ، يڪدم.“

”انجام! انجام! چڱو هاڻي هل اندر تہ اچ سان توکي هڪ سٺي ڇوڪريءَ جي ڳالهہ ٿي ٻڌايان.“

پر شيام کي پلنگ تي ٻر ۾ سمهاري، گيانيءَ جڏهن ڪهاڻي شروع ڪئي، ”هڪڙو هوندو هو سٺو - سٺو ڇوڪرو...“ تہ شيام ’سٺي - سٺي‘ وچ ۾ ڪٽي چيس، ”پاپي! توکي سٺن - سٺن ڇوڪرن جون ڪهاڻيون تہ گهڻي ئي اينديون آهن، ڇا توکي ڪا اهڙي ڪهاڻي ڪانہ ايندي آهي جنهن ۾ سٺو - سٺو دادا هجي؟...“

ماءُ جي روئڻ - روئڻ ولوڙجي ويئي. هن هٿ وڌائي پٽ جي وات تي رکيو ۽ کيس ڳراهنڙي پائي، پاڻ بہ سمهي پيئي. اُن کان پوءِ گياني ڪهاڻي ڪٿڻ بدران، دل ئي دل ۾ روئندي رهي ۽ شيام ڀرپاسي سٺي دادا واريءَ ڪهاڻي ٻڌڻ جي انتظار ۾ رهيو، پوءِ پنهنجي ننڍڙي دماغ سان پاڻ ئي اهڙي ڪنهن ڪهاڻيءَ جي تلاش ۾ نڪري پيو ۽ آهستي آهستي جاڳ - جڳت جا سنڌا ٽپي خوابن جي دنيا ۾ پهچي ويو.

گذريل دفعي کان مار کائڻ جي ڊپ سبب، شيام هلڪي کان هلڪي کڙڪي تي جاڳي پوندو هو. اڄ بہ اڌ رات جو پاڙي ۾ ڪجهہ گوڙ ٿيڻ سبب جاڳي پيو. جڏهن هن ڏٺو تہ سندس ماءُ بہ ڇڙي پري جاڳڻ واري آهي، تڏهن هن اکيون ٻند

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري، ڪن سرلا ڪري ڇڏيا. آهستي آهستي شيام جي ڪنڌ هيٺان ٻانهن ڪيئي، گياني پلنگ تي اٿي ويٺي. ڪليل دريءَ مان ايندڙ ماڻهن جي آوازن ۽ ڳالهائڻ مان گيانيءَ کي معلوم ٿيو ته ڪي شرابي پاڻ ۾ وڙهي رهيا آهن.

”ڪليان ۾ مڙا شرابي وڃن ٿا وڙندا.“ گيانيءَ پاڻ کان چيو ۽ ليٽي پيئي.

سُتي – سُتي ۽ دل ئي دل ۾، ننڍڙي شيام ماءُ جي اِن رايي کي ٽيڪو ڏنو.

سندن گهر پرسان لنگهندي، هڪڙي ماڻهوءَ پنهنجي همراهه کي چيو، ”... نشي ۾ مار جي خبر ٿورو ئي پوندي آهي...“

شيام جي دماغ ۾ ڪا ڳالهه چمڪي آئي. پنجن ستن منٽن جي سوچڻ کان پوءِ هو اِن نتيجي تي پهچي ويو ته پيءُ جي مار کان بچڻ جو سڀني ۾ سٺو نسخو آهي، شراب پي نشي ۾ اچڻ. پوءِ ته ڇڏائڻ لاءِ ماءُ جو پير ۾ هئڻ به ضروري نه آهي.

سو هو سوچڻ لڳو: اسانجي گهر جي سامهون جيڪو وڻ آهي، وڻ جي سامهون جيڪو دڪان آهي، اُن دڪان جي پٺيان جيڪو گهر آهي، تنهنجي پٺيان جيڪو ميٺهن جو واڙو آهي، تنهنجي هڪ ڪنڊ ۾، ميٺهن جي ڪوٺي پٺيان مولو بوتلون پوريندو آهي. سندس ڏيءَ گنگا ٻيس آنان بوتلون ڪڍندو ڏنو آهي. دادا ٻه ڪانئس ٻه پيرا، ٻه بوتلون گهرايون هيون، بمبئي جي مهمانن کي پيارڻ لاءِ. ٻي رپئي بوتل ۽ ٽي رپئي بوتل پئي چيائين. ٽي رپئي بوتل سٺي، ٻي رپئي بوتل خراب... صبح جو جڏهن بسترو ڇڏي اٿندس تڏهن اهو صبح آرتوار جو صبح هوندو؛ مار کائڻ لاءِ وري ايندو وڏو ڏينهن هفتي کانپوءِ ئي ايندو... پاپي پيسا ڪٿي رکندي آهي، سا ته مونکي خبر آهي.

شيام اکيون بند هونديئي پاسو ورائي ماءُ کي زور سان ڀاڪي پاتي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آرتوار جو صبح. شيام بسترو ڇڏي، اڌ ڪلاڪ اندر ڏندڻ پاڻي ۽ نيرن ڪري ورتي ۽ پوءِ پلنگ جي هڪ ڪنڊ تي ٻٽ ڪري ٽيڪ ڏيئي، سليٽ ۽ قلم پر ۾ رکي، ڪتاب ۾ منهن وجهي ويهي رهيو. سندس اِن بدليل روپ کي ڏسي سندس ماءُ، پاءُ ۽ ڀيڻ الڳ الڳ طور منهن پاسي ڪري مرڪيو ۽ دل ئي دل ۾ سرها ٿيا. پر شيام رکي رکي چور نگاهن سان ڀت ۾ ٽنگيل گهڙيال جي سوئين کي پئي جاچيو ته ڪڏهن ٿيون ائين وڄائين. کيس خبر هئي ته منهن هجي، واڄ هجي، ڇهن سالن کان ڏاهيل پنهنجي نيم انوسار پوري ائين وڳي اخبار ڪڇ ۾ دٻائي، ٻيڙي دکائي، گهر کان ٻاهر جو نڪرندو ته وري ڏهين وڳي کان اڳ ڪاڪي ڀيرومل وٽان ڪين موٽندو.

خوشيرام اخبار ۾ شايع ٿيندڙ سنهيون ٿلهيون خبرون، ويندي اشتهارن سوڌو سڀ پڙهندو هو. جنهن پيڍيءَ تي هو ڪاڳريءَ جو ڪم ڪندو هو، اتي هن جي پنگتي ۽ همواسي جاڻ جي ڏاڪ وينل هئي. پر رٽائرڊ مختيارڪار، ڪاڪي ڀيرومل وٽ، آرتوار ڏينهن جا ٻڍهيل ٻزرگن جي چوڪڙي گڏبي هئي، تنهن جي اڳيان پنهنجي جاڻ ڏيکاري سرخرو ٿيڻ لاءِ هو جنسي تڙپندو هو.

پوڻين ائين وڳي رام ڪتابن جو ٿيلهو ڪڇي ماروت وٽ وڃي پڙهڻ لاءِ گهر ڇڏيو ۽ پوري ائين وڳي خوشيرام 'هندواسي' بغل ۾ دٻائي، ٻيڙي دکائي ۽ مرڪندڙ چهري سان ڪنڌ هيٺ ڪري پڙهندڙ شيام تي نظر اڇلي، گهر کان ٻاهر نڪري ويو.

شيام ٽپو ڏيئي چور قدمن سان هليو، اچي ٽيٺ ورتي ته ماڻهس ڇا ٿي ڪري. هوءَ گهر کان ٻاهر پنڌين درجي دڪانيءَ تي ملڻ لاءِ برتڻ رکي چڪي هئي ۽ هاڻي وهڻ لاءِ رنڌڻي مان صندلي کڻي وڃي رهي هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شيام ڪمري ۾ موٽي اچي پٽ ۾ ٽنگيل هڪ خالي ڳوٿري هٿ لاهي ويڙهي پلنگ تي رکي؛ آن ڪان پوءِ وري ماءُ کي ڏسڻ ويو ته برتڻ ملڻ شروع ڪيا اٿس يا اڃا نه. پڪ ڪري هن موٽي اچي پٽ ۾ ٽنگيل ڪوٽ مان ڪنجين جو ڇڳو ڪڍيو؛ پيتي کولي تي رپيا ڪڍي، تالو بند ڪري وري چاپيون ساڳئي هنڌ اچي رکيون.

ڪوٺين جي ڳوڻ پنيان شراب جي بوتل لڪائيندي، شيام دل ئي دل ۾ پاڻکي چيو: بي سمجهه، مونکي چوندو آهي ته تون هل، مان ٿو بوتل ڪٿي اچان! مونکي به اٽڪل سجهي آئي؛ چيومانس ته دادا چيو آهي ته اهڙي نموني ڪٿي اچي ڪوٺين جي ڳوڻ پنيان رکجانءِ، جئن تنهنجي پاپيءَ کي خبر نه پوي.

پانڊا ملي رنڌڻي ۾ رکڻ ڪان پوءِ، گياني‌ءَ اچي ڏٺو ته شيام اجا جيئن جو تيئن ڪتاب پڙهڻ ۾ مشغول آهي. هوءَ ڏاڍيو خوش ٿي ۽ مرڪي شيام کي چيائين: ”مان وهان تي سنان ڪرڻ، رنڌڻي ۾ ڪتو پتو ڪهڙي نه اچي، خيال رکج.“

گيانيءَ هوديءَ ۾ وچي اندران ڪڙو ڏنو. جلد ئي شيام پلنگ ڇڏي آئي ڪڙو ٿيو. هو پيءُ جي ڪوٽ جي کيسي مان واچ ڪڍي، رنڌڻي ۾ ڪهڙي ويو.

جلدئي گيانيءَ هوديءَ مان رڙ ڪئي، ”شيام، هي حمام دستي سان ڇا پيو ڪئين؟“

”پاپي، ڪجهه نه آهي... ڪارا مرچ آهن.“

”پر توکي ڪهڙي پيئي آهي ڪارا مرچ ڪٽڻ جي؟“ اڌين چئي ظاهري ته هوءَ چپ ٿي ويئي، پر من ئي من ۾ سوچڻ لڳي: نيٺ ته ٻار آهي؛ پلي ٿوري من ماني به ڪري وٺي. پڙهي پڙهي ٿورو ورچجي پيو هوندو... پر چرئي کي راند جي لاءِ سجهيو به ڇا آهي؟ ڪارا مرچ ڪٽڻ! ڪارا مرچ؟ ڪارا مرچ پاڻ وٽ آهن ڪٿي؟ ڪارن مرچن کي ختم ٿئي چار پنج

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏينهن تي ويا؛ روز پيئي سنهران اڄ تي وٺي اچان... ماءُ جي دل ۾ هڪ مبهم انديشو پيدا ٿيو. ڪيس انگوڇو هيٺتي هو، باقي بدن کي پوتي ويڙهي، هن هوديءَ جو ڪڙو کوليو.

گيانيءَ جڏهن هوديءَ جو دروازو کوليو ته پڇندڙ شيام جسي ٻنهي هٿن ۾ جهليل شراب جي بوتل سندس اکين اڳيان چمڪي، سندس نگاهن ۾ اٽڪي پيئي. هڪدم ڪن اڻ چاتل انديشن سندس من کي پيڙي ورتو. آن پيڙا وچان هوءَ حمام دستي ڏانهن نه وڌي شيام ڏانهن ڊڪي. شيام بوتل جو پوچ کولي بوتل جو منهن پنهنجي وات ۾ مس وڌو ته ماڻس اچي هڪ هٿ سندس ڪرائيءَ ۾ وڌو ۽ ٻئي هٿ سان بوتل سندس منهن مان ڪڍي هٿن مان به کسي ورتائينس.

بوتل هڪ پاسي رکي هن شيام کي ٻه چار چماٽون وهائي ڪڍيون ۽ سهڪندي چيائين، "مورک، تون آهين گهٽو گڏ جيڏو، جو شراب جي بوتل، سو به ٻنان پاڻيءَ جي چاڙهڻ هليو آهين؟ اهي آرڪان تو ۾ وڏا ڪنهن؟ تو بوتل ڪٿان آندي؟"

"تنهنجي پيتيءَ مان ٿي رپيا ڪڍي، چوري ڪري مولي ڪان بوتل وٺي آيس — دادا جي نالي. حمام دستي سان مون دادا جي واچ ڪٽي آهي، ٥٠١ رپئي واري. هاڻي ته دادا مار ضرور ڏيندو ۽ مون تي مار جو اثر نه ٿئي تنهن لاءِ مان شراب جي بوتل...." شيام شوخيءَ مان يڪساهي اچا به ڪجهه چوي ها، پر ماڻهس ڪيس ڪاوڙ مان ڪٽي، ويچارا ڏيندي چيو، "مون تي مار جو اثر نه ٿئي!" ۽ سندس پٺيءَ تي ڪجهه عدد چنبا وهائيندي، سهڪندي ۽ چوندي رهي، "مان به ته ڏسان ته مار جو اثر ڪيئن نه ٿو ٿئي. مئا، هيڏڙي ٿي هيڏا مڪر ڪرڻ هليو آهين! تنهنجي مڪر جو علاج ٿي مار آهي. هاڻي جو هاڻي دادهن کي ماڻهو موڪلي تنهنجي اها جنڙي ٿي ڪڍايان!"

شيام کي ماءُ هنن مار کائيندو ڏسي، پاڙي جا ٻه ٻار سندن
در وٽ اچي جمع ٿيا هئا. گيانيءَ رڙ ڪري چيو، ”اڙي ڪمار،
رميش، وڃو ڪاڪي ڀيرومل جي گهران شيام جي پيءُ کي
ته وٺي اچو! وڃو، جلدي وڃو!“
شيام هن مهل تائين چپ چاپ ۽ هڪ قسم جي نفرتا
سان سڀ ڪجهه ڏسي... سهي رهيو هو. ڪمار ۽ رميش کي
ڊوڙندو ويندو ڏسي سندس پيرَ ڍرا ٿي ويا. سندس تصور ۾
پنهنجي پيءُ جي نهايت پيوائتي ٿي ويل شڪل جا خط ـ خال
اڀري آيا. ڪائنس هڪ سنهي چيخ به نڪري ويئي. اوچتو هن
هڪ زوردار جهٽڪي سان پنهنجي ٻانهن ماءُ جي هٿ مان
ڇڏائي ورتي ۽ اچانڪ ڏيئي گهر کان ٻاهر نڪري ويو. گهر
کان ٻاهر ٿي هڪ پيرو به گهر يا ماءُ ڏانهن نهارڻ بنان، هن
وٺي اسٽيشن جي پاسي ڊوڙ پاتي.
آهو ڏينهن، اها رات ۽ ان بعد ڪيترا ئي ڏينهن خوشيرام ۽
سندس پاڙي جا ماڻهو شيام کي ڳوليندا رهيا. ۽ اڄ شيام
کي گهر کان ڀڄئي پنج سال گذري چڪا آهن.

ڪهاڻي (ڏياري نمبر)ـ بمبئي
آڪٽوبر ١٩٥٩ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

معصوم التجا

سندري اتمچنداڻي

اڄ مون پنهنجي موهنيءَ کي لپاٽون هنيون آهن. هن جا ڳل لال ٿي ويا. رڙيون ڪري رنائين. سڄي پاڙي ڏٺو. سڀني سنڌين ڏٺو. هڪ ڀار اسڪول وڃڻ کان انڪار ڪري رهيو آهي. اسڪول جي بس آئي. منهنجي جگر جي ٽڪر کي روئندو ٻاڏائيندو کڻي ويئي ۽ مان ڀاري هردو کڻي پنهنجي ننڍڙي گهر ۾ دک جي وڏي ساگر ۾ ٻڏي رهي آهيان. موهني هينئر اسڪول ۾ هوندي، اتي سنڌس قد کان وڏا ٻيڇ آهن؛ مان اکين سان ڏسي آئي آهيان. ننڍڙي موهنيءَ، ڇهن ورهين جي موهنيءَ جي دل جيڏو ننڍڙو ڪلاس آهي. ننڍا وڏا ٻار ٻي ترتيب ويٺا آهن. ڪنهن وقت ماستر ڪلاس ۾ ناهي ته ڪيترا ئي ٻار روئن پيا؛ ڏڄهن پيا، ڦٿڪن پيا. وڏا ٻار ننڍن ٻارن کي ماريو وجن. منهنجي دل ان مالهيءَ جي دل جيان ڇيرجي رهي آهي جو پنهنجي ننڍڙي ٻوٽي کي خراب زمين ۾ دٻي رهيو هجي.

ڪو ئي چرندو پوءِ خراب زمين ۾ پنهنجي ٻوٽي کي ڇو ٿو پوکيـن، پر مان ڇا ڪريان؟ ڀلا اها ئي واريءَ گاڏڙ زمين ته پنهنجي زمين آهي. مون کي ان سان آتي موهه آهي ڇو ته اها منهنجي آبن ڏاڏن جو ورثو آهي. اهو سنڌي اسڪول منهنجو آهي. مون کي خبر آهي منهنجي ڪيترن ئي مٺن ماڻهن گڏجي پنهنجي خون سان سنڌيت کي برقرار رکيو آهي.

مان ڇوان ٿي، مان موهنيءَ کي سنڌي ئي پڙهائيندس. پر مون کي هتي حيدرآباد (سنڌ) واري تولا رام گرلس اسڪول* جهڙو

---

* جتي داڻي جامع هرايم هاءِ اسڪول آهي.

سنڌي اسڪول نظر نه ٿي اچي، جنهن ۾ وڏا هوادار ڪمرا هئا، وڏو وڏو پارڪ هو، گلن جا ٻارا هئا ۽ پينگهون هيون ۽ هئي صفائي، سنائي ۽ پنهنجائي.

پنهنجي ٻالپڻ جو اهو ڏينهن چٽو ئي چٽو ياد اٿم. جنهن ڏينهن صبح جو سويل پيءُ سان گڏ ڦليليءَ جي ڪناري وارن باغن مان گهمي موٽي رهي هئس. رستي ۾ تولا رام گرلس اسڪول ڏسي آڇلجي پيئي هئس. چيو هوم، 'بابا مان هن اسڪول ۾ پڙهنديس.' گهر اچي اميءَ جا ته اصل تڻ مڻ تپائي ڏنم ته هلي انهي اسڪول ۾ وهار، هوءَ چوي، 'پٽ سان توکي ڪنهن ويجهي اسڪول ۾ وهاري ايندس.' پر مان ضد ڪري روئي چوان، 'امي اهو سهڻو اسڪول آهي.'

مون کي ياد آهي ته مان ان ڏينهن اميءَ کي ٻانهن کان ڇڪي پاپڙن ويلڻ تان اٿاري، ان پياري اسڪول ۾ وٺي ويئي هئس. اسڪول جي وڏي شاهي دروازي اندر قدم رکندي ئي وڏو پڪڙيل واند جو ميدان ڏسي، منهنجي دل خوشيءَ کان ڦونڊجي پيئي هئي. تاڙيون وڄائي اميءَ جي هٿ کي پنهنجن ننڍڙن هٿن سان زور ڏيئي چيو هوم، 'آلا!' پر اڄ... مون موهنيءَ کي ڏڪي ڏکي اسڪول موڪليو آهي ۽ هن ٻاڏائي پئي چيو، "مان پينگهن ۽ باغن واري اسڪول ۾ ويندس. مون کي نئون اسڪول نهرائي ڏي نه امي!"

پل ته منهنجي به آهي، پر ان کي پل به ڪيئن چوان؟ سچ ته اها ڪنهن لحاظ کان پل نه به آهي. موهني اڃا ڇهن سالن جي هئي، ڪجهه سمجهڻ جيڏي مس ٿي هئي، جو مون کان آکاڻيون ٻڌڻ لڳي. هڪ آکاڻي ٻڌايانس ته چوي، "ٻي ٻڌاءِ." ٻي ٻڌايانس ته چوي، "ٽين ٻڌاءِ." ڪڪ ٿي چوانس، "موهني! تون پاڻيهي نه ٿي آکاڻيون پڙهين؟ هيڏا ڍڳ ڪتابن جا ته رکيا آهن. مون کي ته ماني به ڏاهڻي آهي. ڪپڙا به سبڻا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گهر ۾ سهيڙڻو آهي.“

”پهريان اسڪول ۾ ڇو نه ٿي موڪلين ته مان پڙهڻ سکي اچان؟“

”گل، تون اڃا سال ٻه ننڍي آهين. وڏي ٿيءَ ته پوءِ اسڪول موڪلينديسانءِ.“ ان ڏينهن ڪان وٺي هوءَ اسڪول ۾ ويندڙ ٻارن کي ڏسي دريءَ جي شيشن وٽ بيٺي وات تي آڱر رکي روز پڇندي هئي، ”امي، مان اڃا وڏي ڪين ٿي آهيان؟“ جنهن ڏينهن مون چيو، ”ها، موهني اڄ تون ڇهن سالن جي ٿي آهين.“ تنهن ڏينهن مون کي خبر آهي ته هوءَ ڪيڏي نه خوش ٿي هئي. منهنجي ڳچيءَ ۾ ٻانهون وجهي زور سان ڀاڪي پائي چيائين، ”امي، هاڻي مان سڀ آکاڻيون پڙهي سگهنديس نه؟ گلڙيءَ واري آکاڻي، ڏيڏريءَ واري آکاڻي، گل هٿ نه لاءِ، گل پير نه لاءِ، ها امي، چل ميرا مٽڪا ٺمڪ ٺو واري آکاڻي سڀ پڙهي سگهنديس.“

ٻالڪيءَ ٻوليءَ ۾ پرڇي منهنجو منهن چمي ورتو. مون کيس ٽنگن تي وهاري گلگولڙي ڪرائي چيو، ”گلگولڙي، مکڻ ڦولڙي، ناناڻي ويندي ڪين ڏاڏاڻي؟“

”نه امي، پيچ اسڪول ويندينءِ؟“

”چڱو اسڪول ويندينءِ، ڪين گهر ۾ ويندينءِ؟“

”اسڪول..“ هن موتين جهڙن ننڍڙن ڏندن سان کلي، ڳلن ۾ ننڍڙيون کڏڙيون پئجي ويس. هاءِ، ڪهڙو نه مٺڙو مهاندو! اسڪول جو ٻڌي ڪيئن ٿي ٽڙي! مون کيس چمي ڏيئي چيو، ”اسڪول ۾ باغ، اسڪول ۾ پينگهون، اسڪول ۾ مٺڙي مٺڙي دادي.“

موهنيءَ منهنجي ٽنگن تي لڏندي، کلي کلي چيو، ”داديءَ جي شادي.“

دل ۾ چيم، ’هيءَ مٺڙي ٻالڪي ته نماڻيءَ ٿيندي شاعرا!‘

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٽنگن تي جهنجهلائيندي چيائين، ”ٻڌاءِ آمي ٻيو ڇا هوندو اسڪول ۾؟“

”ها تنهنجي دادي ڪندي شادي، ان کي جهندي ڏيءَ. اهڙ ايندي پڙهڻ، توکي ملندي ساهيڙي.“

ٻالڪيءَ جو منڙو ٽهڪ سڄي ڪمري ۾ گونججي ويو. چيم:

”اسڪول ۾ آڪائين جي لئبرري، راڳن جي ڪوٺي، راندين جو ميدان، وڏو وڏو گلستان، ٽولن جا دڪان، تن تي هوندا پڪوان، وڏا وڏا ڪلاس ۽ ڪيترن جا گلاس.“

موهني جڻ وچي گلاس پيئندي. ”او او منهنجو ڪچڙيءَ جو ديڳڙو پيو آڀامي...“ مان موهني کي کٽ تي وهاري رنڌڻي ڏي پڳيس. ڪچڙي رڌهي ويئي. گيهه به وڌم. دم به آيو. پاپڙ پچائي موهنيءَ لاءِ ٿالهي پائي کڻي آيس. پر هوءَ کٽ تي اونڌي منهن ليٽي، ٽونڻين تي ٻانهون ٻيهاري، پنهنجو ننڍڙو منهن هٿن ۾ جهلي، ڪنهن خواب ڏسڻ ۾ مشغول هئي. انهن معصوم اکڙين جي معصوم خواب کي ڦٽائڻ تي دل نه ٿي نيم. مان به ماٺ ميٺ ۾ ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. مون وٽ به هڪ خواب هليو آيو. منهنجي لاڏ سان پاليل موهنيءَ پيار جي پوشن ۾ ويڙهيل موهنيءَ جو گوتم ٻڌ جهڙو هر دو ٽيندو. گوتم جي پيءُ به گوتم کي گلن پوئن جي وچ ۾ پاليو هو. هر دک کان پري رکي پيار سان تاتي، پشپن جهڙي دل ڏني هئائينس. گلن جي پنکڙين جهڙو ڏکڙو هردو ڏنو هئائينس. ۽ هو هڪ اهڙو انسان بڻجي ويو، جنهن کي سڄي ڀارت جو شان ٿا سمجهون. مان به موهنيءَ کي ائين پاليندس. منهنجي موهني من ڪنهن ننڍي دائري ۾ ئي ڪو ئي هڳاءِ ڦهلائي سگهي! ڪنهن ننڍڙي گهر کي ئي صلح سانت ۽ ڪلا سان سينگاري. مون موهنيءَ جي مٿي تي پيار جو هٿ ڦيرايو ته هوءَ پنهنجي خواب مان سجاڳ ٿي پيئي، ”آمي! اسڪول اسان جي گهر

ڪان ڪيترو وڏو هوندو؟“

”ها گل! تمام وڏو هوندو.“ مان تڪڙ ۾ کيس ڪاڏو ڪاڙائي اسڪول وٺي ويس. ان ڏينهن تہ هن رنو ڪين. خوشيءَ ۾ ٽپ پوري هئي. وڏي بينچ تي ويهي رهي. ڪلاس جي ڪوٺي، منهنجي گهر جي ڪمري ڪان بہ ننڍڙي هئي. هڪ پٽ ۾ ٻرگهہ جيڏيون ڦاٽل، بنا سيخن دريون هيون. ان مهل بہ هڪ چوڪري دريءَ تي چڙهي ويٺي هئي. جنهن کي هيٺ بازار ۾ ڪرڻ جو ڊپ ڏيئي لاهي بينچ تي وهاري آئي هيس. ڪي ٻار ڏجهي ڏجهي روئي رهيا هئا. وڏا ٻار کين چيڙائي رهيا هئا. ٻارن جي راندين لاءِ ڪوئي ميدان ڪين هو. ڪلاسن ڪان ٻاهر لنگهڻ جي جڳهہ بہ بلڪل سوڙهي هئي، جتان رسيس مهل ٻار هڪ ٻئي سان ٽڪرجي ٽي لنگهيا. گس گساءَ ۾ هڪ ٻار جو ٿيلهو ڪري پيو، سليٽ ڀڄي پيئي ۽ ٻہ ٻار هڪ ٻئي جي ڪالرن ۾ هٿ وجهي اٽڪي پيا. هڪ ٻئي کي ڏونشا هنيائون، وهندا پاتائون. هڪ ماستر جو اتان لنگهي رهيو هو، ان کي ڏٺو ننڍڙا سان ۽ اچانڪ ٿونو هٿي ويٺا ۽ ماستر پر ڪري بہ چڏائون وهائي ٻنهي کي جدا ڪري ڇڏيو.

مون سوچيو، ’ڪنهن ڏينهن موهنيءَ جي بہ هن طرح سليٽ ڀڄي سگهي ٿي ۽ موهنيءَ کي بہ هن طرح گل تي چماٽ جمي سگهي ٿي، پوءِ موهنيءَ جي معصوم دل جو ڪنول ٻلا ڪيئن ٽڙي سگهندو؟ آخر سنڌي اسڪول هئڙا ڇو آهن؟‘

اوڏيءَ مهل تہ ٻالڪيءَ کي نئين اسڪول جي آتماهہ ۾ ڪجهہ بہ ڏسڻ ۾ ڪين آيو، پر سچ بہ ڪڏهن ترىءَ هيٺان لڪي سگهيو آهي؟ موهني جڏهن اسڪول مان موٽي، تڏهن سندس چال ٻيري هئي، منهن تي رونق ڪين هيس. تڏو وڃائي مانث ميث ۾ اچي نئين سليٽ تي ڪجهہ ڪجهہ لکڻ ويٺي. مون کيس ٻاڪي پائي چيو، ”گل، اسڪول مان ٽي آئين؟“ هوءَ

منهنجي ڳچي ۾ ٻانهون وجهي اچي ڏوراپن ۾ چنڪي، ”هيءَ اسڪول ۾ باغ به ڪونهي، پينگهون نه ڪونهن... ننڍڙو ته اسڪول آهي. منهنجي ساهيڙيءَ ’لاج‘ جو ڪيڏو نه وڏو آهي!“

”گل، اهو ته انگريزي اسڪول آهي.“

”سان به ان ۾ پڙهنديس.“

ٻئي ڏينهن تي مان موهنيءَ کي انگريزي اسڪول ۾ وٺي ويس. چوڌاري ننڍا ننڍا ٻار ڳائي رهيا هئا:

”جئڪ اينڊ جل، وينٽ آپ د هل،

بابا، بلئڪ شيپ، هئو يو ايني وول.“

هڪ ٻار ڪڙائيءَ سان اچي موهنيءَ کي چيو،

”پسي ڪئٽ، پسي ڪئٽ، ويئر هئو يو بين؟“

منهنجي موهنيءَ ڪجهه ڪين سمجهيو ۽ روئڻهارڪي ٿي ويئي، هيسيل نگاهن سان سيني ٻارن کي ڏسندي رهي. مون کي اوچتو احساس ٿيو ته انهن وڏن باغن بوستانن ۽ هوادار ڪمرن واري شاهي اسڪول ۾ منهنجي موهنيءَ کي ٿاتڻ واري جڳهه آتما آهي، سا بلڪل ڌاري آهي. جيئن غريب ماءُ پنهنجي غربت ڏسي ڪنهن شاهوڪار بي اولاد کي پنهنجو ٻار ڏيڻ ته چاهيندي آهي پر عين ڏيڻ جي موقعي تي سندس ممتا جاڳي اٿندي آهي ۽ ٻار کي ڇاتيءَ سان لائي ڊڪندي ڀڄندي پنهنجي غريباڻي اجهي ۾ وڃي اڪين مان ڳوڙها ڳاڙي ٻار کي هزار ٻار چمي وٺندي آهي، تيئن مان به پنهنجي موهنيءَ کي انگريزي اسڪول جي ڌاري ماءُ کان ڇني، گلن ٻوٽن جو موهه ڇڏي، پنهنجي سنڌي اسڪول ۾ وٺي آيس...

اڄ هن کي زوريءَ سنڌي اسڪول ۾ موڪليو اٿم. هينئر هوءَ پنهنجي سوڙهيءَ ڪلاس جي ڪنهن وڏي بينچ تي ويٺي هوندي. سندس ڳلن تي اڃا به ڳوڙها چمڪندا هوندا. ننڍڙي ڇاتيءَ اندر اڃا به هڪ سڏڪو دٻيل هوندو، پر چوڌاري ننڍن ٻارن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪي، پنھنجي سنڌي ۾ چرندو ٻڌو ھونداڻين:
”ڏھہ ننڍيون جهرڪيون ٻاڻين ٽيون ٽئي، ھڪڙي آن تي سڙي ويئي، باقي ٻچيون نو...“
”جـهو ڪير پئي سو وير ٽئي...“
”آئي آئي آسا، ٻدڪ تي وڃسان. ٻدڪ جـا ٻچا، ڏسيو پيئي ڏسان، ڊڄيو پيئي ڊڄان...“
؛ شايد موھنيءَ ٻہ پنھنجي سٽ ٺاھي چيو ھوندو، ”ٻدڪ جا ٻچا ڏسيو پيئي ڪلان.“
؛ ھوءَ ڪلي پيئي ھوندي. سندس ڳلن تي ڪريل ڳوڙھن وٽ ڪڏڙيون ٺھي پييون ھونديون. ڪيس تہ شايد منھنجي لپاٽ ٻہ وسري ويئي ھوندي... پـر ملن سندس معصوم اِلتجا ڪـي ڪيئن پلجي سگھنديس، ”آمي مون کي نئون اسڪول ٺھرائي ڏي!“

تو جنين جي تات (ڪھاڻين جو مجموعو)

نئين دنيا پبلشرس – بمبئي ١٩٧٠ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

امڙ مان نہ ڪندس

اياز قادري

ٻسين جو ڪرڙڪو ٿيو. ڪي ٻسيون تختي تان پٽ تي ڪري ٽڪر ٽڪر ٿي پيون.

”رمون!“ رحيما جسا اگهڻ ڀاري رهي هئي رڙ ڪئي. ”نيٺ ٻسين جي ڀيڙي ڀوڙيئه؟“ رمون اهين ڪچي جيئن پٽ، چور جيان چپ ڪيو ويٺو رهيو. ”جيڪڏهن تون پنهنجون حرڪتون بند نہ ڪندين تہ آئون تو سان آئنده نہ ڳالهائيندس، بس گهر ڇڏي هلي ويندس.“

رمون هوريان ٻليءَ وانگر پير پير ۾ پائي ماءُ جي پٺيءَ ڪان اچي ڳراٽڙي وڌي. ماڻس جي سموري ڪاوڙ ڪافور ٿي ويئي.

”امڙ تون مون کي سچ پچ ڇڏي ويندينءَ؟ امڙ تون مون سان ڪون ڳالهائيندينءَ؟“

جڏهن بہ ماڻس کيس نہ ڳالهائڻ جو ۽ گهر ڇڏي هلي وڃڻ جو دڙڪو ڏيندي هئي تہ سندس منهن جو پنو ئي لهي ويندو هو ۽ دل مايوس ٿي ويندي هيس. يڪدم ماءُ کي ڀاڪر وجهي منٿون ڪندو هو، ’امڙ ائين نہ ڪجانءِ.‘ ماڻس جو بہ منجهس ساهہ هو. سڪي سڪي تہ ڄائو هو. مرحوم مڙس جي نشاني پيرن فقيرن ڪان پني پني تہ مليو هو. صبح سانجهي نماز پڙهڻ ڪان پوءِ ٻئي زال مڙس ڏٽيءَ ڪان پٽ جي دعا گهرندا هئا. پيرن فقيرن تي پٽ لاءِ سکائون باسيندا هئا. يوسف شاهہ بخاريءَ جو پڙ، ميان شاهل محمد ڪلهوڙي تي جهنڊ، سائين حاڪم شاهہ پٽ واري جي ديگ، حاجن شاهہ جو گهنڊ، امامن جو نياز ۽ پيران پير جي يارهين، جڏهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ساهيڙين سان ويهندي هئي ته چوندي هئي، ’ ادي پيرن ڏنو آهي.‘ جڏهن رمون پيٽ ۾ ٿيو ته امام ضامن جا منيا وراهيا ويا ۽ پنجن مهينن کان پوءِ اڌ کپ ڪيو ويو. جڏهن ڇوڪر ڄائو ته ڇٺي ڪين گهٽايو. جيڪي هئس ان کان گهڻي خوشي ڪيائين. باسون به هڪ هڪ ڪري پوريون ڪيائين. اجها ڇوڪر ٻن سالن جو مس ٿيو ته ڇوڪر جو ڏهر به ڪرائي ڇڏيائين. ڏهر تي اهڙا ڏام ڏوم ڪيائين جو ڳوٺ وارن کي ڏينهن ته پٺي ڳالهيون ڪيون. پر پٽ جو سک ڏسي نه سگهيو. ڏهر کان جلد ئي پوءِ رمونءَ الله ۽ رحيما جي سپرد ڪري پاڻ الله واهي ڪيائين. مرڻ وقت پٽ کي ڳلي لڳائي نرڙ تي چمي ڏئي، اکين ۾ آب آڻي زال کي چيائين، ’ رحيما! منهنجو رمون هينئر توکي پهتل آهي، هن کي متان ڏکيو ڪرين. هن کي پنهنجي ساهه کان وڌيڪ پيارو رکج.‘ ائين چئي اشهد ڪلمو پڙهيائين.

مڙس جي مرڻ کان پوءِ رحيما رمونءَ لاءِ پيءُ به هئي ته ماءُ به. جيڪو لهندي هئي اهو اول پٽ جي حوالي ڪندي هئي. اول رمونءَ کي کارائيندي هئي پوءِ پاڻ کائيندي هئي. جيڪڏهن رمونءَ کي ڪجهه ٿيندو هو ته سندس ساهه ئي هيٺ مٿي ٿي ويندو هو. جڳ ۾ جيڪڏهن ڪا پياري شيءِ هيس ته رمون. ڪڏهن به پٽ تي هٿ سڌو نه ڪيائين. ڪهڙي به شرارت ڪندو هو ته وڏ ۾ وڏ چوندي هيس، ”آئون توسان نه ڳالهائيندس. گهر ڇڏي هلي ويندس...“ رمونءَ لاءِ دنيا ۾ ان کان وڌيڪ ٻي ڪابه ڏکي ڳالهه نه هوندي هئي. جيستائين ماڻس مرڪندي نه هئي تيستائين ماٺ نه ڪندو هو.

گهٽيءَ ۾ ٻار راند ڪيڏي رهيا هئا. ڪيڏندي ڪيڏندي معاملو هٿ ڪرڻ تي پهتو. رمون هڪڙي ڇوڪر کي مڪ وهائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وٺي گھر پڳو ۽ ماءُ جي نظر بچائي ڪٽ هيٺان لڪي ويھي رهيو. چوڪرن اچي ماڻس کي ڏانهن ڏني. ماڻس ڪاوڙ ۾ چيو، ”اچڻ ڏيوس، آئون ٿي کل لاهيانس، سس پٽ آئنده ٽوهان سان نه وڙهندو.“ چوڪر روئندو سڏڪا ڀريندو گھر هليو ويو. رمون هوريان ڪٽ هيٺان نڪري چپ چاپ ڪري اچي ماءُ کي ڀاڪر وڌو، ماءُ ٺڏي ٿي ويئي، ”نه، نه، آئون توسان ڪين ڳالهائيندس، آئون گھر ڇڏي هلي ٿي وڃان... تون هر وقت ڪنن چوڪرن سان گھمين ٿو ۽ وڙهين ٿو.“

سج لهي ويو، اونداهه ٿي وئي، رمون گھر نه موٽيو، ماءُ جي من ۾ هورا کورا اچي لڳي. ’الائي ڇو اوير ڪئي اٿائين؟ ضرور ٻارن سان کيڏندو هوندو، ٿل ڏٺي ڪوسو واءُ نه لائيس.‘ پر ماءُ جي من کي آرام ڪٿ. ايلاز ڪري پاڙي جي چوڪر کي موڪليائين ته وڃي وٺي اچيس. اچا رمونءَ گھر ۾ پير پاتو ته ماڻ ڪري ويھي رهي. ”اوڙ،“ رمونءَ هوريان چيو، ”چانور.“

”جيڪا تنهن جي ماءُ هجي وڃي ان کان گھر، آئون توسان ڪين ڳالهائيندس. آئون هيئنر گھر ڇڏي هلي ٿي وڃان. تون اڌ اڌ رات تائين وتندين رلندو.“ رمون ماءُ کي اچي ڀاڪر وڌو.

رمون اسڪول مان ڦرهي ۽ سليٽ ڳوتريءَ ۾ وجهي ڪسڪي هليو، اسڪول جا چوڪر ٻه شڪارين جيان سندس پٺيان اچي پيا. سهڪندو سهڪندو اچي گھر نڪتو. رمون اڳيان، چوڪر پٺيان، رمون وڃي ماءُ جي ٻر ۾ ويٺو. چوڪرن در تان سڏ ڪيو. ماڻس رمونءَ ڏانهن نهاريو ”بس جي تون اسڪول کان پڇي ٿو اچين ۽ پڙهڻ نه ٿو وڃين ته پوءِ منهنجو هن گھر ۾ رهڻ جو ڪهڙو ضرور آهي، آئون هيئنر ئي هلي ٿي وڃان.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رمون جي اکين سان ڳوڙها ٽم ٽم ڪري وهڻ لڳا، ڳوڙي ڳنيائين، اڏين ٽي ويو جيئن ٻڪري ڪي ڪاسائيءَ جي حوالي ڪيو ويو هجي.

رحيما رمونءَ جي اسڪول وڃڻ کان پوءِ پٽ جي آئينده تي سوچڻ لڳي: رمونءَ جي شادي سندس مامي جي ڌيءَ سان ڪرائيندس. ڇوڪري پڻهنجي ٻه آهي ته سهڻي به. اهڙيءَ ريت اسان ٻاءُ ڀيڻ هميشه لاءِ ڳنڍجي وينداسين.' رمون جي ئي خيالن ۾ ويڻي هئي ته سندس ٻت ڪرم ٿي ويو. اڃي ڪٿ تي اهلي هئي. تپ جيئن پوءِ تيئن وڌندو ويو. رمون اسڪول کان موٽي آيو. اچڻ سان ماءُ کي ڀاڪر پاتائين، "امڙ تنهنجو ٻت گرم آهي، امڙ توکي تپ آهي."

ڊاڪٽر آيو جنهن ٻڌايو ته گردن توڙ بخار آهي. سيني جا طاق لڳي ويا. پرڀات ويل رحيما موڪلائي ڪئي. گهر ۾ مانڊاڻ مچي ويو. رمون ننڊ مان ڇرڪ ڀري اٿيو. يڪدم ڊوڙي ماءُ وٽ ويو، "امڙ... امڙ..." پر ڪيس جواب نه آيو.
"امڙ... امڙ... ڇو تون مون سان ڳالهائين نه ٿي! تون مون سان ڪاوڙجي وئي آهين ڇا؟ امڙ جواب تہ ڏي... ماسل امڙ مون سان رٺي آهين... امڙ اڄتي آئون اسڪول کان ڪون ڪسائيندس... امڙ تنهنجو چيو ڪندس. دير سان گهر نہ ايندس... امڙ ڪنهن ڇوڪرن سان نہ ڪيڏندس نه وڙهندس. نه وري ڪيچل ڪندس. امڙ جيئن تون چوندينءَ تيئن ڪندس..."
رمون جا اهي لفظ ٻڌي سڀ اوچنگارون ڏئي روئڻ لڳا. رمون وائڙو ٿي ويو... هي روئن ڇو ٿا. "اوهين روئو ڇو ٿا. ماما هي ڇو ٿا روئن؟"
"پٽ اڄ ته ٻاهر هلون، تنهنجي ماءُ کي تپ هو نه... ان کي هينئر ننڊ آئي." مامي دلاسو ڏيندي چيس.

رحيما ڪئي وهنجاري سهنجاري، آخري رمونءَ ڪئي ماءُ جو منهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيکاريائون. رمون ماءُ کي ٻاڪر وجهي ڳلن تي چمي لڳو، ”منڙي امڙ... جيجل امڙ... اکيون ته کول، چئو مون سان ڳالهائين نه ٿي؟“ رمون کي اها ڳالهه سمجهه ۾ ئي نه آئي ته امڙ گذاري وئي آهي. ڪيس ريجهائي وٺي ويا، رحيما جو جنازو کڻي ويا.

رمون جڏهن گهر آيو ته ماءُ کي سڏ لڳو ”امڙ!... او امڙ!...“

”پٽ تنهنجي ماءُ حج تي وئي آهي“ نانهس چيس.

”نه نه، امڙ مون کي ڇڏي نه ويندي. ضرور هوءَ مون کان ڪاوڙجي وئي آهي. امڙ! خدا جو قسم اڳتي اسڪول کان ڪين گسائيندس. ڪڏهن به دير ڪري گهر نه ايندس. ڪڏهن به ڪنن چوڪرن سان نه کيڏندس نه وڙهندس. ڪڏهن به شرارت نه ڪندس. امڙ مون کي ڇڏي نه وڃ، امڙ مون کي به پاڻ سان وٺي وڃ.“ ”امڙ!... او - امڙ.....!“

ماهوار نئين زندگي - ڪراچي

نومبر ١٩٥٥ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻـ ڪُوڙها

شيخ حفيظ

آفيس مان نڪري ؛ ڙندو تاٻ ـ ڙندو ، هڪ هوٽل اڳيان بيهي رهيو . ڪجهه دل ۾ پچيائين ۽ پوءِ انـدر گهڙي ويو . ڪنڊ ۾ پيل هڪ ميز ڪيس دل وڻان چڙي ، پاسو ڏئي وڃي اتي ويٺو .

هو هڪ افسانه نويس هو ، ۽ هڪ آفيس ۾ ڪلارڪي ڪندو هو . افسانه لکڻ ، آفيس ۾ گهاٽي جي ڏ ند جيان ڳهڻ ، ۽ هوٽلن ۾ ماني کائڻ ، هن جي ڪل زندگي هئي . هوٽل ڪو عاليشان ڪين هو . وچولي درجي جـو هوٽل – اهڙو جنهن ۾ هڪ ويلي مانيءَ جو بل ڏهه ٻارنهن آنا اچي ۽ چانهن جو ڪوپ ملائي ، لٽي پٽي هڪ رپيو ٿئي . هو ميز تي وڃي ويٺو ته ڊبل روٽيءَ جيان ڳنڻ پريل هڪ ڇوڪري اچي کانئس آرڊر پڇيو .

”چا تيار آهي؟“ هو پڇڪيو .

”پينڊي گوشت ، پٽاٽا گوشت ، ساڳي ڀاڄي ، دال ، روس ، مغز ، ورغي . . . . “ ڇوڪري کي جڻ چابي اچي ويئي ، ۽ هو طوفان ميل جي رفتار مان کاڌن جي فهرست ٻڌائڻ لڳو .

افسانه نويس ، پنهنجي لاءِ تمام معمولي ٻوڙ مانيءَ جو آرڊر ڏنو ، ۽ منهن ورائي پنهنجي آس پاس واري ماحول کي جاچڻ شروع ڪيو . سامهون هوٽل جي ٻورچيءَ هڪ وڏي هنڊيءَ مان چمچو گهمائي ، پري کٽي پليٽ ۾ وڌو . ڇوڪري هڪ هٿ ۾ چلڪندڙ پاڻيءَ جـا گلاس آگـرين ۾ لڙڪائيندي ، ۽ ٻئي هٿ ۾ مانين جـي ٿالهيءَ تي ٻـوڙ جي پليٽ کڻي اچي سندس ميز تي پٽاريا .

افسانه نويس ، ويچارڻ لڳو ، ’ ڪهڙا نه گندا آهن ، هي هوٽل وارا ! هن ميز تي الائجي ڪهڙا ڪهڙا ماڻهو کاڌو کائي ويا

هوندا! الائجي ڪهڙن ڪهڙن مرضن جا جيوڙا چڙهي ويا هوندا! ۽ هي بورچي...." هن جي خيالن جي زنجير اچا اڌ ۾ ٽٽي پئي. هئي ته هوٽل جو ٻاڙهو ڇوڪرو، ڏٻل روٽيءَ وانگر سڪل ڇوڪرو سامهون ٻئي گراهڪ وٽ پيندي گوشت، ماني ڀاڄي، دال، روس، مغز، برياني، پلاءُ... جي ياد ڪهاڻ ڪڍڻ لڳو، پوءِ هو ڪنڌ هيٺ ڪري مانيءَ ڪاڻ ڪي لڳي ويو. گهڙي پل رکي، هن هيڏانهن هوڏانهن نهاري ٿي ورتو، ۽ وري پنهنجي خوراڪ چرڻ ۾ لڳي ٿي ويو. ماني ڪاڻ ڪي هو هميشه 'آهر چرڻ' چوندو هو، ڇو ته سندس خيال موجب، عام ماڻهن کي نڪي ماني ملي ٿي، ۽ نڪو ڪائي ٿي جاڻن! هو ته بس چري جاڻن، ۽ چربي آهي آهر، نه ماني ۽ ماني ته ڪائي آهي!" هو پنهنجي خاص نوع ۾ چرندو هو.

ٿلهو ڇوڪر ٻئي گراهڪ کي ماني ڏئي، ٻين ميزن کي صفا ڪرڻ ۾ لڳي ويو. اتان هٽ واندو ڪري، هن پريان ٻيءَ ڪنڊ ۾ رکيل ڪٻٽ مان سلائيسن ڪٽڻ جي مشين ۾ وجهي، سلائيسون ڪٽيون ۽ اچي هڪ ميز تي رکيائين. ڪائونٽر تي وڃي، هن هڪ چانهه جو ڪوپ ورتو، ۽ ميز تي اچي، چانهن ۾ ڏبل روٽي ٻوڙي ڪائڻ لڳو. افسانہ نويس ڪڏهن ڪڏهن، اکيون کڻي، هن ڏانهن ڏسي ٿي ورتو، پر ٻري پنهنجي 'آهر چرڻ' ۾ مگن ٿي ٿي ويو. هو دل ۾ وچي رهيو هو: 'هيءَ ڇوڪرو ڪير هوندو؟ ڪٿان آيو هوندو؟ ٻاڙهو ڪنول لڳو پيو آهي! هتي هوٽل ۾ نوڪري ڇو ڪئي ٿس؟ پڙهي ڇو ڪين ٿو؟ هن جيڏا ٻيا ڇوڪرا ته اسڪول ۾ علم...' اوچتو هن جي خيالن جي زنجير ٽٽي پئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پرسان ٻيءَ ميز تي ٻيو هڪ ڇوڪرو هڪ نئين آيل گراهڪ لاءِ ’آهر‘ رکي رهيو هو. موندي ڇوڪري جو هٿ افسانه نويس جي سامهون رکيل گلاس کي لڳي ويو، ۽ پاڻي گلاس مان ڇلڪي سندس مانيءَ تي اچي پيو. افسانه نويس کي ڪاوڙ اچي وئي. ڪرڙيون اکيون کڻي هن ڇوڪر ڏانهن نهاريو. هن جون نگاهون ڇوڪري جي نظرن سان ٽڪريون، عجيب بيڪسيءَ ۽ پڇتاءَ جون هيون اهي نظرون! ڪاوڙ پريا لفظ هن جي من مان اٿي چپن تائين آيا ۽ اتي ئي بند ٿي ويا. هن محسوس ڪيو، ڄڻ ڇوڪرو اکين ئي اکين ۾ چوندو هجي: ’سائين... مونکي معاف ڪر. ڀل ٿي... تون بخش... تون وڏو آهين... آئون اڃا ٻار آهيان... ڏس... منهنجي اکين ۾... منهنجي اکين ۾ اڃا ننڊ پري پئي آهي... آئون رات پوري طرح سمهي به ڪين سگهيو هئس... آئون سڄو ڏينهن هن هوٽل ۾ گهمندو آهيان... ۽... ۽ سائين... تون گوڙ ڪندين ته سيٺ مون کي ماريندو. پوءِ... مونکي ڪير ڇڏائيندو؟ هن دنيا ۾ منهنجو آهي به ڪير؟... سائين... مونکي معاف ڪر. مان غريب آهيان... مسڪين... ابهم.‘

ڇوڪري جي اکين مان هن انيڪ افسانا پڙهي ورتا هن، اتي غربت ۽ اڻ هوند جون دردناڪ ڪهاڻيون، ذلت ۽ بي شرميءَ جون ٽنوليون پڙهيون. انهن اکين ۾، هن انسان جي ڪنل، ڪچليل انسانيت جي روئداد ڏٺي، ۽ مظلوم معصوميت جون التجائون ۽ داستان پڙهيا. پوءِ هو وري ڪنڌ هيٺ ڪري آهر چرڻ لڳي ويو. ٿلهو پتڪڙو ڇوڪرو، ڊبل روٽي ۽ چانهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ختم ڪري اٿي کڙو ٿيو. پوءِ هو، ننڍي ۽ هيسيل ڇوڪرو، ڪنڌ تان چانهه وٺي اچي ميز تي ويٺو. هن چانهه جي هڪ ٻه سرڪي ڀري، ۽ پوءِ، شايد هن محسوس ڪيو ته ڪجهه بک ٻه هئي. هو اٿيو، ۽ ڪيتري مان ڊبل روٽي ڪڍي، ٻه سنهيون سلائيسون ڪپي کڻي آيو. 'رکي ڊبل روٽي وات ۾ وجهي، هن ڇڪ سان گراهه وڍيو، ۽ چانهه جي ڪوپ مان سرڪي ڀري وات ڏسي وات ۾ ملائيندو ناهي، گرڪائڻ لڳو. 'ڪيترا نه مختلف آهن، هي ٻئي ڇوڪرا! شايد هو ڊبل روٽيءَ جيان سڄيل، ڳاڙهو ڳئول ڇوڪرو ٻه ڪڏهن ڀري جهري، هن نمائي ننڍي ڇوڪري وانگر سڙي سڪي گهنجيل ڪائيءَ ٿل تي ويندو! افسانه نويس سوچڻ لڳو. ڇوڪر چانهه ختم ڪري ورتي. هو فقط هڪ سلائيس گرڪائي سگهيو هو. ٻي هن ڪان ڪانه هلي سگهي. هو وري ڪنڌ ڏانهن ويو، خالي ڪوپ ڪنڌ تي رکي، هن ڊبل روٽيءَ جي بچيل سلائيس، اوبر واري ٽانو ۾ اڇلائي. افسانه نويس جون اکيون ڇوڪر ۾ کتل هيون. ڇوڪرو ڊبل روٽيءَ ڏانهن اٿين گهوري نهاري رهيو هو، جڻ چوندو هجي: 'ڏسو ته سهي، منهنجو ڪاج ئي ڪيترو! پر...' ۽ ڇوڪر تڏو ساهه ڀريو .. افسانه نويس کي جڻ ڪنهن چوچڙي ڏکائي هنئين. هن جي دل ۾ خيال آيو ته هو ڇوڪر کي ٻاڪر پائي چوي: 'تون اداس ڇو آهين؟ تون تڏا ساهه ڇو ٿو ڀرين؟ تنهنجي اداسي تہ پوريءَ ڪائنات کي اداس ڪيو ڇڏي... معصوم ننڍڙا تون اداس نہ ٿي...' پر هو خاموش.

ننڍي معصوم ڇوڪر، چانهن جي ڪنڌ سامهون بيٺو، ڳاڙهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنول ڇوڪري ڪي اداس نظرن سان ڇتائي ڏسي رهيو هو. ڪنڊ جي ٻنهي بيٺل ماڻهو، ڳاڙهي ڪنول ڇوڪر ڪي هوس ڀريل نگاهن سان ڏسي رهيو هو. نئين نويل ڇوڪر ڪي ڪاوڙ اچي ويئي. ”ڇاهي ڙي؟“ ڇوڪر پنهنجو پورو زور لڳائي رڙ ڪئي.

”ڇريءَ جا ڦـر“ ڪائونٽر ٻنهي بيٺل ماڻهو سندس رڙ جو جواب ڏنو. ”هن ٻيڻ... (گار ڏني) ڪي.“ رانڊي اندران رنڊ ٽي مان رڙ ڪئي. ”ہوءِ تون...“ ۽ ڇوڪر چوندي چوندي رڪجي ويو، جڻ ڪنهن ڄپ ڪوري ڪڍي هجيس.

ڪنڊ ٻنهي بيٺل ماڻهو، ڏند پيڪوڙي ٻاهر نڪتو. هن ڇوڪر جي وارن ڪان وٺي، ڪيس ۾ ڏاڍو وڙا ڏنا، ۽ سندس ڪنڌ مٿي ڪري، سندس منهن ۾ ڏسڻ لڳو. جڻ چوندو هجي: ’سمجهيو ڇا ٿي ڙي؟... گوڙ ٿو ڪرين؟... سڌو ٿي هلندين يا...‘ ۽ پوءِ هن ڪي ڇڏي ڏنائين. ڇوڪر جا وار ڇڻا، ته هو گهڙي پلڪ ڪنڌ هيٺ ڪري بيٺو رهيو، جڻ ڪجهه ڪجهه سوچيندو هجي، پوءِ هن ڪنڌ کنيو، ٻه موتين جهڙا ڳوڙها، ڇوڪر جي پلڪن تي جمي بيهي رهيا. جڻ چوندا هجن، ’ياد رکس، اڄ، ايترو به ٻاهر ڪونه ايندا سون.‘

ماني ختم ٿي چڪي هئي. افسانه نويس هٿ ڌوئي، دخل تي اچي پئسا ڏنا، ٻاهر نڪري هو ٽڙندو ٽاڙيندو گهر ڏانهن هلڻ لڳو.

ساگر جي لهرن تي (ڪهاڻين جو مجموعو)

١٩٧٦ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

امير

ڪمل پياسي

خبر ناهي ته سندس مائٽن ڪيس ’امير‘ جو نالو ڇو ڏنو هو. هو مائٽن کي سڪيلڌو پٽ به ته ڪين هو، ڪيس هڪ ننڍي ڀيڻ به هئي، جنهن کي هو پيار مان ’بلبلي‘ ڪري پڪاريندو هو. بلبلي ۽ امير — ٻه ننڍڙا معصوم، ٻه ابهم، ۽ ٻئي ڏاڍا ٻاجهارا ٻار هئا. ’بلبلي‘ اجا ٽيج - پياڪ هئي، ۽ امير جي عمر ٻارهن سال کن واهه جو ٽيندي. سندس منڙو ڳالهاءُ ۽ منڙو ورتاءُ اهڙو ته هوندو هو، جو سڀني کي موهي ڇڏيندو هو. البت ڪڏهن سندس آبو آما ڇڙٻ ڏيندا هئس، پر هو انهيءَ کي پنهنجيءَ مشڪ سان ٽاري ڇڏيندو هو. امير مون کي وڻندو هو، منهنجي ونيءَ کي وڻندو هو، ۽ اڙون ٿي اسان جي گهر ۽ پاڙي مان سڀني کي وڻندو هو. پاڙي جي ٻارن لاءِ امير جڻ ته رانديڪو هو. هرڪو پيو پاڻ ڏانهن ڇڪيندو هوس. ڪي ڪيس ٽول مٺايون کارائيندا هئا، ته ڪي ڪيس پنهنجن مائٽن مان گڏ گهمڻ وٺي وڃڻ جي آڇ ڪندا هئا. ڪي ته وري اهڙا به هوندا هئا، جي سندس حرڪتن ۾ ٻانهن ٻيلي ٿي ٻيهندا هئا. امير چلولو به هو، پر سندس چلولائيءَ ۾ به ڏاڍي هبڪار هوندي هئي. مون سان ته ڏاڍو هريو مريو هو. آفيس مان موٽندو هوس ته ڊوڙندو ڊوڙندو اچي ڄنگهن کي ڀڪوڙيندو هو. مان به هنج ۾ کڻي گهر وٺي ايندو هوسانس، ۽ پوءِ هو پنهنجن حرڪتن جو ورنن ڪندو هو.

”چاچا، اڄ مون ڪرموءَ جي ڳچيءَ ۾ ماڪوڙي ڀڪوڙي وڌي! ماڪوڙيءَ چڪ پئي پاتس ته ڪرموءَ رنو پئي ۽ ان

سان گڏ ٽپا به پئي ڏناٿين . ان کي ائين ڪندو ڏسي ڏاڍو مزو پئي آيم . سندس روئڻ تي امڙ اچي ڳچيءَ مان ماڪوڙي ڪڍيس ، ۽ پوءِ مان پڇي ويس !“ يا وري چوندو هو : ”هو جيڪو ڪيمن منڊو صوفن وارو آهي نه ، اچ مان ان جو هڪ صوف ڪٽي وٺي ڀڳس . ڪيمن منڊو به منهنجي پٺيان پيو . هو ته منڊو هو نه ، پوءِ مون سان پڄي ڪيئن؟ مان ڪجهه پنڌ ڊڪي جڏهن صوف ٿي ڏيکاريومانس، ته پاڻ وڏيڪ خار ٿي لڳس، ۽ ٻڙٻڙائيندو وري منهنجي پٺيان ٿي پيو . آخر مان ٻه ٽڪجي پيس ، ۽ صوف سندس گاڏيءَ ۾ ڦٽو ڪري گهر موٽي آيس!“ وري ائين چوندي به نه هٻڪندو : ”چاچا، دادا ممي‌ءَ سان ڪڏهن ڪڏهن ڏاڍو ڪاوڙبو آهي . ڪلهه سندس ڪوڪيءَ کي امڙ ٿورو سرس گيهه لڳايو ، ته آ ڪڻ لڳس ، ’هوند آهر ڪين هلنديونءَ؟ اسين ڪهڙا رڄ مڙس آهيون جو هيئن گيهه- ڳرنديون روٽيون ڪائيندا سين! ڪجهه پاسيرو هونديءَ ، ته ڪٿي هت تنگٽو ڪين پونديءَ‘. چاچا، دادا ٿورو گيهه وڌيڪ کاڌو ته ڇا ٿي پيو؟ سڄو ڏينهن ته نوڪري ٿو ڪري ،... امڙ ڪٿي مون کي اڻ سڪيل لولي ڏئي ها!“ ۽ پوءِ ويهندو هو منهنجي منهن ۾ تڪڻ ، ته مان ڪيس ان جو ڪهڙو ٿو جواب ڏيان . مان ڪيس جواب به ڪهڙو ڏيان . چيا، ڪيس ائين چوان ته ’ تون ، تنهنجو دادا، تنهنجو چاچو ، ۽ اسين سڀ نوڪريءَ وارا شخص وچينءَ منزل ۾ اچي ٿا وڃون ؛ جنهنڪري نه مزوري ڪري ٿا سگهون، ۽ نه موٽرن ۾ سير ڪري ٿا سگهون، اسان جي بدن جو هر هڪ عضوو مشين جو پرزو آهي ، جنگهن ۽ ٻانهن جو ٽڪ ته لهي وڃي ، پر دماغي ٽڪ لهڻ ڏاڍو ڏکيو آهي ؛ ۽ آنديءَ - نيديءَ وارا انسان ته هر مهيني خرچن جا ڇِنا ڏاهي پنهنجي زندگي خرچ ڪري ٿا ڇڏين‘. سمجهيم ته منهنجو اهو چوڻ هن جي ڪچڙي دماغ تي برو اثر ڪندو،

تڏهن ڳالهه کي ڪل ۾ ئي ٿاهڻ جي ڪوشش ڪيم.
”امڙ توکي ڪيئن اڻ مکيل لولي ڏيندي ، تون سندس ’امير‘ جو آهين! امير ماڻهو ته وڏا ٿيندا آهن نه!“
”چا امير ماڻهو للائو ٿيندا آهن؟“
”نه ، للائو نه ، پر لاٽ صاحب ٿيندا آهن.“
”لاٽ صاحب چا کي چئبو آهي؟“
”جنهن وٽ نوڪر هجن، جيڪو گيهه- ٻُڏل لوليون کائيندو هجي، جنهن وٽ موٽرون هجن.“
”پر چاچا، مون کي جو سڀ امير ڪري چوندا آهن!“
”تون اڃا ننڍڙو امير آهين.“
”مان وڏو امير آهيان، چاچا، تمام وڏو!“ ۽ پوءِ ميز تي بيهي قد پڇائيندي چوندم: ”ڏس ، چاچا ، مان توکان به وڏو آهيان!“
سندس آهي ٻول مون کي لاجواب ڪري ڇڏيندا هئا.
”چاچا، ڏسجانءِ،“ مُٺ ڀڪوڙي، پوريءَ همت سان چوندو ، ”مان به جڏهن وڏو امير ٿيندس ته پاڻ وٽ نوڪر رکندس، مال مليدا کائيندس، موٽر به رکندس! ڀلا ٻڌاءِ، چاچا، ته مان وڏو امير ڪيئن ٿيندس؟“ ۽ مان پيار مان پوءِ کيس هڪ مٺي ڪٽي ڏيندو هوس.
هو پوءِ هليو ويندو هو ٻارن جي جهُنڊ ۾. مان کيس ڏسندو ئي رهجي ويندو هوس. ٻار ڪهڙا نه پيارا ٿا ٿين: پنهنجي طوطيلي ٻوليءَ سان هنيانءَ ئي ٺاريو ڇڏين. واقعي ٻار هنئين جا هار آهن. ٻار خدا جي نعمت آهن. ٻارن کي خلقيندڙ به ايشور، ته پاليندڙ به ايشور؛ ۽ جڏهن ايشور سيني ٻارن سان پهچي نه سگهي، ته ’ماتا‘ جي روپ ۾ هر ڪنهن جي پرگهور لهي!
ڪيترو نه منڊو ٻار هو آهو امير! ملوڪ هو ملوڪ! ٻولائتو بدن، گول گول چهرو، منڊو منڊو آواز؛ ڳالهائيندو هو ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جڻ دل ڀيئي ٽرندي هئي . سدائين ڀيو ٽـڙندو ۽ ٽهڪندو هو. مون تہ ڪڏهن بہ موڙهيل ڪين ڏٺو مانس . ننڍيو يا وڏو، ٻار يـا ٻيو ـــ سڀني سان ملي هڪ ٿـي ويندو . مان جي ڪيس ڪهاڻي ٻڌائيندي چوندس 'هڪڙو هو راجا،' تہ يڪدم وچ ۾ دخل ڏيندو: "نہ چاچا، اهو راجا نہ هو، پر امير هو ـــ امير راجا هو!" ائين ڀانئبو هو تہ ائين چئي هن ڪا ڪيپ ڪئي آهي .

تنهن ڏينهن ٻارن جي ڪنهن ڪنهن پاڻ سان نئين نڪور سائيڪل آندي . امير سائيڪل ڏٺي . هن سائيڪل واري سان ڪٽي پڪي ياري ٻـڌي . پوءِ ان تـي سواري ڪري، ڇاڻي جهڙي ٻارن جي جهنڊ مان پوش پـوش ڪندو نڪري ويندو هو . هو چوندو هو تہ "سائيڪل منهنجي ريـل گاڏي آهي، منهنجي موٽر آهي، منهنجو هوائي جهاز آهي!" ۽ ائين چوندي هـو سائيڪل کي ٽڪڙو ٽڪڙو هلائڻ شروع ڪندو هـو . سندس دوست موهن صرف پنهنجي ٽي وينو هوندو هو. جيڪڏهن هن جي اڳيان ڪو ٻار اچڻ جي ڪوشش ڪندو هو، تہ امير ان کي رعب سان وٺي ٽيلهو ڏيندو هو . يا جي ڪو سائيڪل کي پنهنجي روڪڻ جي ڪوشش ڪندو هو، تہ امير ان کي بہ گُنڊو اڪر چئي ويهندو هو . امير ائين سمجهندو تہ سائيڪل موهن جي نہ پر سندس ئي آهي .

سائيڪل تي چڙهڻ جي اجوري ۾، امير موهن کي پنهنجيءَ خرچيءَ مان ٽول بہ وٺي ڪارائيندو هو . بعضي جي سمي ڪاڏي ڪائڻ لاءِ سڏ ڪندي هيس تہ هو موهن کي بہ پنهنجي منهن نينڊ ڏيندو هو . پنهي جي ٻاراڻي دوستي آهستي آهستي وڌندي رهي . ائين محسوس ٿيندو هو، جڻ هڪ بيجان شيءِ بہ جاندار هستين کي ملائي هڪ ڪري ڇڏيو آهي . موهن امير جي سائيڪل هلائڻ مان ارهو تـہ ڪين هو . هونئن بہ ٻارن کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪھڙي سڌ تہ نفاق چٽا ٿيندو آھي. ھڪ پيار ڏنو ۽ ٻئي ان جي موٽ ڏني، تہ اھا ٿي ھڪٻئي جي ٻَڌي تي — ۽ جيستائين آھا ’ٻڌي‘ ھلندي ھئي، ’ڪـٽيءَ‘ جو تالو بـہ ڪير ڪين وٺندو ھو. موھن ۽ سائيڪل ڪـي ٻائڻ کان پوءِ امير ٻين ٻارن ڪي چيڙڻ ۽ چيڙائڻ بہ شروع ڪري ڇڏيو. ’پري ھٽ‘ چئي، جڏھن سائيڪل ڪي اڳيان وڌائي ويندو ھو، تہ ڪيس ھڪ قسم جي خوشي محسوس ٿيندي ھئي، ۽ آھا خوشي حاصل ڪرڻ کان پوءِ ٻاڻءِ تہ ھن ساري دنيا تـي فتح پائي ڇڏي آھي. ائين ٿي، ھاڻ ھو ڪنھن جي اھل ڪرڻ شروع ڪندو ھو تہ ڪنھن سان مخاطب بہ ٿيندو ھو؛ ڪنھن ڪي ڇھنڊڙي پائيندو ھو تہ ڪنھن ڪي ٺونٺ ھٽي پـاڻ ڪي سرخرو ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو ھو. مان بہ جي سڌ ڪري گھمڻ وٺي ھلڻ لاءِ چوندو ھوسانس تہ يڪدم ’پري ھٽ‘ چئي، سائيڪل تـي چڙھي اڳيان وڌي ويندو ھـو. پنھنجيءَ ممي، دادا ۽ ٻلٻليءَ ڪي بہ ھو سائيڪل جي روپ ۾ ٿي ڏسندو ھو — ڄڻ تـہ سائيڪل ئـي ھـن لاءِ سڀ ڪجھہ ھئي. ھڪ دفعي سائيڪل منھنجي اڳيان لنگھائيندي چئي ڏنائين: ”ڏس، چاچا، مان وڏو امير لـڳان تـو نہ!“ سندس ائين چـوڻ مان سندس خواھشن ۾ مون ڪي سندس زندگي ٺـڙندي ٿھڪندي ڏسڻ ۾ آئي — ”مان بہ جڏھن وڏو امير ٿيندس تہ پـاڻ وٽ نوڪر رکندس، مال ملڻدا ڪائيندس، ۽ موٽر رکندس!“

ھڪ دفعي جڏھن امير اڪيلي سر سائيڪل ھلائي رھيو ھو تہ موھن سامھون اچڻ جي ڪوشش ڪيس. عادت انوسار امير ڪيس بہ چئي ڏنو، ”پري ھٽ؛“ پر موھن لاپرواھ ھو.

”پري ھٽ، موھن! منھنجي موٽر سان ٽـڪر نہ کائين!“ پر موھن ڪو ڌيان نہ ڏنو. امير جيئن سائيڪل جو ھٽيو ڦيرائي سائيڪل جو طرف ٿي بدلايو تہ سائيڪل اونڌي ٿي پيئي، ۽ امير

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سائيڪل تان ڪري پيو. امير ڪاوڙجي سوهڻ کي ڇهنڊڙي پائي ڪيڏي. ٻارن جي ’پيڏيءَ‘ ’ڪيني‘ جو روپ اختيار ڪيو...
”هيءَ سائيڪل منهنجي آهي، ۽ مان ئي ان جو مالڪ آهيان!“
موهن چيو.
”ڀري هٽ! تو کي هيءَ سائيڪل هلائڻ به ته مون ئي سيکاري آهي!“
”تنو هٺان! تون منهنجي سائيڪل کي هٿ نه لاءِ؟“
”لائيندس! اڇهو، لايان ٿو... ڀلا، ڇا ڪندين؟“
”هٿ لائيندين ته مان تنهنجي دادا کي دانهن ڏيندس!“
”دانهن ڏيندين ته ماريندوسانءِ!“
”وڏو آيو آهي مار ڏيڻ وارو! ڀڄهين کي چئو ته سائيڪل وٺي ڏيئي!“
”ڀڄهين جا پٽ!“
۽ ٻنهي ٻار اچي پاڻ ۾ وڙهيا. ويڙهه ۾ ٻنهي پسارن کي ڏک لڳا. موهن امير جي مائٽن کي دانهن ڏني. شيوڪرام کي امير جي اڙٻنگاين جي ڪا اها ڀورين دانهن ڪانه هئي. ڪرمونءَ ۽ کيمن منڊي به دانهون ڏنيون هيون؛ پر هر وقت، ماءُ جي گود پڪڙي، امير پيءُ جي ڪاوڙ کان بچي ويو هو. پر اڄ ته گهر ۾ گهڙڻ سان ئي امير سائيڪل گهمڻ جي رٽ لڳائي ڏني.
شيوڪرام پوريءَ پنيءَ وارو شخص هو. اڪائونٽنٽ جنرل جي آفيس ۾ متئين طبقي وارو ڪلارڪ هو. ڪل ڏيڍ سئو روپين جي پگهار مان گهر جو ڪارخانو هلي، يا امير جي سائيڪل اچي؟ اڄ ٿڌڙي، هولي يا ڏياري آئي، پيئرن کي ڏهه - پندرهن روپيا موڪلڻا پوندس؛ سپائي آفيس جي ڪنهن عملدار جي بدلي ٿيندي، آتي به ٻارنيءَ لاءِ ڪجهه ڏ ڪٽا ڏيڻا پوندس؛ گهر ۾ به ڪجهه نه ڪجهه ڪنو ئي پيو هجي...

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پوءِ پلا سائيڪل لاءِ پيسا ڪٿان اچن؟ شيوڪرام سوچيندو رهيو، ۽ انهن ئي سندس چهري جي رنگ ۾ تبديليون ايندي رهيون. مجبوريءَ هن جي جذبن ۾ هڪ اهڙو انقلاب آندو جو هو امير کي پنهنجو نورچشم نه پر هڪ بدمعاش، لُچو ۽ بي مَتِ سمجهڻ لڳو. انهيءَ ئي ڏُنَ ۾ هو پنهنجيءَ ممتا کي به وساري ويٺو ۽ جيئن ئي امير پيءُ اڳيان اچي چيو ته ”دادا مون کي سائيڪل ڪپي،“ شيوڪرام سندس ڳل تي هڪ چماٽ وهائي ڪڍي.

امير کي چماٽ لڳي ته هن رُنو ڪين. خاموش، پنهنجي ڳٽي کي مهٽيندو، هو وڃي کٽ تي سمهيو. امير جي ممي به هيءَ سڀڪجهه ڏٺو، پر هن ڪجهه ڪڇيو ڪين. ڇا ڪُڇي؟ هوءَ گهر جي حالتن کان خود به ئي واقف هئي. امير سمهي پيو، ۽ شيوڪرام گهر کان ٻاهر نڪري ويو. امير کي ننڊ اچي ويئي. هن جون اکيون بند هيون، پر تمنا بند ڪانه هئي. هن کي سائيڪل ئي ڪپندي هئي، ۽ سائيڪل ۾ ئي هن کي سڀڪجهه ملي ٿي ويو.

رات جو دير سان شيوڪرام گهر موٽيو. امير جي ممي امير کي گود ۾ کڻيو ويٺي هئي. مميءَ جو منهن لال هو. اکين ۾ لڙڪ هئس. شيوڪرام جي دل پڙي. هو سمجهي پيو. هن امير جي بدن کي هٿ لاتو — مچ بخار جا چڙهي ويا هئس. ڊاڪٽر آيو. ۽ مان به آيس. ڊاڪٽر دوا ڏني، ۽ پٿيءَ رکڻ جي هدايت ڪيائين. مون پٽيءَ رکڻ شروع ڪئي.

رات جو دير سان امير جو بخار گهٽيو. مميءَ ڪيس دوا ڏني. امير آٿي ويٺو، ۽ هن دوا جو پيالو هٿ ۾ ورتو. هن دوا جو پيالو وات تائين آندو، پر وري هٽائي ڇڏيائين. مميءَ کيس دوا پيارڻ جي ڪوشش ڪئي، ته سندس هٿ کي ڇڪي ڏنائين. هن دوا پيئڻ نٿي چاهي. هن پنهنجي حالت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سڌارڻ ٿي چاهي. مون به سمجهايومانس. رگهو ايترو چيائين ته
”چاچا، مون کي سائيڪل کپي، دوا نه کپي!“ سندس
انهيءَ جملي شيوڪرام ۽ ممي‌ءَ جي اکين ۾ لڙڪ آڻي ڇڏيا...
۽ پوءِ امير دوا جو پيالو وٺي ڪٽي ڦٽو ڪيو. دوا هارجي
پيئي، ۽ پيالو ڀڄي پيو.
پيالي جي انهن ٽڪرين ۾ مون لي امير جي محڪمتا ڏسڻ ۾ آئي-
’مون کي سائيڪل کپي، دوا نه کپي!‘ امير جي زندگيءَ
جي آس، طرف بدلايو. سندس ارادن جي پٺي پاسي مون کي
ائين ڏسڻ ۾ آيو، ڄڻ ته امير چوندو هجي — ’مون کي
زندگي نه کپي، مون کي سائيڪل کپي! سائيڪل ئي منهنجي
زندگي آهي، سائيڪل ئي منهنجي لاءِ سڀ ڪجهه آهي؛
سائيڪل هٿ ڪري مان موهن سان ٽڪر کائي سگهندس،
مان ڪيس شهه ڏيندس؛ مان زنده رهڻ چاهيان ٿو ته رگهو
سائيڪل لاءِ، هن زندگيءَ لاءِ نه — هن دوا پيئڻ لاءِ نه، ۽
نه وري دادا ۽ ممي‌ءَ، چاچا يا بلبليءَ لاءِ!‘
ڪجهه وقت ڪان پوءِ امير وري اک کولي. ”ممي، پاڻي،“
هن پڪاريو. ممي‌ءَ کيس پاڻي ڏنو. امير پاڻي پيتو. ممي
امير کي دوا جو پيو وزن ڏنو. امير دوا پي ويو. امان کي
آٿت آيو. دوا پي، هن پيالو مون طرف وڌايو. خالي پيالي
۾ مون کي امير جي زندگي هاڻ ٻهڪندي ۽ مشڪندي نظر
آئي. ’امير هينئر زنده رهڻ چاهيو — زندگيءَ لاءِ ۽ ان سان
گڏ سائيڪل لاءِ امير زنده رهندو، سندس خواهشون حقيقت جو
پوش اوڍيندي‌ون، سندس اميدون آماس جي آونداهيءَ کي چيري
هينئر چندرما جي سهائيءَ ۾ چمڪنديون، ۽ ان سان گڏ سندس
دادا، سندس ممي، بلبلي ۽ مان.....‘ مان ڪجهه وڌيڪ
سوچي نه سگهيس.
امير هينئر پورن وقتن تي دوا پيئندو هو، هر ڪنهن جي چئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ هو، ڪري ڪندو هو- جئن ته ڏنگاين ۽ اڙٻنگاين کان هن بلڪل ئي پاسو ڪري ڇڏيو. انهن ئي هو نوبنو ٿيندو ويو- هو نوبنو ته ٿيو، پر سندس جيون ۾ مون کي هاڻ ڪافي تبديلي نظر آئي. هاڻ هو نه ڪنهن کي چيڙائيندو هو، ۽ نه سائيڪل لاءِ ٻين سان وڙهندو هو؛ نه ڪنهن گاڏيءَ واري کي تنگ ڪندو هو، ۽ نه ڪنهن جي ڪنڌ ۾ ماڪوڙيون وجهندو هو. ڪجهه ٻار سانت، ته ٻاهر به سانت. البت پڙهڻ تي وڏيڪ چاهه ڏيندو هو. سمجهيم ته هن پنهنجيءَ منزل جي راهه ڳولهي لڌي آهي. اهو سڀ ويچاريندي، مون کي امير جا اڳ ياد اچي ويندا هئا: "مان به جڏهن وڏو امير ٿيندس ته پاڻ وٽ نوڪر رکندس، مال مايا ڪمائيندس، موٽر رکندس!"

شيوڪرام تنهن ڏينهن امير کي چماٽ هنئين. سندس انهيءَ چماٽ امير جي آئيندي کي ناهڻ لاءِ هڪ ڪرڙو بڻي. شيوڪرام خود به هڪ دفعي چئي ڏنو: "منهنجو امير ضرور هڪ ڏينهن وڏو امير ٿيندو!" ۽ انهن چوندي، سندس اکين مان لڙڪ نڪرندا، سندس ڳلن کان ٿيندا، سندس خميس ۾ غائب ٿي ويا. مميءَ هيءَ سڀ ڏٺو، ۽ ممتا وچان چئي ويئي: "ست وچن!"

ٺاهي مهراڻ، حيدرآباد سنڌ.

۴ - ۱۹۵۹ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ريل ۾ هڪ شام

ڪرشن کٽواڻي

تمام سهڻي سانجهي آهي. آڪاش گول شيشي جي پيالي جيان ڏرتيءَ مٿان رکيل آهي. ڌرتي ڪوري مان نڪتل تازيءَ ڊبل روٽيءَ جيان گرم ۽ سرهاڻ ڀريل آهي. ٻه ڪارا لوهه جا پٽا سڌي ليڪ ۾ افق ڏانهن شرط پڄائيندا ٿا ڊڪن. ٻنهي مان ڪير به جيت حاصل نه ڪندو. هڪ جي هار ٻئي جي به هار آهي؛ هڪ جي جيت ٻئي جي به جيت آهي.

سانجهي، نيلي آڪاش ۾ ٽورا ڪري، پهاڙن تان ور وڪڙ ڪاڌي هيٺ لهندڙ هئا.

”هيءَ ٽرين بيهي ڇو رهي؟“

سگنل ڪونه مليو هوندس.“

”ماڻهو هيٺ لهي رهيا آهن.“

”شايد ڪو حادثو ٿيو هوندو!“

جيئن ساون پٽن وچ ۾ هڪڙو نڙيل گلابي گل مرڪندو آهي، اڇا بادل پنڌ ڪندا ويندا آهن، چنڊ هڪ هنڌ بيٺي بي مطلب مرڪي ڏيندو آهي، گهر ۾ ڪهڙيءَ ڀاتي هوندا آهن، پر ننڍڙو ٻار نئي گهر جو روح ۽ زندگي هوندو آهي، تيئن ماڻهن جو هڪ سيڙاڪو هو، جنهن جي وچ ۾ گلابيءَ رت جو داغ هو (صديون اڳي انسان انسان جي ٻلي ديوتا جي اڳيان چاڙهيندا هئا. مندر جو فرش ڳاڙهو ٿي پوندو هو.) زمين ڳاڙي، گلابي انسان مٽيءَ مان گلاب ڦاهيو هو.

ڪنهن چيو: ”مان ڏسان.“

ڪنهن چيو: ”مان به ڏسان.“

”اڙي ننڍو ٻار آهي.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”اجان تہ آلڙ ڇوڪرو آهي.“
” ٻارهن تيرهن ڪان مٿي ڪونہ ٿيندو.“
” هو ڏس سامهون چنل نوڪرو. ڏرتيءَ تـي پيلا صوف ٽڙيا پکڙيا پيا آهـن. ڪهڙا نـہ پيارا صوف آهن. چڻ ڪير هٿ وڏائي ڪشمير مان پٽي آيو آهي.“
” ننڍڙو ٻار آهي هيءَ صوف وڪڻندڙ!“
” ڪو سنڌي هوندو!“
رت، ڏانگ جيان وڙ وڪڙ ڪائيندي، سرڪندي، پنڌ ڪري رهيو هو. ميرا ۽ پراڻا، سادا، ڦاڌل ڪپڙا پهريل جسم بلڪل سانت هو. اکيون بند هيون. چپ ڪليل ها. چنچل ڪماريءَ جهڙي ڏڙڪندڙ دل ننڊ جي آغوش ۾ غافل هئي.
هڪ صوف چيو: ” ادا، تون آٿين چو نـہ ٿو؟ پيار ۽ چوچ مان تون اسان کي ڪڻندو هئين. ڏس اسين نـرآدر پٽ تـي پيا آهيون. آتي اسان کي پنهنجي ڀهراڻ جي پلئہ سان هميشہ جيان پالش ڪر.“
ٻئي صوف آکيو: ”صبوح تنهنجي ننڍي ڀاءُ مون کي مٺ ۾ سوگهو جهلي چپڻ سان لڳائي، چاه مان چميو. تو ڪاوڙجي چيو: ’نہ ننڍا، هيءَ صوف ڇنين آني ۾ تنهنجو پيٽ سڃي ڏينهن لاءِ رٿـڻ بند ڪري سگهي ٿو، ۽ هيءَ صوف تنهنجي هڪ ويلي جي خوراڪ بہ ٻڌجي نہ ٿو سگهي. اسان جا هٿ هنن صوفن کي پاليندا ۽ پيار ڪندا آهن.‘ تو ان ويل روئي ڏنو هو، شايد ان ڪري تہ وڏو ڀاءُ ٿي تون ننڍي ڀاءُ کي هڪ صوف کائڻ کان روڪي رهيو هئين!“
ٽئين صوف چيو: ”۽ تنهنجي امڙ توکي ٻاکر ۾ جکڙي چيو هو: ’هڪڙا، اڄ تون نيا ڳيءَ ريل ۾ نہ وڃ. منهنجي اک ٿي ڦڙڪي. منهنجي اکين جو تارو ۽ گهر جـو آسرو آهين.

مون کي ڀڻڪ وٺي ويو آهي ته گهر جو چراغ گل ٿي نه وڃي.' تو مرڪي چيو هو: 'مرد ۽ ٻچڻ، ٻچڻ ڪم زالن جو! آسي، منهنجي سر جو قسم، جيسين مان جيئرو آهيان، تيسين توهان کي ڪڏهن به ڪوسو واءُ نه لڳڻ ڏيندس."

(پر جيئڻ آهه تيسين،
جيسين مرڻ نه آيو آهي؛
ان بعد ڪجهه نه آهي،
رُڳي اونــدهـــه!)

"اڄا تازو ته هيءُ اسان جي گاڏي ۾ صوف وڪڻي رهيو هو. سندس آواز ۾ ميناج ۽ پختائي هئي؛ سندس منهن تي مٺيا ۽ مرڪ هئي، سندس بدن ۾ بيحد ڦڙتائي هئي."

ها... ها... ها... ها آسمان ۾ گجهون لامارا ڏيندي، ڦيرا پائي رهيون هيون.

"هٽو، هٽو، پوليس وارو اچي ويو."

"مُڙدي کي هوا ڏيو. ڊاڪٽر اچي ويو."

هو هليو ويو؛ هن کي ڪٿي ويا. ميڙاڪو نڙي پکڙي ويو. آسمان مان اوندهه لهي ڌرتيءَ تي آئي. ٻاچولا گم ٿيڻ لڳا. وري هڪ وار سج ٻڏي ويو.

(توکي خبر آهي سج روز ٻڏندو آهي؟)

"هو کهڙو نه سهڻو ٻار هو!" هڪ ڇوڪريءَ چيو.

"ڏاڍو سٻاجهو پئي لڳو. سندس ماءُ در ۾ اکيون پايو ويٺي هوندي." هڪ عورت ورائيو.

"نرين هلي." هڪ ٻار تاڙيون وڄائيندي چيو.

"اڄايو پاءُ ڪلاڪ ويو. ايتري ۾ هڪ ٻيو سودو ڪري وٺان ها." هڪ واپاريءَ چيو.

"اڙي گرمي ٿي ٿئي. هتان جون نرينون به مردار آهن."

هڪ وچولي عمر واري تاش جو پتو هلائي هٿ پنهنجي گوڏي

تي رکندي چيو.

”بيوقوف آهن. ٻلا ٿرين ۾ ٻه صوف وڪڻبا آهن.“

”ٻيٽ بڪيو آهي!“

سڄي ٿرين ان ٻار بابت ڳالهائڻ لڳي.

(ان لاءِ چاڪاڻ تہ هن بعد هو هميشہ لاءِ هن دنيا کان وسري ويندو).

ٻہ لوھ جا پٽا سڌا افق ڏانهن ڊوڙندا ٿا وڃن. ٿرين انهن ٻنهيان ڊوڙي رهي آهي. (دنيا ۾ سڀ انسان ڪنهن نہ ڪنهن ٻنهيان ڊڪندا رهندا آهن.) سوين انسان وٿاڻ ۾ ٻڌل آهن. آسمان نمي ڌرتيءَ کي چمي رهيو آهي.

ڪجهون لاهارا ڏيئي هيٺ لهي آيون. گرم گلابي رت ٻيڻ لڳيون.

آسمان ۽ ڌرتيءَ لاٿون لهيون. سهاڳ رات ماٺ لاءِ اوندهہ ۾ لڪي ويا.

(اها شام سيني کي وسري ويئي آهي، ٻر هاءِ، مون کي ياد چو ٿي اچي!)

ماهوار روح رهاڻ ــ حيدرآباد سنڌ.

اپريل ١٩٦٤ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لڙڪن جي لڙي

جگديش ايس. لڇاڻي

موهن اڇي ڪري، جڏهن شيلوءَ جي ڪٽنب - رُوپي ڏيئي جي جهڪي ٽِمڪڙ روشنيءَ ڪي هڪ پيرو وري روشن ڪيو. ڪيترا سبب هئا جنهنڪري شيلوءَ اجا ماءُ بڻجڻ نه پئي چاهيو... ان ڪري نه ته هن ڪي شاديءَ ڪئي رڳو ٻه سال ٿيا هئا، ۽ نه ان ڪري ته ماءُ بڻجڻ وقت گهٽ ۾ گهٽ ڪجهه وقت لاءِ هن ڪي ماستري ڇڏڻي ٿي پئي - پر... ڪهڙو فائدو هاڻي اِنهيءَ سڀ سوچڻ مان؟ هاڻي اڇي ڪري، موهن جڏهن هن جي جيون جي ڌارا ڪي ئي اُلٽي ڇڏيو....

جڏهن موهن ڄائو، تڏهن شيلوءَ، ٽڪ ٽڪي لڳائي ان ڏانهن نهاريو.. جڻ هوءَ ائين سوچي رهي هئي ته ڪيئن پيار ڏئي يا نفرت! پر نه معلوم ممتا هــمدردي جــي ڪهڙيءَ ڪنڊ ۾ ماءُ جي لڪل پيار اڇي ڪري ان جي آشنڪا جي پل توڙي ان ۾ اهڙو ته جوش پيدا ڪيو، جو هن هر هر موهن کــي چمي ڪري پنهنجي ڇاتيءَ سان پئي لڳايو. هن جي اکين مان لڙڪن جون لڙيون وهڻ لڳيون. پر هن جي انهيءَ ڀاوناَ گهڻو وقت جڳهه نه ڪيو. اڪثر جڏهن هــوءَ ان جي ۽ پنهنجي مستقبل جي باري ۾ سوچڻ شروع ڪندي هئي، تــه هن کي موهن تي ڏاڍي ڪاوڙ ايندي هئي، پــر جڏهن موهن کلندو، ڪڏندو هن جي سامهون ايندو هو، ته هڪ ئي نظر سان ممتا سڀ نفرت ۽ ڪاوڙ ڪافور ٿي ويندي هئي.

جيئن جيئن موهن وڏو ٿيڻ لڳو، تيئن تيئن هن شيلوءَ لاءِ ئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسو، پر سچي پاڙي لاءِ مصيبت پيدا ڪري ڇڏي؛ پاڙي جا ٻار ته ڪائنس ڊڄندا هئا، پر انهن جا مائٽ به ڪيس ڪجهه چئي نه سگهندا هئا...

هڪ ڀيري هڪ ٻئي پنهنجي پلاٽ ۾ شيشي جا ٽڪر ڪٺي آئي، ۽ اهي شيلوءَ کي ڏيکاريندي چيائين، "ڏس ڌيءَ! هي گلاس مون اڄان ڪلهه ئي ته بازار مان گهرايو هو، ۽ تنهنجي لاڏلي هينئر ئي هن کي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيو!"

ڀيڻ جي پويان ايندي ئي موهن ور ڏئيو، "ان ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهه، امان! پاڻ ئي ته چيائين ته هيءَ 'نه ڀڄڻ وارو ڪانچ' آهي! پوءِ مون آزمايو، ته ڀڄي پيو! هاڻي تون ئي ٻڌاءِ امان، ته هوءَ ڪوڙو ڪانچ وٺي ئي ڇو آئي؟" شيلوءَ دل ئي دل ۾ مرڪي ۽ پاڙي واريءَ کي ٻئي گلاس آڻي ڏيڻ جو آٿت ڏئي، روانو ڪيائين.

ڀيڻ کي وئي اڃان پنج منٽ به نه ٿيا هئا، ته آلن ڪپڙن سميت اندر اچي هڪ نوجوان ڇوڪريءَ چيو، "ڏس مائي! تنهنجي سپوت منهنجو دلو ڀڃي وڌو. ڇئي رهيو هو ته 'جڏهن سيني جگهن تي پاڻيءَ جا پائيپ پيا وهن، ته پوءِ هيءَ بيوقوفي ڇا لاءِ؟" شيلوءَ آيل ڇوڪريءَ کان معافي ورتي، ۽ دلي جا پئسا ڏئي، هن کي جلدي گهر پهچي، ڪپڙن بدلائڻ لاءِ وينتي ڪئي.

هن جي وڃڻ کان پوءِ، شيلو موهن جي اوسيئڙي ۾ دروازي ڏانهن نهاري رهي هئي، ته ايتري ۾ هڪ اڌ ڄوٽ عورت پاڻ سان ڳڏ ڇهن پنجن سالن جي ٻار کي وٺي اندر داخل ٿي. ٻار جا سڀ ڪپڙا آلا هئا. اندر اچي هن پنهنجا ڳوڙها اگهندي چيو، "ڏس ڀيڻ! پنهنجي پٽ جا لڇڻ! هن ويچاري کي تلاءَ ۾ ڌڪو ڏنائين. اهو ته ايشور جي ڪرپا هئي، جو هڪ لانگهائوءَ جلدي اچي هن کي بچايو. جي هن کي ڪجهه ٿي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻوي ها، تہ...؟"

شيلو ان جو جواب ڏئي نہ ڏئي، تنهن وچ ۾ موهن اچي ڪري چيو، "ٻيلا تون ٿي سوچ امان، جيڪڏهن ڪوئي ترڻ نہ ٿو ڄاڻي تہ ملڪ ۾ ٻوڏ اچڻ وقت يا ٻيڙيءَ جي ٻڏي وڃڻ وقت پنهنجو بچاءُ ڪيئن ڪندو! مان چاهيان ٿو تہ ملڪ جو هڪ هڪ ٻار ترڻ سکي. هن بيوقوف کي اها ڳالهہ سمجهہ ۾ ئي نہ پئي آئي. ان ڪري مون هن کي سبق سيکارڻ لاءِ پنهنجو هٿ هلايو!"

"۽ هن جي جان هلي وڃي ها تہ؟" شيلوءَ ڳجندي سوال ڪيو.

"تہ ان ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهہ؟ نہ ترڻ ڄاڻڻ وارو هميشہ ٻڏندو ئي آهي. ان کي ٻڏڻ ئي کپي!" اهو چئي، هو لاپرواهيءَ سان ٻاهر نڪري ويو.

شيلوءَ، چوکر کي ڪڇ ۾ ڪٺو ۽ بسڪوٽ ڏيئي، ۽ ان آيل آڌڙوٽ عورت کان معافي وٺي، پنهنجي جند آجي ڪئي.

اهڙيءَ طرح روز شيلوءَ کي اهڙن ڪيترن مسئلن مان پار لنگهڻو پوندو هو. هوءَ سوچي ٿي نہ سگهندي هئي تہ هن کي آخر ڇا ڪرڻ گهرجي! هن جا سوچيل سڀئي رستا بيڪار ثابت ٿيا. ڏيچارڻ، ڏمڪائڻ ۽ مارڻ جو موهن تي ڪوبہ اثر نہ ٿيو. ڪيترا ڀيرا شيلوءَ هن کي ماني نہ ڏني، تہ هو ٻنا کائڻ جي ئي سمهي پيو، ۽ صبح جو اٿي ٻنا ڪجهہ کاڌي پيتي پنهنجي شرارتن جي ڊيوٽيءَ تي هليو ويندو هو. ان مان شيلوءَ جي پريشان جيون ۾ پريشاني اڃان بہ وڌي ويندي هئي.

ماءُ ۽ پيءُ وٽان موهن کي ڪنهن جو بہ پيار حاصل نہ ٿيو هو... ملي هيس نفرت سان ڀريل ترسڪار ۽ ترسڪار سان ڀريل نفرت... شايد ان ڪري ئي هو ايترو نٽر ٿي پيو هو...

سنان ڪرائي، شيلوءَ موهن کي پائوڊر لڳايو ۽ چيائين، "وڃ،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جلدي وڃي ڪپڙا پاءِ."

موهن ٻنا ڪجهہ چوڻ جي اٿيو، ۽ نڪر، هاف - شرٽ، جوراب ۽ بوٽ کڻي شيلوءَ جي پرسان کٽي رکيائين، ۽ هن ڏانهن منتظر نگاهن سان ڏسڻ لڳو.

ٿورو وقت نفرت جي نوع ۾ شيلوءَ ان ڏانهن نهاريو، ۽ پوءِ خارن ۾ چيائين، "اگهاڙو ڇو بيٺو آهين؟ ڪپڙا نہ پائيندين؟"

"تون کڻي پاراءِ" ٻهار ڀريءَ نوع ۾ موهن ورائيو.

"هيڏو سارو گڏهہ ٿي ويو آهين، ۽ اڃا ڪپڙن پائڻ جو عقل ۾ نہ سکيو آهين!" شيلوءَ شوخ ٿيندي چيو.

"تو گڏهہ ڇو چيو، امان؟" موهن سهج ڀاوَ ۾ سوال ڪيو.

اهو ٻڌي شيلوءَ کان ڪل نڪري ويئي، ۽ موهن کي ٻانهن کان ڇڪي ڪرسيءَ تي ويهاريندي، چيائين، "چڱو ٻابا، تونئي کٽيو ۽ مون هارايو. چڱو هاڻي پاءِ ڪپڙا."

ماءُ جي ڇاتيءَ سان لڳي، پنهنجيون سنهيون ۽ معصوم ٻانهون ماءُ جي ڳچيءَ ۾ وجهي، موهن ڌيمي آواز ۾ چيو، "منهنجي مٺي امان، تون ڪيتري نہ سٺي آهين! ها، امان، تون اڄان بہ وڌيڪ سٺي هجين ها!"

شيلوءَ موهن ڏانهن نهاريو، هو شرارت سان مرڪي رهيو هو. جڏهن ٿي شيلوءَ هن کي ساڄي پير جو جوراب پائڻ ٿي چاهيو، تہ هن ساڄي پير جي بدران کاٻو پير کڻي اڳيان وڌايس. شيلوءَ خفي ٿي، اهو جوراب کڻي ساڄي پير ۾ پاتس، ۽ موهن جڙتو ڪاوڙ ڏيکاريندي چيو، "او امان! تون ڪيتري نہ جهنگلي آهين. ڇا پلا کاٻي پير جو جوراب بہ ساڄي پير ۾ پائبو آهي؟"

شيلو خفي ٿي اٿڻ لڳي، تہ موهن ماءُ جي ساڙهيءَ جو پلاند پڪڙي هن کي ويهاريندي چيو، "چڱو، معاف ڪر امان، اڄ کان وٺي وري کيچل نہ ڪندس - منهنجي سٺي امان!"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شيلو ويهي رهي، ۽ هن ڪي ڪپڙا ٻاراياڻين. موهن پنهنجون معصوم ٻانهون ماءُ جي ڳچيءَ ۾ وجهندي، پريل آواز ۾ چيو، ”تون مون کي پسند نہ ٿي ڪرين نہ، امان؟ تون مون کي پيار ڇو نہ ٿي ڪرين، امان؟“

شيلوءَ وري خفي ٿي، موهن طرف نهاريو، پر هن جي منهن تي شرارت نہ هئي. هن جي اکين مان ڳوڙهن جي ڌارا وهي رهي هئي... هوءَ ڪجهہ چوندي چوندي رڪجي ويئي. ڳوڙهن سان پريل اکيون کڻي موهن هن ڏانهن نهاريو، ۽ وري پنهنجيون سنهڙيون ۽ معصوم ٻانهون ماءُ جي ڳچيءَ ۾ وجهي ۽ هن جي ڇاتيءَ سان چنبڙي روئڻ لڳو. ڪجهہ وقت لاءِ شيلو پڻ خفي ٿي، پر وري هن کي زور سان ڇاتيءَ سان لڳائي پاڻ بہ روئڻ لڳي.

ٿوري وقت ڪان پوءِ، شيلوءَ موهن جا ڳوڙها اگهيا ۽ پڇياڻين، ”چو ڙي، اج وري توکي هي پيار ۽ سمجهہ ڪٿان اچي ويئي؟ تو ڪيئن سمجهيو تہ مان توکي نہ ٿي چاهيان؟ پيار نہ ٿي ڪريان؟“

موهن شيلوءَ جي اکين ۾ اکيون ملائيندي ورائيو، ”ڪالهہ رات جڏهن تنهنجو بابا سان جهڳڙو ٿيو، تہ مان اکيون بوٽي سڀ ڪجهہ ٻڌي رهيو هوس تو ڪئين چيو هو تہ ’جي هي ڇوڪر نہ جمي ها، تہ ڪڏهوڪو مان هتان هلي وڃان ها. آلائجي ڪيئن بدنصيب اچي منهنجي پڙ پيو آهي!‘ جي منهنجي هلي وڃڻ ۾ تنهنجي مصيبت دور ٿئي، تہ امان، مان هيئنر ئي هليو ويندس، پري تمام پري...... ايترو پري، جو تنهنجي سڏ ڪرڻ تي بہ ڪڏهن نہ موٽندس!“

هن ٻيري شيلوءَ جو سڄو سرير ڇور ڇور ٿيڻ لڳو. ڄڻ ائين معلوم ٿي رهيو هو تہ سندس رت جسم اندر ئي جمي برف ٿي ويندو.

موهن وري پيو ٿيو چوندو: ”سچ ٻڌاءِ امان، آخر هوءَ ڪهڙي

عورت آهي جنهن بابا کي پنهنجي ڄار ۾ ڦاسايو آهي، ۽ تو کان ڪسي ورتو اٿس؟"

اهو ٻڌي، شيلوءَ جو وات ڦاٽي ويو. پر هوءَ هن کي چپ ڪرائي. چپائين، "چڱو وڃي راند ڪر. جڏهن ڪاڏو تيار ٿي ويندو، ته ڪوٺيندي سانءِ. وري جهيڙو جهٽو نه ڪج!"

"چڱو"، چئي، سوهن ٿڌو ساهه ڀري، ٻاهر نڪري ويو. در وٽ وڃي، سوهن بيهي رهيو. ڇو ته هن اندر ڪنهن جي وڙهڻ جو آواز ٻڌو. هن کي سمجهڻ ۾ دير نه لڳي ته اندر ڪير وڙهي رهيا آهن. پٽس ڪاوڙ ۾ چئي رهيو هو: "هن کي چڱيءَ طرح سمجهائي ڇڏ. جيڪڏهن هو هرروز اهڙيون شرارتون ڪندو رهندو، ته مان ڪيس گهر مان ڪڍي ڇڏيندس."

ماڻس ڪاوڙ ۾ ورائيو: "پر هن جي ٻرن لڇڻ لاءِ جوابدار ڪير آهي؟ مان هن کي ماري ٽڪجي پيئي آهيان. آخر هن جي جان ته نه ٿي وٺي سگهان."

"چڱو، هاڻي مان ڏسندس ته هو ڪيئن اهي شرارتون بند نه ٿو ڪري!" اهو چئي، سوهن جو پيءُ ٻاهر نڪري ويو. سوهن چپ چاپ در جي پوئتان لڪي بيهي رهيو. جڏهن سندس پيءُ هليو ويو، ته هو هوريان هوريان ڪمري ۾ داخل ٿيو. هن ڏٺو ته سندس ماءُ جي اکين مان لڙڪن جون لڙيون وهي رهيون هيون. هن ماءُ جي اڳيان ويندي چيو، "مون کي معاف ڪر امان! مان اڳتي ائين ڪڏهن نه ڪندس." پر شيلوءَ ان جو ڪوبه جواب نه ڏنو. ۽ هوءَ بئي ڪمري ۾ هلي وئي.

سوهن پيو ٻهانو ڳوليو. هن ماءُ جي پرسان وڃي ڪري چيو، "امان، مون کي ڏاڍي بک لڳي آهي. ڪجهه کائڻ لاءِ ته ڏي!"

پر هن ڀيري به شيلوءَ ڪوبه جواب نه ڏنو. رڳو هڪ ڀيري نفرت سان هن ڏانهن نهاري ٻاهر نڪري وئي. سوهن ٿورو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وقت ٻيهي رهيو... ڪجهه سوچڻ لڳو، ۽ پوءِ نہ معلوم
ڇا سوچي، ڪمري کان ٻاهر نڪري ويو.

ان رات شيلوءَ ٻہ ماني نہ کاڌي، هن کي ننڊ بہ نہ آئي.
موهن جي پيءُ تہ ڪيتري وقت کان گهر ۾ سمهڻ ئي ڇڏي
ڏنو هو. ان ڪري هوءَ سڄي رات بستري تي پاسا ورائيندي
رهي. سوچيندي رهي پنهنجي باري ۾... موهن جي باري ۾...
... ۽ رات گذرندي رهي.
... هوءَ لڙڪ وهائيندي رهي.
... هن جي اکين مان لڙڪ نڪرندا رهيا.
اهڙيءَ طرح سوچيندي سوچيندي رات بہ گذري وئي. جڏهن
هن پنهنجي سامهون مڙس کي ڏٺو، تہ ڪائنس ڇرڪ نڪري
ويو. ڄڻ ائين معلوم ٿي رهيو هو تہ ڪو خوفناڪ سپنو ڏٺو
هجيس. جڏهن سندس مڙس هن جي منهن ۾ ڪوبہ تفاوت نہ
ڏٺو، تہ هن خفي ٿي چيو، ”ايتري روشني ٿي ويئي آهي ۽
اڃان تون بجلي ٻاري پلنگ تي ويٺي آهين.“
”هان!“ هن ڇرڪ ڀري پنهنجي چوطرف نهاريو.
هوءَ ڪجهہ جواب ڏئي ئي ڏئي، تنهن کان اڳ سندس مڙس
پوئتي نهاري، ڪنهن اجنبي شخص کي اشارو ڪيو.
اشارو ڏسي، هڪ اجنبي شخص ڪپڙي ۾ ويڙهيل ڪنهن شيءِ
کي ٻنهي ٻانهن ۾ کڻي اندر داخل ٿيو، ۽ ان کي شيلوءَ
جي پيرسان رکي ڇڏيائين.
شيلوءَ عجب ۾ پئجي چيو، ”هي ڇا آهي؟“
هن جي مڙس پنهنجو ڪنڌ کڻي هيٺ ڪيو. هن جي اکين
۾ ڳوڙها نہ هئا تہ بہ سندس منهن تي غمگينيءَ جا آثار
چٽا نظر اچي رهيا هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شيلوءَ وري ڪاوڙ جي پڇيو، ”هي ڇا آهي؟ ٻڌائين ڇو نه ٿو؟“
هن ٻيري مرڪ سان مون ڏي ورت ڏوڙيو ۽ ڏڪندي چيائين، ”موهن جو لاش! اڄ صبح هن کي پوليس تلاءَ مان لڙهندو ڪڍيو.“
شيلوءَ جي منهن مان هڪ زوردار رڙ نڪري وئي: ”هاءِ! منهنجا ٻچڙا تو هي ڇا ڪري ڇڏيو!“ چوندي هوءَ آن جي مٿان ڪري پيئي...

نماهي مهراڻ، حيدرآباد سنڌ.

---

٣ - ١٩٥٦ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇهڙي

بشير موريداڻي

هوءَ ڏاڍي وڻندڙ نينگري هئي – پنگياڻي هئي تہ ڇا .
هوءَ ڪڏهن ماءُ سان گڏجي ايندي هئي ، ماءُ جي پڙي جي پلوءَ کي جهڪڙي ، ان جي پٺيان لڪندي ، لڇي ٿيندي ، ڪڏهن مُرڪندي ۽ ڪڏهن منهن هيڏانهن هوڏانهن ڦيرائيندي ايندي هئي . ويٺين ۾ ننڍيون ڪاريون ڪانچ جون ڪنگڻيون پيل هونديون هئس . ماڻس ڪاڪوس صاف ڪرڻ ويندي هئي ، تہ هوءَ اسان جي گهر جي پڌر ۾ ڪنهن فڪر ۾ پئل بيٺي هوندي هئي . ڪڏهن انهن ڪنگڻين کي ٻانهن ۾ پئي ڦيرائيندي هئي تہ ڪڏهن وري گهر جي پٽين کي ڇتائي بيٺي ڏسندي هئي . اهي حرڪتون تيسين جاري رکندي هئي ، جيسين ماڻس ڪاڪوس صاف ڪري موٽندي هئي .
”وڏين ، هن ڇهڙيءَ کي آنڪي تہ ڏجانءِ“ اسان اندران بورچيخاني مان رڙ ڪندي هئي .
هوءَ ننڍڙا ننڍڙا قدم کڻندي ، جڏهن ٻهريون دفعو مون ڪان آنڪي وٺڻ آئي ، تہ نالو پڇيومانس – ٻهرين ، ڪجهہ وقت تہ هوءَ در جي ڏاڪ پٺيان لڪندي ، ۽ چوري چوري مون کي ڏسندي هئي .
”نالو ٻڌاءِ ، تہ پوءِ آنڪي ڏيانءِ.“
هو پنهنجو ننڍڙو ، گتيل وارن وارو مٿو ڏوڻي ، انڪار ڪندي رهي . شرمائجي رهي هئي ، هن جو انڪار مون کي وڻيو پئي . نيٺ ڌيمي لهجي ۾ چيائين ، ”ڇيمي“ – ۽ پڄي ويئي . آنڪي بہ نہ ورتائين !
’ڪيڏي نہ شرميلي ۽ وڻندڙ آهي . پنگياڻي ٿي تہ ڇا .آئون,

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سوچي رهيو هوس.
ٻ - ٽي دفعا آنڪي وٽڻ ڪان پوءِ، هوءَ مون سان هري ويئي. هاڻي ٻي ڏڙڪ منهنجي اڳيان اچي ويهندي هئي، اهان ڏسندي هئس ته چيڀيندي هئس، ”او ننائين، نڪر ٻاهر - ڪمرو ٽپي گندو ڪرين. گهور وڃانءَ، ڏائڻ ڪي ٻاهر ڪيد.“
۽ هوءَ هوريان هوريان، چپ چاپ ٻـاهر نڪري ويندي هئي. ڪنهن ڪي اڄايو ستائڻ جو نـہ گهرنـدي هئي. ڏڙڪي داٻ سلڻ ڪان پوءِ ڪجهہ ڏينهن تائين هن جو اِهو دستور ٿي ويندو هو، تہ منهنجي ڪمري جي ٻـاهر، ڏگهہ ڏانهن ڪلنڌڙ دريءَ جي ٻاهران، سيخن ۾ هٿ وجهي ويهندي هئي. مان سمجهي وٺندو هوس تہ آنڪي وٽڻ آئي آهي، پر هوءَ پنهنجي زبان سان ٻڙڪ بہ نہ ڪڇندي هئي.
هڪ ڏينهن هن آنڪي وٽڻ ڪان پوءِ شرمائجندي چيو، ”مان ڪي ٻيو پيشو ڏيندين؟“
”تڏهن آنڪي ڪنهن جي ٽي وٺين؟“
”داديءَ جي.“
”پوءِ، دادي تنهنجي ناهي ڪئن؟“
”آهي - آنڪي منهنجي ناهي.“
مون ڪي هن جي اکين ۾ سُرڪ سان گڏ لُڙڪ ترنـدا نظر آيا. چپن تي سدا بهار سُرهائي هئس. ان ريت هوءَ روزانو مون ڪان پنج پئسا وٺـي ويندي هئي. آنڪي ماءُ جي محنت جي اُجرت، پئسو پاڻ لاءِ.
هڪ ڏينهن پڇيومانس، ”روزانو جيڪو پئسو وٺي ويندي آهين ٻڌاءِ تہ ڀلا، ان جو ڇا ڪندي آهين؟“
”گهنگهرو وٺنديس. پيرن ۾ ٻڌي لالي ۽ لما (رما) وانگي ڇم ڇم ڪندس.“
مان هن جي معصوم خواهش تي ڪلڻ لـڳس. پر هن جي

منهن جو رنگ نه مٽيو. هن کي يقين هو ته هن جي اها خواهش نوس هئي.
هن جي نالي ۾ به ته گهنگرن جي ڇنڪار سمايل هئي. ”ڇيمي“ ڇيمي ڇهن ستن سالن جي هوندي، پر هئي ٻاتڙي. زبان ۾ شايد قدرتي هبڪ هئس. سچ ته سخت ڪان سخت بي جان لفظ جڏهن هن جي زبان سان ادا ٿيندا هئا، ته انهن ۾ موسيقيت اچي ويندي هئي، جڻ ته گهنگرن جو ڇمڪو ٿيو هجي.
آءٌ سمجهي نه سگهيو آهيان، مون کي، هن لاءِ ايتري چاهنا ڇو هئي؟— شايد هوءَ غير رواجي ٻارڙي هئي. شايد هوءَ نرالي قسم جي ڇوڪري هئي، اهو ئي سبب هو جو هوءَ ڇُهڙي نه سمجهڻ ۾ ايندي هئي. منهنجي دلچسپي جو هيءُ سبب به ٿي سگهي ٿو، ته مون کي ازحد معصوم ۽ وڻندڙ ٻارن لاءِ سِڪ هوندي آهي. خاص ڪري انهن ٻارڙن سان جن ۾ فطري طرح سان معصوميت ۽ شرارت جو ميلاپ هوندو آهي، پيار ٿيڻ سياويڪ آهي.
ڇيميءَ جي ماءُ رنّ زال هئي. ڇيمي، ستن سالن جي ننڍڙي ڇيمي، يتيم هئي. هن کي پيءُ جو پيار نصيب نه ٿيو هو. هوءَ چوندي هئي ته پنهنجي پيءُ کي ڏٺو ئي نه هئائين، يا ٿي سگهي ٿو ته ان جي سانيڀر نه هجيس.
ڏينهن لنگهي ويا.
هڪ ڏينهن، ڇيمي منهنجي ڪمري جي ٻاهرينءَ دريءَ جي سيخن ۾ هٿ وجهي، اچي بيٺي. مان لکڻ ۾ ايترو ته رُڌل هوس، جو ان طرف ڏيان ئي نه وجي سگهيو.
ڇي ڇي... شي شي...“ اهو هن جي اچڻ جو اطلاع هو.
”اندران ڦري آ، ڇيمي.“
هوءَ ڪاپي هٿ جي ڇيچ ڏندن ۾ ڏئي، ڪنڌ لوڏي انڪار ڪرڻ لڳي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ڇو؟“

” ببي ماليندي.“

”نه نه – نه ماريندي. اڄ ته پئسو به ڏيانءِ... ۽ ها... اڄ آنڪي نه وٺنديءَ ڇا؟ ۽ هاڻي ٻاهر ڇو ٻيهي رهندي آهين؟“

منهنجي ايترن سارن سوالن کان گهٻرائجي هن جواب ڏنو، ”نه نه – نا نه – ببي ماليندي.“

مان هن کي پڪڙڻ لاءِ اٿيس، ته هوءَ ڀڄي ويئي، ۽ رستي جي ڇيڙي تي ٻيهي، جيئن ڪڏهن مون کي چيڙائڻ لڳي – اها هن جي پهرين شرارت هئي.

آءٌ هڪ دوست کي خط لکي رهيو هوس.

”شي شي...“

سمجهيم ڇيمي آئي آهي، ڏٺم ته نئين وڳي ۾ هئي. ڇيٽ جو رنگين چولو ۽ ٻنگياڻي جو مخصوص، رنگين کهڻيءَ تي سنهو پٽڙو. ٻانهن ۾ ساڳيون ڪانچ جون ڪاريون ڪنگڻيون. مکڙي تي اُها ئي گنيبر سُرڪ، پر اکيون ڳاڙهيون ۽ انهن ۾ ڳوڙها، جيڪي پانيون پئي ته اجهوڳڙيا ڪي ڳڙيا. ڇيمي اجهو رُني ڪي رُني.

”ڇو ڇيمي، ڇو!“

هوءَ ٻئي هٿڙن سان اکيون مهٽڻ لڳي. پوءِ روئي ڏنائين. روئندي به ٿي ويئي ۽ ڪڏهن نئين چولي ۽ پٽڙي کي ۽ ڪڏهن اگهاڙن پيرن کي ڏسندي به ٿي ويئي. مان حيران، ته ٻارڙي ايترو ڇو ٿي روئي ۽ ڪپڙن ۽ پيرن کي ڇو ٿي ڏسندي وڃي. چوڻ لڳي، ”داديءَ... چولو پرو... آرين (آٿين) ڏنو... گهنگلو نه... مون کان اهي پئسا به کسي ولتائين... جيڪي تو ڏنا هئا.“

مان هن کي پرچائڻ ۾ ڪامياب ٿي ويس، ۽ گهڻا جتن ڪري پڪ ڏياريمانس ته کيس گهنگرو وٺي ڏبا.

”مان پيرن ۾ پائيندس،“ ھوءَ خوش ٿي تاڙيون وڄائڻ لڳي.
”اڄ ُھئي به مان ميري (ميڙي) آئي ھان ء.“ ھن ڄڻ ته مون تي رعب رکڻ چاھيو. اتفاق مان ان وقت تي امان مون کي منجهند جي ماني جو ٻڌڻ آئي. چيميءَ کي منھنجي ڪمري ۾ ٻيٺل ڏسي، اچي مٿي، چي، ”اھڙو ڪُنڊو ڪيئن ٿيو آھين؟ ڇُھڙي کي مٿي تي چاڙھيو اٿئي! انھين کو ڪندو؟ پاڻئين کي به ايترو نـه ڪُھرين جيترو ھن ڇِنال کي!“ ھوءَ ڪاوڙ ۾ ٻاھر نڪري ويئي، مانيءَ جو به نـه پڇيائين. چيميءَ جو منھن لھي ويو ۽ ٻنا چون چرا جي ٻاھر نڪري ويئي. امان به ڪا ھن لاءِ واجھائي رھي ھئي، چيمي ٻـاھر نڪتي مَس ته امان ٻوھاري کڻي سٽڻ لـڳي. ويچاري ڪجھه نه ڪڇيو، گوڙھو به نه ڳاڙيائين.
پڌر مان ڳند جو ٿين کڻي ھوريان ٻاھر نڪري ويئي.
منھنجي حساس دل ۽ دماغ تي ان جو ايترو اثر ٿيو جو منجهند جي ماني به نه وڻي. رات جي ماني به امان ۽ ٻاجائيءَ منت ميڙ ڪري کارائي. امان چوڻ لـڳي، ”اھڙو نرم دل به ڪو ماڻھو ٿئي! مون کي حيراني آھي ته تون آفيسري ڪيئن ڪري سگھندين؟ قدرت گھريو ته نيٺ عھدو ماڻيندين، پوءِ زيردستن تي ڪيئن رعب جمائي سگھندين؟ انتظام ڪيئن رکندين.“
ھيڏانھن منھنجي ذھن ۾ ڪي ٻيا ويچار اٿلي رھيا ھئا. آئون سماج جي وڏائين تي غـور ڪري رھيو ھوس، انسان انسان کي ذڪاري ٿو. انساني فطري پيار ۾ به ذات پات، اوچ نيچ جو دخل ٿي سگھي ٿو.
ٻئي ڏينھن چيمي آئي، شايد ماءُ کي مار جي ڳالھه نه ٻڌائي ھئين، نه ته اچڻ نه ڏيس ھا. ھن جي اکين ۾ رھي کھي سرڪ جـي جاءِ به لڙڪن والاري ھئي، ھوءَ ڪاڪوس ميڙي ٻـاھر نڪري ويئي. امان به شايد ڪالھوڪي واقعي تـي پشيمان ھئي، چئي نه سگھي، ”پٽ، ھن ڇُھڙي کي آنڪي ته ڏجانءِ.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇيمي ٻه مغموم ٿي ڏٺي. آئون پنهنجي ليکي شرمندو هوس، اوچتو
هوءَ ٻاهرين دريءَ جي سيخن کي پڪڙي اچي بيٺي. ڪو آواز
نه ڪيائين. بس بيٺي رهي. ٻانهر، ابد تائين ائين بيٺي رهندي؟
مان ڪرسيءَ تان اٿي ڏانهس وڌي ويس . چوڻ لڳي، ”تون
منهنجي دادا کي وٺي ايندين؟ دادي ڪش (خوش) ناهي.“
مان ڏڪي ويس . انهيءَ جو ڪهڙو جواب ڏيئي ٿي سگهيس .
هن جهٽ کن کان پوءِ وري چيو، ”اڄ ٻه آنڪون ڏيندين ؟
دادي ڪش ناهي.“
مون ٻياني ڪيي ، هنکي ڏني ، ته چوڻ لڳي ، ”سيان پئشا
نه ڏجانءِ.“
”چو؟“ مون حيرت مان پڇيس .
”اڄ ٻياني جو ڏني ائي،“ هن مونکي ڳالهائڻ جو موقعو نه
ڏيندي چيو ، ”آنڪ جون ڪچوريون وٺند س – پنهنجي ڪاڻ
ڏورو ٿي ، داديءَ لاءِ . ڪش جو ناهي.“
هوءَ هوريان هوريان هلندي هلي ويئي، ڏاڍي آداس پئي ڏٺي ،
دڙي تائين ڀهتي. جتي پنگياڻين جي گند جي دٻن سان هنجو
دٻو ٻه رکيو هوندو هو. مون ڏٺو، هن سينهو مٿي تي ڏاهي
رکيو ، ۽ پوءِ ان تي گند جو تين رکي هلڻ لڳي .
مان کيس ڏسندو رهيس .
هڪ ڏينهن صبح جو ، ٻاڙي آوڙي جا ٻار اسانجي گهر جي
ٻاهران رستي تي ’ست ڪٽ‘ راند ڪري رهيا هئا . ڇيمي انهن
جي راند مان مزو وٺي رهي هئي . جڏهن کينهون ڪني ٻانٽيءَ
جي ڪسيءَ ۾ ٽي ڪريو ، ته هن ڪيڏي آٽي تي ڏنن. هڪ
وار ته کينهون هنجي هٽ ۾ آيو. هو حسرت سان هنکي دٻائي
ڏسندي رهي. ٻريان ڪنهن ڇوڪري رڙ ڪري چيس، ”اوڙي
او ڇهڙي، کينهون هيڏي ڦٽي ڪر ، نه ته هڏ گڏ ڀڃندو
سانءِ.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇيمي ويچاري ڊڄي ڪينهون ڪٽي اڇلايو.
پريان ڪا بگي ٿي آئي، جنهن ۾ تازو وهو ڪيل گهوڙو جوٽيل هو، جو بگيءَ کي ڪنيو ٿي آيو. منهنجو ڇهن سالن جو ٻي‌سمجهه ڀائٽيو وچ رستي تي بيهي، راند ڏسيءَ تاڙيون وڄائي رهيو هو. بگيءَ وارو ٻريان ئي رڙيون ڪندو ٿي آيو، ۽ جيترو ۾ئي گهوڙي جي ريٽن کي چڪيائين، ايتروئي تي گهوڙي اچانڪ ڏنسا. ٻار رستي تان نه هٽيو. ٻيا ڇوڪرا پري پري وڃي بيٺا. ڇوڪري جو وڏو ڀاءُ ۽ ڇيمي ڪيس بچائڻ لاءِ ڏانهنس ڊوڙيا. ڀاڻس ڪجهه دير سان پهتو، نه ته آهو به نئيڙي طارق ۽ ڇيميءَ جيان بگيءَ جي چپيٽ ۾ اچي وڃي ها.
وٽي ٻارن ڏانهن ڊوڙيس. عورتون درن ۾نيان بيهي ڀارَ ڪيڻ لڳيون. بگي هوا ٿي ويئي هئي – سون هڪ ڪچ تي طارق کي ڪنيو، ٻيءَ تي ڇيميءَ کي. هڪ ٻار رڙ ڪري چيو، ”ادا، اِها ڇهڙي اٿئي. ڪچ تي نه ڪٽينس، لٽا ڪنا ڪندءِ.“
ٻيا ٻارڙا ’آخ – آخ‘ ڪرڻ لڳا. هڪ ٻار منهنجي ويجهو آيو. ”اڙي، هاڻ ادا به ڇهڙو ٿي پوندو.“– تنهن تي ٻيا ٻار، ان حادثي کي وساري وٺي کلڻ لڳا.
ڇيمي بيهوش هئي. سندس مٿي مان رت وهي رهيو هو، ڪلهن ۽ سيني تي سخت رهڙون آيون هئس– هن سياڻپ ڪري طارق کي پرتي ڏڪي ڇڏيو هو، جنهنڪري هنکي رڳو ٽنگن تي معمولي زخم رسيا هئا.
گهر ۾ گهڙيس ته امان ۽ ڀاڄائي طارق لاءِ وهلور ٿي ويئون. ڇيميءَ لاءِ ڪنهن به نه پڇيو. انهيءَ ڪان اڳ جو سون تي ڪو نڪتچيني ڪري ته، ’ڇهڙيءَ کي ڇو ڪچ تي ڪنيو اٿئي.‘ مان ٻاهر نڪري ويس.
آئون ڇيميءَ کي اسپتال ڪٽي ويس. جڏهن هنجا زخم صاف ڪرڻ لاءِ ڪيس ميز تي ليٽايو ويو، ته ڪجهه سڌير ٿي. زخم صاف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٽپڻ مهل جاڳي پئي ۽ درد ڪان دانهون ڪرڻ لڳي. هنڪي مضبوطيءَ مان جهلي ـ سو گهو ڪري زخم صاف ڪيا ويا، ۽ انهن ۾ دوائون ۽ پائوڊر وغيره پري پٽيون ٻڌيون ويئون.
مان هنکي ڪڇَ ۾ کڻي، ٻاهر رستي تي اچي، ٽانگي لاءِ واجهائڻ لڳس. هوءَ رت وهڻ سبب، ڪمزور ٿي ويئي هئي، ۽ پرڪندي ٿي ويئي. جهڪي آواز ۾ پڇائين، ”ڪاڏي؟“
”گهر ـ چيمي، تنهنجي گهر پيا هلون ـ هلون نه؟“
”نين ۽ سينهو نه لٺون، نه نه دادي گهر اچڻ نه ڏيندي.“
”چڱو پلا منهنجي گهر هلنديئن ـ ڪيئن؟“
”نه ـ بي بي ماليندي. تالڪ (طارق) ڪي جنگهه ۾ ڏڪ جو لڳا آهن.“ هوءَ سڏڪا ڀرڻ لڳي.
”نه نه ـ نه مارينديءَ. مان جو وينو هوندس.“
”نه نه ـ نا نه... بي بي ماليندي... هل ته دادي ڏي هلون.“
پوءِ هوءَ روئڻ لڳي.
مان مُنجهي پيس.

تماهي مهراڻ ـ حيدرآباد سند

اونهارو ـ ۱۹۵۵ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اوندهه جو وڻ

سراج

پهريون دفعو جڏهن مون هن کي ڏٺو هو، تڏهن منهنجي دل ۾ شايد صرف اهو احساس پيدا ٿيو هو، ته ڇا اهو ممڪن آهي ته هڪ ڪاري ڪلوٽ ڇوڪري به حسين معلوم ٿيڻ لڳي؟ اٺن نون ورهين جي نينگرڙي - ايتري سهڻي! شايد 'سهڻي' لفظ چوڻ غلط آهي؛ مون سوچيو شايد 'سباجهي' لفظ وڌيڪ موزون هو. پر نه، اهي ٻئي لفظ ٺيڪ نه هئا؛ هن ۾ سونهن به هئي، سباجهڙائي به هئي، ته ٻيو ڪجهه به هو - چلولائي، البيلائي، اڙٻنگائي، شرارت - انهن سڀني خصوصيتن لاءِ ڪو هڪڙو ئي لفظ نه مليو، سو ئي مليو.

ٻه لڳا هئا، آفيس جي ڪم مان ترسي پيو هوس. اڪثر ماڻهو ٻارهين وڳي نڪري ويندا آهن: ڇنڇر ڏينهن اندر آفيسون خالي ٿي وينديون آهن. هوءَ ٺيڪ ٻي لڳي آئي هئي. دروازي تي بيهي اسان کي تڪڻ لڳي. سندس اکين ۾ الائي ڪهڙي رونق؛ ڪهڙي چمڪ هئي، جو هرويرو به اسان جو ڌيان ڏانهس ڇڪجي ويو. اسان کي پاڻ ڏانهن نهاريندو ڏسي مرڪي ڏنائين. ان مرڪ ئي شايد مون کي ايتري ڪشش ڪئي هئي. ان مرڪ کي بيان ڪرڻ شايد مشڪل آهي. شاعرن جون سڀريون تشبيهون به اڌوريون ٿيون لڳن - مکڙيءَ جو صبا جي سڌ تي ٽڙي پوڻ ته بنهه غير موزون آهي. بهار جون رنگينيون، چمن جون دلفريبيون وغيره به نه ٺيون ٺهڪن. جيڪڏهن آئون ان کي بيان ڪرڻ وهان ته شايد هيئن چوان: جڻ ڪنهن ماءُ ٻار جي شرارت لڪچوريءَ ڀڪڙي ورتي هجي؛

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڄڻ ته ڪنهن سهاڳڻ پنهنجي ور کي ، ڀاڻ ڏانهن آڏيءَ اک سان اهاريندو ڏسي ورتو هجي ، ڄڻ ته ڪنهن جوانڙيءَ کي پنهنجي پريتم کي ڇيڙائڻ جو خيال آيو هجي؛ ڄڻ ته حورن جي تقدس مرڪي ڏنو هجي ، ڄڻ ته ڪنهن سالن جي پراڻي پيار کي پناهه ملي هجي . پر انهن سمورين ڳالهين ان مرڪ سان فقط اٽلڪو واسطو ئي ٿي رکيو . شايد ان مرڪ جي انهيءَ ناقابل فهم ڪيفيت ئي مون کي گهائي وڌو هو .

ٿورو هٻڪندي آئون پڇي ويٺس، ”ڇا کپئي؟“ سوال پڇي شرمندو شرمندو محسوس ڪرڻ لڳس . ڀلا اهو ٻه ڪو سوال هو ؟ ڇا آئون اهو ساڳيو مقصد ڪن بهتر ۽ وڌيڪ پيار ڀريل لفظن ۾ ۽ وڌيڪ سٻاجهي نموني ۾ ادا نٿي ڪري سگهيس ؟

جيسين آئون سوچيان ، ان کان اڳ هن جو مٺو آواز ڪمري ۾ ٻُرڻ لڳو. آواز ڄڻ ته هن جي چپن مان نه ، پر پيرن ۾ پيل ڇا ڀيءَ جي پازيبن مان ٿي آيو – ”گهٽا وڳا آهن ؟“

”ها وڳا آهن ،“ مون پاڻ سنڀاليندي چيو .

”پوءِ اوهين هتي ڇو ويٺا آهيو؟“

”تون چوين ته اٿي وڃون !“ آئون هن جي مرڪ ۽ حڪم جي احساس مان لطف اندوز ٿي رهيو هوس . هن ڀهاري طرف اشارو ڪندي چيو ، ”مون کي هتي ٻهاري ڏيڻي آهي، اوهين نڪرو ته ٻهاري ڏيان .“ منهنجي ساٿيءَ کي هن هيڏڙيءَ ڇوڪريءَ ۽ وري ڀنگياڻيءَ جي ڳالهائڻ جو انداز بلڪل پسند نه آيو. هن ٿورو ڪاوڙجندي چيو ، ”هل ... هل ، اڌ ڪلاڪ کان پوءِ اچجانءِ.“

”آئون تنهنجي نوڪرياڻي ٿورو ئي آهيان ، جو اڌ ڪلاڪ کان پوءِ اچان !“ هن کي شايد ڪاوڙ اچي ويئي ، پر مرڪ سندس چپن جي ڪنڊن ۾ اڃان توڙي جهاتيون پئي پاتيون. ”اسين هتان ڪونه اٿنداسين ، نڪر هتان نه ته ...“ منهنجي ساٿيءَ

خفي ٿي چيو.
هڪ ٻنگيالي ڪيس منهن ۾ٺي، سا ڳالهه هن کي ٻنهي پسند ڪانه هئي. ۾ هن جي رويي ۾ ڪا به تبديلي ڪانه آئي. هن ۽ ايمان کي مرڪ جي صورت ۾ مون پهريون ڀيرو هن ۾ ڏٺو. ٻانهن کي لوڏو ڏيندي هن ٻنا ڪنهن ڊپ جي ڀهارو فرش تي زور سان ڦيرائڻ شروع ڪري ڏنو. جيسين اسين پاڻ سنڀاليون، تيسين مٽيءَ جو هڪ غبار اسان کي ويڙهي ويو، ۽ اسين کنگهندا ڪمري کان ٻاهر نڪتاسين. مون کي تسبي اختيار کل اچي ويئي. مٽيءَ ۽ کل کان آئون ذري گهٽ اڌوڙجڻ لڳس. ٻه منٽ ٻه ڪونه گذريا ته هوءَ صفائي ڪري ٻاهر نڪتي. منهنجي ساٿيءَ جو پارو ڪافي آهي ڪان ٻاهر نڪري چڪو هو، تنهن هن جي ايندي ئي کٽي ٻانهن ۾ هٿ وڌس. "تنهنجي اها همت! هي ڏس اسان جي ڪپڙن جا حال! هتان لٻاٽ هٽاءِ......"
"لٻاٽ هٽي ته ڏس؛ وڏو آيو آهي لٻاٽ هٽڻ وارو! هيءَ ٻهارو ڏٺو اٿئي نه؟"
منهنجو دوست کيس ڌڪ هڻڻ تي هو ته مون کٽي کيس ٻانهن کان جهليو. مون ڇوڪريءَ جي ٻانهن ڇڏائي، کيس چيو:
"پر ڇوڪري، اٿين ڪو ڪبو آهي ڇا! ماڻهو ويٺا هجن ته به تون ٻهاري ڏيندينءَ ته ضرور ڪو توکي مار ڪيندو."
شايد منهنجي دوست جي اکين کان هوءَ اڳئي ڪجهه هيسجي ويئي هئي، پر تڏهن به لاپرواهيءَ سان چيائين: "پوءِ ماڻهو ڇو ٿا ويهن؟ مون کي ڇوڏ هن ڪمرا صاف ڪرڻا آهن. جيسين اهي صاف نه ڪندس، تيسين اما مانيءَ پور ٻه ڪانه ڏيندي. ٻه لڳي ويا آهن .. بک لڳي آهي."
"تنهنجي ماءُ ڇو نه ٿي صفائي ڪري؟ توکي ڇو ٿي موڪلي؟"

”پوءِ اسان لاءِ ماني تون پچائيندين ؟“
”پلا پڻهين ؟“
”بابا مونسپاٽيءَ (ميونسپل) جي گاڏيءَ تي لڳل آهي. ان کي چئين وڳي چوني ملندي آهي.“
”پوءِ تون چوڏهن ڪمرا صاف ڪندي ٿڪجي ڪانه پوندينءَ؟“
”ٿڪجي پوان ته پوءِ ماني ڪيئن ملي ؟“
آئون چپ ٿي ويس- ويچارڙي ٻارڙي! سامهون رستي تان مونندڙ، سندس ئي هم عمر چوڪريون رنگ برنگي ڪپڙن ۾، ڪتاب ڙا ڪڇ ۾ ڪري بسن جي انتظار ۾ بيٺيون هيون، ۽ هيءَ ٻهارو ڪڻي چوڏهن ڪمرا صاف ڪرڻ آئي هئي. هن جڻ ته منهنجي خيالن کي پروڙي ورتو- ۽ پڇيائين، ”تو کي ڪيترا پٽون آهن؟“
”هاها، مون کي ته چار پيٽون آهن- هڪ بلڪل تو جيڏي آهي- ۽ تو جهڙي ئي چري آهي!“
”آئون ڪا چري آهيان ڇا؟ پلا، تنهنجون پيٽون پڙهن؟“
”ها، اسڪول ۾ پڙهنديون آهن.“
”پوءِ تـه ڪپڙا بـه سٺا پائينديون هونديون؟ جيڪا چوڪري پڙهي، انهن کي مائٽ سٺا ڪپڙا وٺي ڏين، ائين نه ؟“
آئون هن جو مقصد نه سمجهندي به چئي ويٺس؛ ”ها.“
”اسين نه پڙهون، نه سٺا ڪپڙا پايون.“
”تون ڇو نٿي پڙهين؟“
”پوءِ ٻهاري ڪير ڏيندو ؟“
آئون ڪکو وکو ٿي ويس.
”پلا پڙهڻ ڏکيو آهي يا سولو ؟“
”ڏکيو ته ڪونهي.“
”ٻهاري ڏيڻ تـه ڏاڍي ڏکي آهي. جڏهن ڏاکڻ تي ٻهاري ڏيندي آهيان- الا، ڇيلهه ۾ ٿي سور پئجي ويندو آهي- جهڙي ڪا ٻڍي فقيرياڻيءَ!“هن ڇيلهه ڇپي ڪندي ٻڍي فقيرياڻيءَ جي اهل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪندي چيو. انهيءَ ويل هن جي منهن تي جيڪا شرارت هئي، ان ۾ عجيب بيپرواهيءَ جي ڪيفيت هئي. ٻارجي انهيءَ ڪيفيت تان ئي ته ماٿرون بلهار ويندي يون آهن. مون کي بي اختيار کل اچي وئي.

”پلا تون پنهنجو نالو ته ٻڌاءِ؟“

”رامون- ۽ تنهنجو؟“

گهڙي لاءِ مون پنهنجي نالي تي غور ڪيو. ايڊورڊ، ائوڊنڊز ۽ هڪ غير ٻوليءَ جو نالو ٻارڙيءَ کي ٻڌائڻ، سندس ذهن تي ظلم ڪرڻو آهي. ڪجهه سوچي مون چيو، ”سجو“ هوءَ وري اچي کل ۾ ڇٽڪي ۽ ٽهڪن وچان چيائين، ”سجو ته ڇوڪرين جو نالو ٿيندو آهي!“

”۽ رامون به ته ڇوڪرن جو نالو ٿيندو آهي، پوءِ؟“

”نه نه، منهنجو نالو تـه رامي آهي، پر امان مون کي رامون سڏ يندي آهي.“

خالص عربي لهجي سان پنهنجي نالي کي مردانو ظاهر ڪرڻ جو پوءِ به خيال نـه آيم، پر پنهنجو بچاءُ ڪرڻ خاطر چيم: ”منهنجو نالو به ته پيو آهي، پـر منهنجي امي مون کي سجو ڪوٺيندي آهي.“ هن جي شرير مرڪ مـان سمجهيم تـه هوءَ وري به ڪو اٽانگو سوال ڪرڻ واري هئي، پر ايتري ۾ هيٺان سڏ ٿيو، ”رامون... ڇوري!“

”امان پئي سڏ ڪري، هاڻ سخت مار کائيند يس. دير جا ٿي وئي آهي-“ پوءِ سڏ جو جواب ڏيندي زور سان چيائين: ”آئي امان!“ اسان کان ٿورو پريرو وڃي، هن وري پويان نهاريو، ۽ کلندي، چپ ڪيئي منهنجي دوست کي چيڀارا ڪيڻ لڳي، ۽ پوءِ ٽپ ٽپ ڪري، ڏاڪڻ تان لهي وئي.

مون کـان ٽهڪ نڪـري ويـو، ۽ منهنجو دوست ڪـجهه ناراضگيءَ سـان چوڻ لڳـو، ”اڄ صبح ڪا ڇڪي تـه ڪانه چاڙهي آيو آهين!“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻئي ڏينهن آئون ۽ منهنجو ساٿي اٺين ٿي وارا هئاسين ته هوءَ آئي. دروازي تي اچي بيهي رهي. سنڌس چپن تي اهڙا ئي اپسرائن واري مرڪ هئي- هڪ هٿ ۾ ٻهارو، ٻئي هٿ ۾ هڪ ننڍڙي هڙ ڪٺي، گهڙيءَ لاءِ اسان ڏانهن نهاريندي رهي. منهنجي ساٿيءَ جي اکين ۾ وري به ڪجهه خفا ٿيڻ جا آثار اچڻ لڳا هئا.

پر منهنجي اکين منجهه پنهنجائپ ڏسي هوءَ هلي آئي. هڙ ميز تي رکي ڪجهه بناوٽي ڏيرج سان چيائين، "سائين، ڏس تنهنجي لاءِ ڇا آندو اٿم؟"

"اڙي رامون؟ اهو وري ڇا؟ اهو سائين لفظ ڪٿان سکينءَ.؟"

"امان چيو ته آفيس وارا ماڻهون وڏا بابــو لوڪ آهن، انهن کي سائين چوڻ گهرجي!"

هن جي اکين ۾ معصوميت موني آئي هئي.

"پڌ رامون، پين کي ڀل سائين ڪري سڏ، پر مونکي 'سجو' ڪري سڏ ڪندي ڪر. نه ته توسان اوٺي."

"پر هڙ ته کولي ڏس."

"هيءَ منهنجي لاءِ آندي اٿئي؟"

"ها، نه ته پيو وري ڪنهن جي لاءِ، ڪو هن لاءِ آندي اٿم."

هن جي اکين ۾ ٻاراڻو حسد پيدا ٿيڻ نگو هو.

مون هڙ کولي. ٻه مٺيون لوليون ۽ ٻه لڏون! "اڙي واه — هيءَ ڪٿان آند ٿي؟"

"اسان ٺاهي آهي، اڄ دسهڙو آهي نه! ڪانئي ڏس. لڏون ته سچي ڪيهه جا آهن. امان چيو ته پوري هڪ رهي جو منجهس ڪيهه پيو آهي."

مون هڪ لڏون پنهنجي وات ۾ وڌو، ۽ هڪڙو پنهنجي ساٿيءَ کي آڇيم. پــر سنڌس اکين ۾ نفرت جا پاڇولا ڏسي، مون وري ڪٺي ميز تي رکيو. هو مونکي يا ته پاڳل سمجهي رهيو هو يا ڪافر! ڀنگياڻيءَ جي هٿ لڳل شيءِ کائڻ جي خيال کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏي ھن جي جسم ۾ سيسراٽ ڦھلجي ويو!

”تون ٻه ته ڪاڪا! مون لڏ ون راموڻ ڏانھن وڌائيندي چيو.

”مون ته الاھي لڏ ون ڪاڏا آھن- ايترا جو ماني بدران ٻه لڏون ڏي ڪاڏا اٿم!“

”ڀلا تو ھي منھنجي لاءِ ڇو آندا؟“

”الائي، ڏسھڙو ھو نه. ڏسھڙي تي لڏون ڪائيا آھن.“

ھوءَ ڪوبه سبب سوچي نه سگھي. شايد ان جو سبب ھن سوچيو به ڪونه ھو. آئون به ھن لاءِ ڪجھه ٽافيون وٺي آيو ھوس. ميز جي خاني مان ڪيندي مون ڪٽي سندس آڏو رکيون.

”اچي، ھان، ھي تون ڪائي ڏس.“

ھن ٽافين جو پڙو کوليندي پڇيو. ”ھيءَ ڇا آھن؟“

”ٽافيون.“

”ٽافيون؟ ٽافيون ڇا ٿينديون آھن؟“ مون ھڪڙي ٽافي تان پني کولي کيس ڏني، ”ٽافيون، ڪنمنڙن جو ھڪ قسم آھي.“

ٽافيءَ کي چٻاڙيندي، چاٻا ڏيندي، ھوءَ چوڻ لڳي- ”ھل ھل، ڪنمنڙا ته مٺا ٿيندا آھن. ھي ته ڪسارا آھن.“

”چري، ھن ۾ چاڪليٽ آھي- انھيءَ ڪري توکي ڪسارو ٿو لڳي. نه ته، ھي ڏاڍيون سٺيون ٿينديون آھن.“

”ڀلا ھي تو ڇو آنديون آھن؟“

”تنھنجي لاءِ آنديون اٿم.“

”منھنجي لاءِ ته آھن، پر ڇو؟“

”تو ڀلا منھنجي لاءِ مٺائي ڇو آندي؟“

”اھو ته چيم نه ته ڏسھڙو آھي، ڏسھڙي تي مٺائي ڪائبي آھي.“

”ته مون به ڏسھڙي لاءِ آنديون آھن اسين ڏسھڙي تي چاڪليٽ ڪائيندا آھيون.“

”ھل ھل، تنھنجو ڏسھڙو ڪو ٻيو آھي ڇا؟ ڏسھڙو ته ھيني

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لاءِ ساڳيو ٿيندو آهي.“
مون سوچيو: ڏسهڙو برابر سيني لاءِ ساڳيو هوندو آهي. جهالت ۽ اونده جي ديو راوڻ کي ساڙي، ڄاڻ ۽ سوجهري جي سيتا کي بچائڻ جي سوڀ ته انسان جي صحيح سوڀ آهي. هي ڏسهڙو ته هر سال ملهايو ويجي ٿو- پر هو ڏسهڙو ملهائڻ لاءِ الائجي اڃا گهڻا سال لڳندا. هن جي اکين جي چمڪ ۾ نهاريندي منهنجي دل ۾ هڪ اميد جاڳڻ لڳي. جن ته هن جون اکيون چونديون هجن ته سوجهري جي سوڀ ٻري ڪانهي. اونده انسان جي قدمن هيٺان لتاڙجي، دور پڇندي ويجي، ۽ سوجهرو آن جي جاءِ والاريندو ويجي.
هن مونکي اُنين ڀاڻ ڏانهن گهوريندو ڏسي چيو: ”تون ڏياريءَ تي اسان جي گهر ايندين؟ ڏياري ايندي، ڏيا ٻرندا - ۽ اسين سڀ سٺا ڪپڙا پائينداسون. تون ايندين نه؟“
”ها ها، آئون ايندس: ڏياري جي ڏينهن ته هر هنڌ سوجهرو هوندو- ڏيا منهنجي جوت سان جڳ کي جرڪائي ڇڏيندا. ها، ڏياري ترت ايندي. ان ۾ ڪي گهڻا ورهيه نه لڳندا. روشني ضرور اونده تي سوڀ پائيندي!“
مونکي الائجي ڪهڙي خيال اچي ورايو هو. آئون خبر نه آهي ڪهڙين اونداهين ۽ سوجهرن جي دنيا ۾ گم هوس. هن جي ابوجهه سمجهه مون کي سمجهڻ کان لاچار هئي. ٻرڙي ته هئي! منهنجي لفظن تي حيران ٿي چيائين: ”چريو! ڏياري کي ورهيه وري ڇا جا، ڏياري ته ويهن ڏينهن کان پوءِ آهي.“
”اوهه! ايترو جلد!“
”ها، ڏياري جلد ايندي، اسان ته ڏيا به وٺي ڇڏيا آهن- ۽ آئون ڏياريءَ ڏينهن ڪمرا به صاف ڪاڻ ڪنديس!“
”ڏياريءَ جي ڏينهن ڪير به ڪمرا صاف نه ڪندو. سڀ ڏيا ٻاريندا - سڀ انسان خوش ٿيندا.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو شايد هاڻ مون کي عجيب وهم ڀريل نظرن سان ڏسي رهي هئي. هن لاءِ ڏياري صرف ڏيئن ٻارڻ، مٺائي کائڻ کان سواءِ، ڪمرن صاف ڪرڻ کان موڪل جو ڏينهن هو، ۽ ان تي وڌيڪ سوچڻ هن جي ذهن کان بلڪل ٻاهر هو.

”چڱو- آئون وڃان ٿي، اسان سڌ ڪندي هوندي. آئون هي ڪڻان!“

”ها ها، تنهنجا ٿي ته آهن!“ ۽ هوءَ ڇم ڇم ڪندي هلي وئي.

شايد ٻن ورهين کان پوءِ منهنجي بدلي ساڳي هنڌ ٿي ٿي. رامون منهنجي ذهن تان ٻنهي مهينجي چڪي هئي. هڪ ڏينهن نوڪري سنڀاليندي، آئون پنهنجي پر ٿي ساٿيءَ سان گڏ ڪم جو جائزو وٺي رهيو هوس. آفيس بند ٿيڻ جو وقت آيو، پر اسين پنهنجي ڪم ۾ مشغول رهياسون. اوچتو ڪنهن دروازي مان ليئو پاتو: گهونگهٽ مان ڏيکيل چهرو، ۽ هٿ ۾ ٻهاري. مون کي هڪدم رامون ياد اچي وئي- ۽ منهنجي وات مان بي اختيار نڪري ويو، ”رامون!“

هوءَ ڪو وقت ته اتي ئي بيٺي رهي. گهونگهٽ هٽائي، منهنجي منهن ۾ تڪيندي رهي. منهنجي ذهن ۾ ڄڻ ته، ڪو ڇهڪ وڃائڻ لڳو: نه نه، هيءَ رامون ٿي نٿي سگهي- هي پنڊ پهڻ اکيون، هي پيلو پيلو، ڏبرو چهرو، هي سڪي ٺوٺ ٿي ويل چپ، هي چهري تي وحشت ۽ عجيب ڏپ جا آثار، هن جو آواز ۽ ساڪت جسم، هي گونگو هڏن جو پڃرو، هي سنائن ۽ شمشان جي بازگشت- هيءَ رامون ٿي نٿي سگهي. پر هن جو ڪنهن کوهه ۾ ڪريل انسان جهڙو آواز آيو- ”جي صاحب!“... ان ’صاحب‘ لفظ ۾ صديون جو ڪرب ۽ درد ڪٺو موڙي اڏيو هو!

آئون ڪرسيءَ تان اٿي بيهي رهيس- ۽ ڪجهه اهڙي انداز سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن ڪـي گهورڻ لڳس جڙ هوءَ ششدر ٿي ويئي. ۽ چپ چاپ
اتان هلي ويئي! آئون هن جي وڃڻ ڪان پوءِ به هن ڪي دروازي
۾ بيٺل ڏسي رهيو هوس- شايد هـن جي ڀوت ڪي! منهنجي
ذهـن ٿـي انهيءَ ٺهڪ الائجي ڪهڙو اثـر ڪيو ، ۽ پـوءِ
مون ڪي پنهنجي ساٿيءَ جي ٺهڪن جو آواز ڪنن تي پيو. ۽
آئون ڪرسيءَ جي ٻانهن جو سهارو وٺي ويهي رهيس. مون ڪي
ائين محسوس ٿيو جڻ ته ڪنهن انڌي انسان جي هٿ مان
ڪنهن لٺ ڦـري ورتي هجي- ۽ هو پـاڻ بچائڻ لاءِ ڪنهن
سهاري جي تلاش ۾ ڀٽڪڻ لڳي!

شايد مون ڪي ايترو پريشان ڏسي، منهنجي دوست پنهنجي ٺهڪن
کي جهڪو ڪيو. ۽ مون ڪي ڪجهه آٿت ڏيڻ جي انـداز
سان چيائين: "اوهـان ڪـي اوچتو ٿي ڇا ويو. هڪ ڇهڙيءَ
سان اوهان ڪي ايڏي همدردي! هن جي اها شڪل سندس
مڙس بنائي آهي!" مون ڪان ڄڻ ته هڪ ڇرڪ نڪري ويو.
رامون...... معصومڙي، گلن ڪـان بـه نفيس، پنپوڙيءَ ڪـان
وڌيڪ چنچل رامون پرڻجي ويئي هئي. منهنجي وات مان صرف
هڪڙو لفظ ئي اجهي سگهيو "اوهه!"

۽ پوءِ منهنجي دوست مون ڪي ٻڌايو تـه منهنجي اتان بـدلي
ٿيڻ ڪان ڪجهه مهينا پوءِ رامونءَ جي شادي ٿي ويئي هئي.
شاديءَ ڪان پوءِ به هن منجهان اها اڇل، اها چنچلتا نه ويئي.
ڀلا ٻارڙيءَ ڪي ڪهڙي ڄاڻ تـه شادي ڇـا ٿيندي آهي. هن
ڪي ته فقط اهوئي سمجهايو ويو تـه سندس گهوٽ جي سامهون
ڪيس گهونگهٽ ڪڍڻو لازمي هو: ڪجهه ڏينهن ته شايد اها
ڪيس ڏکي لڳي، پر پوءِ هن انهيءَ مان به شرارت جون نيون
راهون ڳولڻ شروع ڪيون. هوءَ پنهنجي پيءُ ڪي ايندو ڏسي
به گهونگهٽ ڪڍي سامهون ايندي هئي-!

۽ هڪ رات...... هڪ دل ڏاڙيندڙ رڙ، پنگين جي ڪوارٽرن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماڻ آئي، آفيسن جي بلڊنگن ۾ پڙاڏا پيدا ڪندي، فضا ۾ سمائجي ويئي، ۽ ڪنهن ڪيلي چٺي ڏنو: ’رامون جو گهوٽ دارو پي آيو آهي – !‘

۽ ان رات رامون زال ٻڌجي ويئي: سندس چنچلتا، سندس معصوم اچلون، سندس ڏينگ ٽپا ڪنهن اڄاتي موت مري ويا!

منهنجو دوست شاديءَ جي فلسفي ٻڌائڻ ڪرڻ ۾ محو هو، ۽ مون کي ڪنهن روشن نگريءَ ۾ ڏياريءَ جي موقعي تي هڪ هڪ تي سمورا ڏيا وسامندا نظر آيا، ۽ جڏهن آخري ڏيئو وسامڻ تي هو، تڏهن ڏيئي جي سڙندڙ وٽ مان ڪنهن رامونءَ ڪنجهندي چيو: ”سائين، ڏياري وري ڪڏهن ڪانه ايندي. ڏياري ته مري ويئي! رامون مڙي ويئي، ڏياري مري ويئي!“ آخر ڏيو به وسامي ويو، ۽ ان جاءِ تي اوندهه جو وڻ هڪ ڦٽي صديـن جي اوندهه جو پيچ پيئندي، ڪارا ڪارا، گهرا گهرا ڦاچولا ڦڪيڙڻ لڳو!

ماهوار روح رهاڻ- حيدرآباد سنڌ

جولاءِ 1960

ڳڏي

تارا مِير چنداڻي

ميرا ٻبلوءَ جي لعل لعل ڳلن کي چمڻ لڳي، ڳلن کي چمي چپن کي چميس. چپن کي چميس. جيئن ڀونئرو ڦيو گل جو واس وٺندو آهي ...... ڦيو گل جي رس چوسيندو آهي.

ٻبلوءَ به پنهنجا ننڍڙا ننڍڙا هٿ مٿي ڪيا. هٿن ميرا جي منهن کي ڇهي ورتو. ميرا جو من ڦوليو نٿي سمايو. هن ٻبلوءَ جا ٽڪڙا هٿ جهلي اکين تي رکيا ۽ پوءِ انهن کي چميائين.

"چريءَ کي ڄاڻو پٽ، چمي کيائينس چٽ." ميرا جي ڪنن ۾ سندس ساهيڙي ليلا جي اکرن جو پڙاڏو گونجڻ لڳو.

ميرا مرڪي ڏنو. مان چري آهيان؟ ها مان چري آهيان. ٻبلوءَ پٺيان چري آهيان. مان کيس هزار بار چمنديس. پوءِ چري ته چري ئي سهي."

ٻبلوءَ اوُن اوُن ڪيو. ميرا جهٽ آئي بوتل ۾ کير کڻي آئي. کير جي بوتل ٻبلوءَ جي وات ۾ ڏيئي پاڻ به ليٽي پيئي ۽ جهونگارڻ لڳي.

کير پيئندي ٻبلوءَ کي ننڊ اچي ويئي. ميرا ٻبلوءَ جي وات مان بوتل ڪڍي، سندس کير پڌل آلن چپن کي چميو ۽ پوءِ ٽپڪن سان آهستگيءَ سان سندس منهن اگهي ورِي سندس پاسي ۾ ليٽي پيئي.

ميرا جو من خوشيءَ وچان ڦڙڦڙائي رهيو هو. هن ٻبلوءَ کي پائي ڄڻ موهن کي سڄو سمورو پاتو هو. ٻبلو سندس زندگيءَ جي خال کي ڀري ڇڏيو هو. سندس زندگيءَ کي پورڻ بڻائي ڇڏيو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لعل ٻلوءَ ڏانهن اشارو ڪندي چيو، ”هن جي ٻه سار ڪونه ٿيس جو جلدي گهر اچي؟“

ميرا ٻلوءَ ڏانهن موهه وچان نهاريندي چيو، ”ٻلوءَ لاءِ سار جو ٿو پڇين؟ ٻلو سندس جان آهي، جان. ٻلوءَ کانسواءِ هڪ پل به چين ڪونه اچيس. رات جو به سرڪائي پاڻ سان سمهاريس. صبح کان هنج ۾ کنيو وينو هوندو اٿس، جيستائين ڪم تي وڃي. آهي به قدرت. هوبهو جهڙو موهن وينو آهي،“ وري آتساهه وچان چيائين، ”هي ڏس، اکيون بلڪل هن جهڙيون اٿس نه؟ نيريون نيريون. نڪ جو ڏؤل به هن تي پيو وڃيس.“

لعل قياس وچان ميرا ڏانهن نهاري چيو، ”پاپي، تون ڏادي پوڙهي آهين.“

ميرا پنهنجي ئي مستيءَ ۾ چيو، ”پوڙهي ئي سهين. پر سچ ٿي ٻڌايان ته هن ٻلوءَ منهنجي زندگيءَ جي باقي ڪميءَ کي به پورو ڪري ڇڏيو آهي.“

لعل چيو، ”پاپي، تون پنهنجي سپنن پرئي منسار ۾ ئي پوري آهين. پنهنجي انهيءَ ننڍڙي گهر ۾ ئي رُڌي پيئي آهين. ڪا ٻاهر جي دنيا جي به سڌ پوئي ٿي؟“

ميرا منجهندي چيو، ”تو کي ڇا ٿيو آهي لعل؟ هڙو ڪُوڙو ڪُوڙو ڇو پيو ڳالهائين؟“

لعل ڏک وچان هٿ مهٽي چيو، ”تڏهن اهو سڀ مونکي ئي ٻڌائڻو پوندو. هڪ دل چوي ٿي ته ڪجهه به نه ٻڌايانءِ جيئن اڻ ڄاڻ، اڻوجهه ٻچي، پنهنجي زندگيءَ کي ڳلن جي سيڄا سمجهي هلين پيئي، هلندي اچين. پر وويڪ نٿو مڃيم. ٻڌايان پيو ...... تنهنجو گهٽگهرو آهيان.“ اُئين چوندي لعل جو آواز ڀاري ٿي ويو.

ميرا گهٻراهٽ وچان لعل ڏانهن نهاري چيو، ”چئه، چئه. جلدي ڪر. مُنهنجو ته ساهه ٿي سڪائي ڇڏيو اٿيئي.“

لعل چيو، ”پاپي، تڏهن دل مضبوط ڪري ٻڌج. زندگيءَ جي حقيقت کان گهٻرائج نه. بهادر ٿي منهن ڏج.“ وري ميرا ڏانهن ترس وچان نهاريندي ٻلوءَ ڏانهن اشارو ڪري چيائين، ”پاپي هي تنهنجو ٻلو حقيقت ۾ موهن جو ٻي ٻار اٿيئي. موهن جو ئي رت اٿيئي.“

ميرا اواڪ رهجي ويئي. جڙ ٻڻجي ويئي. اکيون هڪ ٽڪ وڃي ٻلوءَ ۾ کتيس.

لعل گهٻرائجي سڏ ڪيو، ”پاپي!“

ميرا چپ.

لعل رڙ ڪري چيو، ”پاپي!!“

ميرا چپ.

لعل آئي ميرا جو هٿ پڪڙيو. هٿ جهڙو برف.

لعل کيس ڪلهن کان ڏوڏيندي گهٻراهٽ وچان سڏيو، پاپي! پاپي!!“

ميرا پلنگ تي بيهوش ٿي ڪري پيئي.

لعل جو هردو ٻه ڏک ۾ تمتار ٿي ويو. پريل آواز ۾ پڪاريائين؛ ”پاپي!“

ميرا جا ڪن سڏ ٻڌڻ کان قاصر هئا. لعل جهٽ ۾ گلاس ۾ پاڻي کڻي آيو ۽ ميرا جي منهن تي پاڻي ڇڻڪارڻ لڳو. هوريان هوريان ميرا اکيون کوليون. سڄيون سڄيون اکيون!

لعل پڇتائي چيو، ”پاپي، مونکي معاف ڪر. اها خبر توکي نه ٻڌائڻ کپندي هئي. مونکي محسوس ڪرڻ کپندو هو ته منهنجي پاپيءَ جي ڪومل دل هي صدمو سهي ڪانه سگهندي.“

ميرا آهستگيءَ سان اٿي، وهاڻي کي ٽيڪ ڏيئي ويٺي. ڏيمي ۽ ڏکائيل آواز ۾ چيائين، ”پاڻو تو ڪجهه ٻه برو ڪونه ڪيو. تو مون انڌيءَ کي اکيون ڏنيون آهن، حقيقت ڏسڻ لاءِ. مان تنهنجو احسان ڪڏهن ڪونه وساريندس. صرف منهنجو

سوڳند کائي چئُہ تہ جيڪي تو هيئنر چيو ، سو سورنهن آنا سچ آهي. ائين نہ ٿئي جو تنهنجي پليل ويچار سبب منهنجي زندگيءَ جي راهہ ئي بند ٿي وڃي."

لعل چيو ، "پاپي، مونکي نہ پنهنجو پاڻ آهي نہ پيٽ. مون ننڍڙي هوندي کان ئي موهن کي پنهنجو وڏو پاڻ ڪري ڄاتو آهي ۽ توکي پنهنجي سچي پاپي- اها خبر بلڪل سچي آهي. اها خبر مون کي اَتان پيئي آهي..." کن ترسي ٻبلوءَ ڏانهن اشارو ڪري چيائين ، "جتان جي هيءَ سوغات آهي."

ميرا پنهنجن جذبن تي قابو رکندي گهٽيل آواز ۾ چيو ، "لعل، تون هيئنر وڃ. مونکي اڪيلائيءَ ۾ رهڻ ڏي."

لعل چيو ، "پر پاپي، تون اڄا پنهنجي حال ۾ ڪانہ آهين. موهن اچي ٿيسٽائين..."

ميرا هٿ جوڙي چيو ، "مان توکي التجا ٿي ڪريان. تون هيئنر وڃ. مونکي تنهائي کپي."

لعل چيو ، "پاپي، مونکي معاف ڪج جو تنهنجي حڪم جو مان اڄ اَلنگهن ٿو ڪريان. هن حالت ۾ توکي ڇڏي وڃڻ لاءِ منهنجو من نٿو مڃي."

ميرا جي اکين ۾ پاڻي تري آيو. ڀريل آواز ۾ چيائين، "لعل، مان پنهنجي من ۾ ڳُهٽ ئي ڳُهٽ پيئي محسوس ڪريان. مونکي اڪيلائيءَ ۾ سوچڻ ڏي تہ کهڙي ڪارڻ موهن مون سان هي انرٿ ڪري سگهيو آهي؟"

لعل چيو، "پاپي ، تون هن وقت جيڪي بہ سوچيندينءَ سو صحيح سوچي ڪونہ سگهندينءَ. غلط ئي سوچيندينءَ ۽ انهيءَ جو حل بہ غلط ئي ڳولهيندينءَ ۽ اهو غلط سوچڻ تنهنجي زندگيءَ جي رهنمائي ڪري ڪونہ سگهندو."

ميرا ڏکيو ساهہ کڻي چيو ، واقعي جيڪي سوچيندس سو غلط ئي سوچيندس. ڀلا صحيح سوچي بہ ڪيئن سگهندس. عورت جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿيس. مرد ئي سڀ صحيح سوچي سگهندو آهي. زندگيءَ جي هر مسئلي جو صحيح حل ڳولهي سگهندو آهي." اُهو چئي غصي وچان چپ ڏکڻ لڳس. وري جوش وچان چيائين، "معصوم عورت کي دوکي ۾ رکي، ٻيءَ سان الوليون سائي، آن ماڻيل مان مليل پاپ کي، انڪل سان پنهنجي ابوجهه عورت جي سپرد ڪرڻ، لاشڪ مرد جو ئي مرڪ آهي."

لعل پڪاريو، "پاپي!"

ميرا ٽانڊن وانگر ٻهرندي چيو، "پنهنجي ئي زال سان ايڏي بي نصافي، ايڏو اتياچار صرف مرد ئي ڪري سگهي ٿو."

لعل ٿورو زور سان چيو، "پاپي! ذرا هوش ۾ اچ."

ميرا ڪ وڙ وچا ڏڏندي چيو، "مان پوريءَ طرح هوش ۾ آهيان. هوش وڃائي ويٺو آهي تنهنجو دوست!" آواز ۾ اتي ٻوڙا ٻرجي آ س، "الا... مون سندس ڇا بگاڙيو هو؟" ورلاپ ڪندي چيائين، "مان ڪڏهن به سندس چئي کان ٻاهر ڪانه ويس. سندس انتظار ۾ راتين جون راتيون اکيون وڇائي وهنديهيس. سندس لنئين وڏين الغرضين تي اک ٻوٽ ڪندي رهيس. ڪڏهن ڏکيو ڏوراهو نه ڏومانس. ڪڏهن، پنهنجا ڏکڙا ڏينن اڪيلي اڪيلي گذارڻ لاءِ ڪيس نه ورجايم. سندس هر ٻهاني کي سري رامچندر جي وچنن وانگر ستيه ڪري سمجهيم."

ميرا جو هردو آڻ سهندڙ ٻوڙا وچان ڪڙهڻ لڳو. ٻاڻ تان ضابطو وڃائي اوڇنگارون ڏيئي روئڻ لڳي. چيريندڙ آواز ۾ چيائين، "اوهه، منهنجي ستيا، منهنجي ڀڳتي، منهنجي شڪتي سڀ ويرٿ ويا؟ منهنجو هي روپ، منهنجا هي گڻ ...... سڀ بي معني نڪتا؟ منهنجي بي انتها پيار ۽ موهه کي موٽ ملي..."

ٻارڏانهن ڦهري نگاهه وجهندي چيائين، "هيءَ پاپ جي نشاني!"

لعل ڏيرج سان چيو، "پاپي مان تنهنجو ڏک محسوس ڪري سگهان ٿو. پر چاهيان ٿو ته تون پنهنجي اندر جي اک کولي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏسين ته ان سڀ لاءِ ڪير جوابدار آهي؟"
ميرا ڏک ۾ ڪاوڙ وچان چيو، "ڪير آهي جوابدار؟"
لعل پختائيءَ سان چيو، "جي چوان ته خود تون!"
ميرا طنز وچان چيو، "ته عجب ڪونه لڳندم. مرد مرد جو حمايتي نه ٿيندو ته ڪير ٿيندو؟ چور جو ڀاءُ ڳنڍيڇوڙ نه ٿيندو ته ڇا ساڌ ٿيندو."
لعل پريشانيءَ وچان چيو، "پاپي تون ڏک درسي نه ٿي optimist ٿيءُ. حقيقت کان منهن نه موڙ."
ميرا ڏکندي چيو، "پاڻ سنڌس طرف وٺي مونکي ٿو صلاحون ڏين. ٻڌاءِ، ٻڌاءِ، سنڌس هن انياءَ لاءِ ڪهڙيءَ طرح مان جوابدار آهيان؟"
لعل ڌيرج سان چيو، "ته ٻڌي ڇڏ، هي ۾ هڪ اڻ وڻندڙ سچ. موهن کي تو سڀ ڪجهه ڏيندي ٻه، ڪيس ٻڪيو رکيو آهي. ٻي حد ٻڪيو. اها ٻک سهي سهي انسان آخر حيوان ٿي پوندو آهي!"
ميرا حيرانيءَ وچان چيو "ڇٽين ڇا پيو؟ مون ڪيس ٻکيو رکيو آهي؟ مان جيڪا سنڌس ڪاڏي پيتي جي اون رکندي آهيان، سا ورلي ڪا عورت رکندي هوندي."
لعل چيو، "ڪاڏي جي ٻک ڪير ٿو چوي پاپي! مان جسم جي ٻک جي ڳالهه تو ڪريان." هڪ کن ترسي چيائين، "موهن مون سان هڪ ٻه ڀيرو اها شڪايت ڪئي هئي!"
ميرا جو منهن ڪاوڙ وچان لعل ٿي ويو. جوش وچان ڏ ڏندي چيائين، "توکي اهو سڀ پنهنجي پاپيءَ کي چوندي شرم نٿو اچي؟ توهين سڀ مرد وحشي آهيو. عيش پرست آهيو. توهان جي زندگيءَ جو بنياد ئي آهي عيش! توهين ڪنهن عورت جي نفيس پيار کي ڇا ڄاڻو." ڪاوڙ وچان ڪڙهندي چيائين، "مونکي تنهنجي نصيحتن جي ضرورت ڪانهي. تون هاڻي وڃي سکهين ٿو."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لعل ڪي ميرا جي انهن اکرن ۾ پنهنجي بي عزتيءَ جو احساس ٿيو. آنندي چيائينس، ”بنا پڇڻ ڪنهن کي صلاح ڏيڻ لاشڪ هڪ گناهه آهي، پر اجا به پاپي ويندي ويندي، سچڻ جي حيثيت ۾ صلاح ته ڏيانءِ ته تنڌي سيٺي ويچارج ته ان لاءِ جوابدار ڪير آهي؟“

لعل ويو هليو. ميرا ننڍل ناريءَ وانگر پلنگ تي ڪري پيئي ۽ اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳي. اوچنگارن ڪانپوءِ سڏڪا ۽ سڏڪن ڪانپوءِ سسڪيون. من ۾ آيس ته ان ٻار جو گلو گهٽي ڇڏي. هڪ ڪن ۾ سندس جيون ليلا سماپت ڪري ڇڏي. آن جي، جنهن سندس زندگيءَ ۾ آگ لڳائي هئي، جنهن سندس خوشين کي غم ۾ بدليو هو، جنهن ڪارڻ موهن سندس حق ڪسي ڪنهن ٻيءَ سان ناجائز رشتو رکيو هو. ميرا جو من نفرت وچان جلڻ لڳو.

هن ٻار ڏانهن نهاريو. سندس تن بدن کي آگ لڳي ويئي.
هن پنهنجي هٿ ٻالڪ جي گلي ڏانهن وڌايا.
ميرا جا هٿ ڪنبڻ لڳا.
وجود ڪنبڻ لڳو.
پر پوءِ به سندس هٿ ٻالڪ جي گلي تائين پهچي ئي ويا.
ٻالڪ ننڊ ۾ مرڪي ڏنو. شايد ڪو مٺو سپنو ڏٺائين.
ميرا کي لڳو ڄڻ ٻالڪ جا ننڍڙا، نازڪ مرڪندڙ چپ کيس مٺو ڏوراپو پيا ڏين، ’ان ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهه ممي!‘
ميرا جا هٿ ڍلا ٿي ويا.
ميرا منهن ورائي ڇڏيو.
سندس من پڇڻ لڳو،
ڇاڻ ۾ پڇڻ لڳي، ’ان سڀ لاءِ مان جوابدار آهيان؟‘ ٻي ڇڻيءَ وچان ميرا وري پاسو ورايو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻاڻ ڪان بار بار پڇڻ لڳي، 'ڇا سچ پچ مان جوابدار آهيان؟ ناجائز وات هن ورتي آهي. پاپ هن ڪيو آهي، دوکو هن ڏنو آهي ۽ پوءِ به جوابدار مان آهيان؟' ميرا جو من ڪڙهڻ لڳو. 'لعل به موهن جو حمايتي بڻجي آيو. آخر به ته موهن جو ئي دوست آهي نه؟'

روئي روئي جڏهن ميرا ساڻي ٿي پئي، تڏهن سندس ساڻو من ڪيس وٺي ويو ماضيءَ جي سمرتين ۾...... ڪيس ياد آيو ٻاڙي واري مرهٽياڻيءَ جو اگهاڙو ۽ ڪارو ٻار، جنهن کي موهن هنج ۾ کڻي چيو هو. ميرا ڪراهت وچان چيو هو ”ههڙي گندي ٻار کي پيار ڪرڻ تي الائي ڪيئن ٿي دل ٿئيو."

"Meeru, I love children· I wish, I had موهن چيو، my own child"

ميرا ذرا ناراضپي مان چيو، ”ڪالهه ڪالهه تان اهو ساڳيو ڏوراپو ضرور ڏيو. جڻ مان ڪا آن ۾ ارهي آهيان. اسانکي ٻار نٿو ٿئي آن ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهه."

”ڪنهن چيو ته ٻار نٿو ٿي سگهي؟ ڊاڪٽر ڪونه چيو هو ته نه تو ۾ ڪو نقص آهي ۽ نه مون ۾. ڪوتاهي آهي ته صرف تنهنجي co-operation جي."

آن رات موهن ميرا کي پرچايو هو، آٿرايو هو ۽ آخر ڪيس مڃايو هو. ميرا ان مانيو پنهنجو پاڻ ڏنو هو. سندس بدن سيئنجي ويو هو. سندس نسون تاڻجي ويون هيون. موهن خفي ٿي چيو هو، ”توکان ته هڪ ربڙ جي گڏي بهتر آهي، جنهن کي مرضيءَ مطابق ڦيرائي گهيرائي ته سگهجي ٿو."

ربڙ جي گڏي! ميرا جي اکين ۾ آنسون پرجي آيا. ميرا جو من ويچارو بڻجي ويو. روحاني پيار جي ڪانکي ميرا، جسماني پيار اڳيان هار کائي ويٺي. اهو ڪوڙو سچ ڪيس کٽڻ لڳو.

ميرا پنهنجي ئي ساڙهيءَ جي آنچل سان پنهنجون اکيون آگهي ڇڏيون. هن ماضيءَ جي انهن اڻ وڻندڙ خيالن کان نجات پائڻ ٿي چاهي، پر خيال سندس پيڇو نه ڇڏيو.

موهن جو پيار ڀريو سڏ، ”ميرا.“

”هون.“

”تورو سيرهي اچ.“

ميرا تورو سرهي آئي.

موهن کيس ڇاتيءَ سان جڪڙي ڇڏيو.

”ڇڏيو، هي ڇا ٿا ڪريو.“

اجا به کيس ٻانهن ۾ ڀيڙيندي موهن چيو، ”ميرا، دل چاهي ٿي ته اج توکي ايترو پيار ڪريان، ايترو پيار ڪريان ٻنهي پاڻ ۾ سمائي ڇڏيان.“

ميرا پاڻ ڇڏائيندي چيو، ”ڇڏيو، مونکي ننڊ ٿي اچي.“

موهن ٻانهون ڍليون ڪندي چيو، ”توکي ڪڏهن ننڊ نه به آئي آهي؟ مان بستري تي ليٽان ئي مس ته توکي ننڊ اچڻ لڳي. جڻ مان ڪا ننڊ جي گوري آهيان.“

ميرا ذرا خفي ٿي چيو، ”اوهه.“

موهن کيس سمجهائيندي چيو، ”ميرا، تنهنجي پيار ۾ حرارت ڇو ڪونهي؟ ڏس منهنجا جذبات... منهنجو پيار...“

ميرا نٽائيندي، موهن جي ڳلي ۾ ٻانهن وجهي سمهڻ جي ڪئي.

موهن کيس مناٿيندي چيو، ”تون اهو ڇو ڪوله ٿي سمجهين ته اهو به زندگيءَ لاءِ ايترو ضروري آهي، جيترو زندگيءَ لاءِ ڪاڏو.“

ميرا ان مانيو چيو، ”مونکي ان طرح نٿو محسوس ٿئي.“

موهن نااميديءَ وچان چيو، ”Yau are a cold woman.“

ميرا پختائيءَ سان چيو ”cold ئي سهين. پر ان ڪري منهنجي پيار ۾ ڪا به ڪوتاهي ڪانه ايندي.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

موهن چئي ڏنو، ”تنهنجو پيار بي معنيٰ آهي.“
ميرا ذرا ماٺي سان چيو، ”اٺو، جلدي ڪپڙا مٽي اچو. ڪيڏي مهل ڪان پي توهان ڏانهن نهاريو اٿم.“
موهن کي ميرا جي بدليل رخ عبرت ۾ وجهي ڇڏيو. باقي ته موهن جي حيرانيءَ جي حد نه رهي، جڏهن ميرا معصوميت سان موهن جي پير ۾ ليٽي پئي ۽ مندس گلي ۾ ٻانهون وجهي، ڪيس چنبڙي چيو، ”ربڙ جي گڏي نه، رت ماس جي جيئري جاڳندي مورتي آهيان. مرضيءَ موجب ڦري گهري سگهان ٿي.“
موهن هڪ ڪن وشواس نه ايندڙ نگاهن سان ميرا ڏانهن نهاريو ۽ پئي پل هن ته ميرا کي پاڻ سان جڪڙي ڇڏيو. ميرا موهن جي آغوش ۾ سمائجي ويئي، جيئن ندي ساگر ۾.

ماهوار روح رهاڻ. حيدرآباد سنڌ

جون 1966

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ننڍڙو انسان

موهن ڪلپنا

راجڙ کي گهڻي ۾ گهڻا سپنا پئسن بابت ايندا هئا: ڇو جو هو پنهنجي حقيقي زندگيءَ ۾ انهن کي پائي نه سگهيو هو. هن جي خرچي پنج نوان پئسا هئي، جنهن مان ٻه نوان پئسا دال تي، ٻه نوان پئسا گلن تي ۽ هڪ نئون پئسو فقير کي دان ۾ خرچ ڪندو هو. هن کي جيترو گلن سان چاهه هو، اوترو فقيرن سان لڳاءُ هو. هو چاهيندو هو ته فقيرن جي زندگي به گلن جهڙي خوبصورت ٿيڻ گهرجي. هو سپني ۾ جيڪي به پئسا پائيندو هو، اهي سڀ فقيرن جي ٻلي ڪم آڻيندو هو.

هڪ دفعي اسڪول ۾ ماستر ڪلاس پڇيو، ”راجو، تون جيڪڏهن راجا هجين ته جيڪر ڇا ڪرين؟“

”مان جيڪر فقيرن کي گهر ڏهرائي ڏيان!“ راجڙ ترت جواب ڏنو.

”انهن کي ڪم ڪهڙو سيکاريندين؟“ ماستر ٻيو سوال ڪيو.

”مان کين چوندس ته هر ڪنهن جي گهر پاهران گلن جا ٻوٽا پوکيو!“

”۽ اسڪول!“ ماستر آخري سوال ڪيو.

”هو رات واري اسڪول ۾ پڙهندا!“

هو ٻيو سنڌي پڙهندو هو. هن جي ٻئي درجي واري درسي ڪتاب ۾ نون پئسن بابت هڪڙو سبق هو، ان ۾ نون پئسن جا چٽر به هئا. هو چاهيندو هو، جيڪر اهي مورتون سچا پئسا ٿي پون. پوءِ ته جيڪر ڪيترا پئسا گڏ ڪري غريبن جي مدد ڪريان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ھن جو پيءُ ھڪ سنڌي پريس جو مالڪ ھو.
ھڪ ڏينھن راجو پيءُ جي سامھون اچي ويٺو. چيائين، ”دادا، توھان پنھنجي پريس ۾ ڪتاب ڇپيو ٿا، مورتون ڇپيو ٿا، نوٽ ڇو نٿا ڇپيو؟“
پٽس کلي چيو، ”چريا، مون کي جيل وڃڻو آھي ڇا، جو نقلي نوٽ ڇپيان!“
”پر توھانکي ڇو ڪنھن ته توھين نقلي نوٽ ڇپيو؟“
”پر سچا نوٽ مان ڪيئن ٿو ڇپي سگھان. اھو ڪم ته سرڪار جو آھي!“
”پوءِ توھان سرڪاري ڪم سمجھي نوٽ ڇپيو نه!“
”پر توکي ڇو نوٽن جو فڪر لڳو آھي؟ ڪمائڻ ڪم ته منھنجو آھي!“
”دادا، توھين ته صرف پاڻ ۽ مون لاءِ ٿا ڪمايو نه. مان دنيا جي سڀني غريبن لاءِ ڪمائڻ چاھيان ٿو!“
”آھا!“ پٽس، ماڻس ڏانھن منھن ڪري چيو، ”ٻڌين ٿي راڄا-ھي باندر ٻه ھليو آھي دنيا جو فڪر ڪرڻ!“ وارن ۾ ھٿ وجھي، پٽس پيشانيءَ ۾ گھنج ڏاھيو. پيءُ جي اٽڪڻڪ تي راجو ٺھڪ ڏيئي کلڻ لڳو.
”راجو تون روز روز ائين ٺھڪ ڏيندو ڪر!“ پٽس چيو.
”دادا ڪھڙو نه سٺو ٿئي، جيڏي مھل مان ٺھڪ ڏيان، پگھار منھنجي کيسي ۾ ھڪ رپيو وجھي ڇڏي.“
” پوءِ ته تون کلي کلي چريو ٿي پوندين!“
”دادا، اھو وري ڪيئن. کلي کلي ته مان شاھوڪار ٿيندس نه؟“
پٽس بحث نه ڪري چيو، ”چڱو ھاڻ ٻڌوسين - ھاڻ ڪتاب وڃي پڙھ!“
”دادا ڪتاب ۾ غريبن کي مدد ڪرڻ جا ڪيترا سبق لکيل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهن، مان سبق ياد نه ڪريان ته ماستر ماري ۽ جي سبق ياد ڪري غريبن کي مدد ڪرڻ لاءِ سوچيان ته توهان مون تي ڪلو ٿا!“

”بلڪل مون جهڙو!“ پڙس، راڌا ڏانهن منهن ڪري چيو،
”نس پس مون جهڙو آهي، ننڍي هوندي مان به ائين ڳالهائيندو هوس!“

”دادا، وڏي هوندي ماڻهو بدلجي ويندو آهي؟“
”اِهو تون پنهنجي ماستر کان پڇج“ پڙس وراڻيو.

رات جو ’ٻال سري ڪرشن‘ پڙهندي راجو سوچڻ لڳو: ڪرشن کي پنهنجن دوستن جو ڪيترو نه خيال هوندو هو. انهن لاءِ مکڻ چورائيندو هو. ڪوڙ ڳالهائيندو هو ۽ مان آهيان جو پنهنجن دوستن لاءِ ڪجهه نٿو ڪريان! ڦتن کي هنجو پيءُ مهيني جي هڪ رپيو في نٿو ڏئي. امتحان ۾ صرف پنج مهينا پيا آهن- جيڪڏهن مان ڪيس مدد ڪريان ته؟

رات جو جڏهن هن جا ماءُ پيءُ سمهيا، تڏهن هو پنهنجي کٽ تان آٿي ٻئي ڪمري ۾ ويو، پيءُ جي ڪوٽ مان پئسا ڪڍيائين، نوٽن جو ٿهو ڏسي خيال آيس، جيڪڏهن ڦتن جا پنج ئي رپيا ڀريان ته؟ هن پنجين رپئي جو نوٽ ڪنيو.

هن ماستر وٽ وڃي ڦتن جي في ڀري. ماستر ڇٽن مهينن جي في اڳواٽ وٺڻ لاءِ تيار نه هو، مگر راجوءَ هٽ جوڙيس ته ڪٽي چپ ڪيائين. آن ڏينهن کان ڦتن هن سان وڌيڪ گهرو ٿيجي ويو. ڦتن جي چوڻ تي هن هيمن ۽ ڪنعيي جا به پنج پنج رپيا ڀريا، جو آهي به فين نه ڏيڻ ڪري اسڪول نه ايندا هئا.

ٻهرين دفعي راجوءَ- پيءُ سمجهيو ته شايد هن حساب ۾ غلطي ڪئي آهي، مگر ٻئي دفعي جڏهن روپين گم ٿيڻ جي ٻڪ ٽيس ۽ راڌا به بي خبري ڏيکاري، تڏهن هنکي راجوءَ ۾ شڪ

جاڳيو.

گهرائي پڇيائين، ”پئسا تو ڪٿيا آهن؟“

راجوءَ ڪوبہ جواب ڪونہ ڏنو.

”جلدي ٻڌاءِ، پئسا تو ڪٿيا آهن؟“

راجوءَ پنهنجي ماءُ ڏانهن نهاريو.

ماڻس چيو، ”سچ ٻڌاءِ پٽ!“

راجو سچ ڳالهائڻ لاءِ پاڻ کي تيار ڪري نہ سگهيو. پيءُ جو غصو ۽ ماءُ جو پيار پريو ورتاءُ ڏسي هنجي اکين ۾ پاڻي اچي ويو. ماڻس چيو، ”مونکي خاطري آهي، راجوءَ پئسا ڪونہ ڪٿيا آهن!“ راجوءَ پيءُ چيو، ”هڪ نہ هڪ ڏينهن سچ معلوم ٿي ويندو.“

ڪجهہ ڏينهن بعد، هڪ ڏينهن شام جو راجو ۽ ڦتن گڏ وڃي دونيا تي جو رستي تي هڪ فقير مليَن. فقير جا ڪپڙا ميرا منهن اپوڳو ۽ وار جهنبڙولا هئا. پيرن ۾ چمپل ڪونہ هئس ۽ اکين ۾ ڳوڙها هئس. فقير ٻئي هٿ جوڙي چيو، ”پٽ، مون پورن ٽن ڏينهن کان ماني ڪونہ کاڌي آهي، ڪير بکيا نٿو ڏي. مونکي هڪ آنو ڏي.“

”پر تنهنجي هڪ آني مان بک ڪيئن لهندي؟“ راجوءَ پڇيس.

”آنو آنو ڪري مان اٺ آنا ڪٺا ڪندس.“ فقير جواب ڏنو.

”پر توکي تہ ٽن ڏينهن کان ڪجهہ بہ نہ مليو آهي، توکي ڪهڙي پڪ آهي تہ توکي اڄ ئي اٺ آنا ملندا؟“

فقير ڪوبہ جواب ڏيئي نہ سگهيو.

”چڱو، مان توکي رات جو اٺ آنا ڏيندس، تون رات جو هتي ئي اچي ويهج.“

”چڱو پٽ“ فقير چيو.

رات جو راجوءَ ڦتن کي چيو تہ تون فقير کي وڃي اچي گهر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ٻاهران ٻيهار، مان ٻاڻيهي ائن آئن جو ٻندوبست ڪريان !“

ڦتن فقير ڏانهن هلڻو ويو.

راجو گهر ۾ گهڙيو ته ڏٺائين پڻس ماني کائي رهيو هئو.
ماڻس چيو، ”پٽ آچ، ماني آچي کاءُ.“

مگر هو ڪو به جواب نه ڏيئي اندرين ڪمري ۾ گهڙي ويو.
آتي پيءُ جي ڪوٽ مان ٻمٿون ۾ ٻمٿين .مان هڪ آڏي ڪيڍيائين. آڏي روشني ۾ چمڪي رهي هئي. هن سوچيو: جڏهن فقير اها چمڪندڙ آڏي ڏسندو تڏهن هن جون اکيون به ان آڏي وانگر چمڪي آٿنديون. مگر راجو جيئن ئي دروازي ڏانهن وڌيو، تيئن پيءُ کي دروازي وٽ بيٺل ڏسي ڊڄي ويو.
پڻس رڙ ڪئي: ”گهڻا روپيا ڪڍيا اٿيئي؟“
”آٺ آنا؟“
”ڇو؟“
”کپندا هئا!“
” اڳ ۾ پندرهن روپيا ڪڍيا هئيئه؟“
”ها.“
”ڇو“
”کپندا هئا!“

پڻس اکيان وڏي ير ڪري ڪيس زور مان چماٽ هڻي ۽ پوءِ مٿانئس گارين جو ڏوڙيو وسائڻ لڳو. راجو بولاني کائي وڃي پٽ تي ڪريو. آڏي هن جي هٿ مان ڇڏائجي، ڇيڪلي جيان هلندي، وڃي جاري تي رکيل ڪرشن جي مورتيءَ هيٺان بيٺي. مورتيءَ ۾ ڪرشن هڪ گوال جي پنيءَ تي ٻيهي هڪ منڪي مان مکڻ چورائي رهيو هو. پاسي کان به گوال مکڻ کائي رهيا هئا.

پٽ کي مار کائيندو ڏسي ، ماءُ ڦلڪي کي تئي تي ڇڏي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪمري ۾ ڊوڪي آئي ۽ ”ماں مري ويس - ماں مري ويس“ چئي اچي پٽ کي گوڏ ۾ کنياڻين.
ماءُ کي ڀاسو ڪٺندو ڏسي راجوءَ شوخ اکين ماں ٻيءَ ڏانهن نهاريو.
پڻس رڙ ڪئي، توکي خبر آهي چوري ڪرڻ پاپ آهي؟“
”نه!“ راجو ڪتو جواب ڏنو.
”توکي ڪنهن چيو؟“
”چوري ڪرڻ پاپ هجي ها ته ڪرشن ڀڳوان چوري ڇو ڪري ها؟“
”پر ڪرشن ته مکڻ چورائيندو هو نادان!“
”چوري ته ڪندو هو نه!“
”جواب ته ڏين ڪتا!“ پيءُ پٽ تي آلر ڪري آيو ۽ راڏا پٽ کي پٽ تي سٽي، ديوار ڀڄي مڙس جي آڏو بيهي رهي. رڙ ڪري چياڻين، ”پوسٽ ۾ منهنجا ٻه سؤ مادا سترهن رپيا آهن. توهان منهنجا ساڍا پندرهن رپيا ورياج سوڏا ورتو، مگر هيئن ٻارن کي ماريو نه!“
”هي ٻار آهي؟ هي ته منهنجو به اُستاد آهي!“ پڻس رڙ ڪئي. اِن وچ ۾ راجو ڪمري کان ٻاهر نڪري رنڌڻي ۾ هليو ويو. ٻاهر فقير ۽ ڦتن بيٺا هئا. راجوءَ - پيءُ جون رڙيون ٻڌي، ڦتن گهر اندر گهڙي آيو. راجوءَ پيءُ چئي رهيو هو،
”مگر راجوءَ چوري ڪئي ڇو؟ ڪيس ڪهڙي گهرج پيئي هئي. مون سمجهيو ته منهنجو پٽ نيڪ انسان ٿيندو، مگر هينئر ئي ڪاڇٽو ٿي ويو آهي. چوريون به ٿو ڪري، ڪوڙ به ٿو ڳالهائي ته جواب به ٿو ڏئي!“
”دادا، هڪ ڳالهه چوان؟“ ڦتن پريءَ دل ماں وچ ۾ چئي ڏنو.
”چئو؟“
”توهان راجوءَ کي نه، مونکي ماريو! راجوءَ مون لاءِ چوري

ڪئي هئي. منهنجي بابا منهنجي فيءَ نه ڀري. ٻئي ڀري هيءَ مون ۽ ڪنهن جي ٻه پنج پنج رپيا في ڀريا آهن - دادا، اڄ هن ڪي ان آنا ڪپندا هئا. هڪ فقير ته ڏينهن ڪان ماني ڪونه کاڌي آهي... "

راجوءَ جي پيءُ ڪي روئڻ اچي ويو. هن اڳتي وڌي ڪرشن جي تصوير اڳيان پيل آڏي ڪنهي ۽ دک مان رڙ ڪئي،

"راجو-راجو! پٽ مون کي معاف ڪر. راجو-راجو-راجو!"

مگر ڪوبه جواب نه آيو.

راجوءَ - ماءُ رڙ ڪئي، "راجو ڪيڏانهن ويو- ڏسو وائڙن جيان منهنجو منهن ڇاٽا تڪيو- پڇو- ڏسو، ڪيڏانهن ويو- اوهان ڪي ته صرف پئسو ئي پيارو آهي."

راجوءَ پيءُ پيرين اگهاڙو ئي گهر ڪان ٻاهر ڀڳو. هڪ ئي وقت عجيب قسم جا انوسان هن جو جاڳيا. ٻار جي وچترمن جو راز ڪير ڄاڻي! مگر هن ڪي گهڻو ڳڪڻو نه پيو. سامهون هڪ سڙڪ جي ٻنيءَ هيٺان رجو ويٺو هو ۽ هيٺ پٽ تي هڪ فقير روٽي کائي رهيو هو.

"ڪاتيءَ هيٺان ڪنڊ"

محل پبليڪيشن، شڪارپور ١٩٧٢ع

چنڊ ۽ ماڻي

علي بابا

اُهي ڏينهن، جي مون پنهنجي چيچل ماءُ سان گذاريا هئا، ڪيترا نه پرسڪون هئا. ڪيترا نه اطمينان بخش. مان انهن ڏينهن کي پنهنجي زندگيءَ جي ڪنهن به حصي ۾ فراموش نٿو ڪري سگهان، ڪڏهن به نه.

تڏهن مان ٿورو ننڍڙو هوس. مونکي اڄ به چڱيءَ طرح ياد آهي، هڪ ڏينهن منهنجي ماءُ ڏاڍي پريشان هئي. مان صبح کان بکايل هئس. اسانجي گهر جو سمورو راشن کٽي ويو هو. صبح جو امان مونکي هڪ پاروٿو مانيءَ جو ٽڪر ٻڪريءَ جي پاڙي کير سان ڏنو هو ۽ هاڻ اچي شام پئي هئي. منهنجي پيٽ ۾ بک کان وڍ پئجي رهيا هئا. امان مونکي پاڙي واريءَ ڏانهن اڌاري اٽي لاءِ موڪليو هو. پر اتان به جواب ملي ويو هو. امان سڄو ڏينهن پنهنجين مٺڙين ۽ لطيف ڳالهين سان منهنجي دل وندرائيندي رهي، جن سان ٿوريءَ دير لاءِ منهنجي بک جو احساس ڪجهه گهٽجي ٿي ويو. پر ڪڏهن ڳالهين سان به پيٽ ڀرجي سگهيو آهي. چاهي انهن ۾ ماکيءَ جي مٺاڻ هجي يا ڪيترين ئي لطيف هجن. انهن سان پيٽ نٿو ڀرجي سگهي. پيٽ جي دوزخ کي ڀرڻ لاءِ ته صرف ماني درڪار آهي، صرف ماني، جا منهنجي ماءُ وٽ نه هئي. منهنجي بک رکي رکي اوچتو شدت اختيار ڪري ٿي وئي، ڄڻ اوچتو ڪنهن دهل تي ڏونڪو هڻي ٿي ڇڏيو. منهنجي صبر جو پيمانو لبريز ٿي ٿي ويو. نيٺ مان رهي نه سگهيس ۽ ماءُ جي چولي سان چنبڙي پنهنجي دل جو حال اوريم، 'امان، مونکي بک لڳي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي.' امان منهنجي وارن تي هٿ ڦيريو ۽ چيائين، 'مران شال، هاڻ ڇا ڪيان، ڏڪان واري ٻه ادار ڏيڻ کان جواب ڏئي ڇڏيو آهي.' امان پنهنجي پريشانيءَ کي لڪائيندي مسڪرائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. اوچتو هن ڪجهه سوچيندي چيو، 'هلي آ پٽ ته پنهنجو گهر ڳولهيون، شايد ڪٿي پئسا رکي ڀلجي وئي هجان،' پوءِ ته بس- مون ۽ امان سڄو گهر ڦٽوڙي ڇڏيو. ڪٻٽ، جارا، پيٽيون- هڪ هڪ ڪري اٿلائي ڏٺاسين پر ڪٿان هڪ پائي به نه ملي. امان ٿڪجي اچي موڙي تي ويٺي ۽ مان به سندس سامهون اچي کٽ تي ليٽي پيس. اوچتو امان کي ڪا ڳالهه ياد آئي ۽ چرڻ لڳي، 'اڙي! هڪڙي جڳهه ته پاڻ ڀلجي وياسين! وهنجڻ جي ڪمري جو جارو ته پاڻ ڏٺوئي ڪونه.' پوءِ ته مون به وٺي امان جي پٺيان ڊوڙ پاتي، جٿ اتي روپين جو مينهن وسي رهيو هجي. امان جلديءَ سان جاري ڏانهن هٿ ڊگهيريو. خوشيءَ کان هنجي وات مان رڙ نڪري وئي، جڻ هنکي قارون جو خزانو ملي ويو هجي. 'ملي ويا.' مون تيزيءَ سان امان کان پئسا ڦرڻ لاءِ هٿ وڌايا پر امان مونکي روڪي ڇڏيو ۽ چيائين، 'نه پائي! ائين نه، ڀرين ٻڌاءِ، ڪيترا پئسا آهن منهنجي مٺ ۾؟' اهي پئسا امان اجان پاڻ به نه ڏٺا هئا. 'روپيو،' مون خوشيءَ مان رڙ ڪئي.

'غلط.'

'اٺ آنا.'

'نه.'

'ٻارهن آنا'

'نه،' ۽ جيئن جيئن انهن پئسن کي ڏسڻ لاءِ منهنجي بيچيني وڌندي ٿي وئي تيئن منهنجو واڪ گهٽبو ٿي ويو.

’ آنو ،‘ مون آخري واڪ ڏنو. امان هڪدم پنهنجي مٺ کولي ڇڏي. امان ٻنهي ماءُ پٽن جي واتان رڙ نڪري وئي. ’چار آنا .‘

”پر ٻئي لمحي امانجو آواز ڪمري ۾ هڪ اداس پڙاڏو ڇڏي پڏي ويو. امان ٻنهي ماءُ پٽن جون اکيون قاتل جون قاتل رهجي ويون. اها پائلي ڪوڙي هئي. ڪٽيل زنگ آلود پر منهنجي اکين ۾ چمڪ اچي وئي، چيم، ’امان! هلي ويندي، آچر جي ماءُ انڌي آهي شام جو دڪان تي اها ڏي وهندي آهي. انهيءَ کي ڏيندس.‘

’هشت ڪنا ڇوڪرا.‘ امان ڪاوڙ مان چيو ، ’ اسڪول ٻار تي اهو نيچ خيال تنهنجي دل ۾ ڪيئن آيو؟ ڇا توکي خبر نه آهي ته ڪنهنکي دوکو ڏيڻ گناهه آهي؟‘ مان ڦڪو ٿي ويس. امان ٻانهن جي پوري طاقت سان اها پائلي ٻاهر اڇلائي ڇڏي

مان وري اچي کٽ تي ليٽيس. امان ڪنهن گهري سوچ ۾ ٻڏل هئي. هوءَ ڪمري ۾ هڪ پٽ ڪان ٻيءَ پٽ تائين اچ وڃ ڪري رهي هئي جيئن اسانجو ماستر حساب ڏيڻ مهل ڪلاس ۾ اچ وڃ ڪندو هو. امان جي چهري تي هڪ عجيب تاثر هو. ڄڻ هوءَ ڪو وڏو مسئلو حل ڪري رهي هجي. هنجا قدم ڪڏهن تيز ٿي تي ويا ته ڪڏهن آهستي. اوچتو امان ڪنهن جو آواز ڪناٺيندي ٻيهي رهي ۽ چيائين، ’ وڃ پٽ! انهيءَ گهورڙيي کي وٺي آءُ.‘ مون ڪنايو ـ اهو آواز پراڻا ٿامي ۽ پتل جا ٿانو- وٺڻ واري گهورڙيي جو هو. مون کيس وٺي آئي گهر جي دروازي تي ٻيهاريو.

’ پائي! هن وٺي جا گهڻا پئسا ڏيندين ؟‘ امان در جي اوٽ مان وٺي وارو هٿ ٻاهر ڪيي چيو. گهورڙيي اسانجي وٺي کي خوب تڪي توري ڏسڻ کانپوءِ جواب ڏنو ، ’اٺ آنا.‘ امان

هڪدم چيو، 'ٻيائي ڪجهه خيال ته ڪر - نئون ڪورو ونو آهي.' گهورڙئي ونو موٽائي پنهنجو ڳاڙو وڌائيندي چيو، 'مائي اڄڪلهه مهانگائي جو زمانو آهي- تامي پتل ڪي ڪير ٿو پڇي.' امان ڪجهه دير ته منجهي بيهي رهي. پوءِ مونڏانهن غور سان نهاري پيار سان مٺي تان هٿ گهمائي چيائين، 'ڊوڙ پٽ، انهيءَ گهورڙئي کي ونو ڏئي اٺ آنا وٺي دڪان تان اٽو وٺي اچ، ته توکي ماني پچائي ڏيان.'

پئي لمحي منهنجي هٿ جي ترريءَ تي هڪ آڌي ستاري وانگي چمڪي رهي هئي- مان پوريءَ طاقت سان مُٺ ڀيڙي دڪان ڏانهن ڊوڙيس. اجان مان دڪان تي پهتوئي مس هئس ته آچر دڪان بند ڪري رهيو هو.

'سير اٽو ڏي،' مون هٿ واري آڌي وڌائي ڪيس چيو.

'پڙهين پئسا موڪيا آهن ڇا؟'

'ها،' منهنجي وات مان نڪري ويو. آچر يڪدم منهنجي هٿ مان آڌي وٺي چيو، 'وڃ! ڀرين گهران منهنجا پئسا وٺي اچ، پوءِ اچي اٽو وٺ.' مونکي پنهنجي غلطيءَ جو احساس ٿيو. مون ڪجهه چوڻ چاهيو تي پر منهنجي چپن تي جڻ مهر لڳي وئي هئي. مان لاچار خالي هٿين موٽي آيس.

'امان منهنجو لٿل منهن ۽ خالي هٿ ڏسي گهبرائجي پڇيو، 'چو پٽ! اٽو ڪٿي آهي؟ پئسا ڪري پيا ڇا؟'

'نه، آچر ڦري ورتا،' مون روئڻ هارڪو ٿي چيو.

'اڙي انهيءَ ۾ روئڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي. هنجا تي اجان پاڻ ڏانهن پئسا آهن.'

'امان! مونکي بک لڳي آهي.' مون ڳوڙها روڪڻ جي ڪوشش ڪندي چيو.

'بس ڳالهه به ايتري. هلي آ ته پنهنجي پٽ کي بوندي ڏيان.'

'بوندي ڪٿان آئي؟'

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

امان چيو، 'پٽ! سليم کي پاءُ جاڻو آهي. انهن ورهائي آهي'.
پوءِ امان هڪ ساسر ۾ بوندي رکي ۽ گلاس ۾ پکريءَ
جو کير وجهي منهنجي اڳيان آڻي رکيو. پر اها ٿورڙي بوندي
۽ کير منهنجي سڄي ڏينهن جي بک اجهائڻ لاءِ ڪافي نه هئا.
شام جو دونهانئيل ڏنڊلڪا گهرا ٿيندا رات جو روپ
ڌاريندا ويا. ڪتان ڪڪرن جي ڪارن تهن مان
ڪو ايڪڙ ٻيڪڙ تارو نمڪي پنهنجو نور اڇوئي رهيو هو.
امان چيو، 'پٽ رات پئجي وئي آهي. هاڻ اڄ ته توکي ننڊ
ولايت جي ڪهاڻي ٻڌايان.' پوءِ مان ۽ امان پنهنجيءَ کٽ
تي اچي ليٽياسين. امان پنهنجي ٻانهن منهنجي سيرانديءَ ڏيئي
مونکي ننڊ ولايت جي ڪهاڻي ٻڌائڻ لڳي جتي ماڻهو ڇهه مهينا
سمهندا ۽ ڇهه مهينا جاڳندا هئا. مون امان جي ڳالهه اڌ ۾
ڪاٽيندي چيو:
'امان! اهي ماڻهو ڇهه مهينا ڪيئن سمهي سگهندا هئا؟
ڇا کين بک ڪانه لڳندي هئي؟' امان مونڏانهن غور سان
نهاريو ۽ مرڪي چيائين، 'ها! انهنکي ڪانه لڳندي هئي.
تون ماٺ ڪري ڳالهه ٻڌ.'
'مونکي بک لڳي آهي،' مون ضد ڪيو.
امان جون اکيون اونداهي آسمان ڏانهن کڄي ويون جڻ
هنجون نظرون ڪجهه تلاش ڪري رهيون هجن ۽ هن انتهائي
پيريل آواز سان چيو، 'ڏس پٽ! اڄ چنڊ ڪيڏو نڪتو
آهي؟ پاڻ غريب آهيون. پنهنجي مانيءَ جو حساب چنڊ
وانگي آهي. ڪڏهن چوٿو، ڪڏهن اڌ، ڪڏهن سڄي ته
ڪڏهن آهيئي ڪونه.' مون اونداهي آسمان ڏانهن نهاريو ۽
امان جي ڪڇ ۾ اکيون ننڊ پئجي ويس."
مهڙئي ڪتابي سلسلو ۵ ۽ ٦ نمبر

جون ۽ جولاءِ ۱۹٦٦ع حيدرآباد سنڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ هرڻيءَ جي ڳالهه

حميد سنڌي

هيءَ ڪنهن خاص هرڻيءَ جي ڳالهه ڪانهي. هيءَ سڀني هرڻين جي ڳالهه آهي جن جون سهڻيون من موهڻيون اکيون مشهور آهن. حقيقت ۾ هيءَ ڳالهه سڀني اکين جي آهي، جيڪي ڳالهائي ڄاڻنديون آهن، ۽ هيءَ آهي به ڳالهه.

اڄو ته توهان کي هرڻيءَ جي ڳالهه، اکين جي ڳالهه، ڳالهه ڳالهه ۾ ٻڌائي ڇڏيان. ڇاڪاڻ ته انهيءَ ڳالهه مون کي چرڪائي ڇڏيو آهي.

ڪجهه ڏينهن ٿيا جو مان اباڻيءَ زمين تي زميينداري ڪرڻ ويو هوس. منهنجو ننڍڙو ڏهن ورهين جو پٽ به ساڻ هيم. ڇاڪاڻ ته هيءَ به سندس اباڻي ملڪيت هئي ۽ ڪيس ئي سنڀالڻي آهي، پوءِ ڀلا ڪيس پاڻ ڪان، زمين ڪان ڇو الڳ رکان؟ زمين تي پهتس ته هارين جي گهرن جي ٻاهران ئي ديري تي هنڌ کٽولا وڇايل هئا ۽ ڏاڍو ٻالم تي وڃي ڪرت ڪي لڳس.

ٿوريءَ ويرم ڪان پوءِ ڏٺم ته مون واڍو ڏينگر گم هو. پڇا ڪيم ته ٻڌايائون: "سائين علو ڪمدار ڪيس گهر ڏي وٺي ويو آهي." دل ۾ خوش ٿيس. ڇيم ته هاري به سندس ۽ انهن جا ننگ به سندس. ڪيس ئي سنڀارڻا آهن. ڪا ڀل ٿي ته ڏسان ته هڪ ننڍڙي ٻچت هرڻي نچندي اچي ۽ هو انهيءَ سان کيڏندو اچي.

"اڙي بابا، هيءَ هرڻي ڪنهن جي گهلي آيو آهين؟"

"بابا، چاچا ڪمدار وٺي ڏني آهي. غلامو هاريءَ جي هٿ جي آهي. بابا، هو وري ڏئي نه پيو، روئي پيو. چاچا ڪمدار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دڙڪا ڏئي هرڻي ڪڍي آيو."
الائجي ڇو، مون کي ڇرڪ پئجي ويو، اتي بيهي رهيس. "پر پٽ، هيءَ پرائي آهي، غلامو جي پٽ جي آهي، توهان کي نه وٺي اچڻي هئي."
"بابا، هرڻي مون کي وٺي ڏي، مان نه هيءَ ڪٺندس."
مون سندس اکين کي پرجندي ڏٺو. سندس اکيون التجا سان ڀريل هيون. مون ڪمدار ڏي ڏٺو.
"سائين ڪهڙي ڳالهه آهي، هيءَ راڄ سڄو تنهنجو آهي. سڄي تنهنجي ملڪ آهي، هرڻي ڪهڙي شيءِ آهي. غلاموءَ جا مائٽ جبل ڏي رهندا آهن. حڪم ڪريو ٻيون هرڻيون ڪوڙ."
غلامو اڳتي وڌي آيو، "بادشاه، ننڍڙي حاڪم تان هڪ هرڻي ڇا، سو هرڻيون قربان. منهنجي پٽ اها پالي آهي، تڏهن ڪيئن ڪيو اٿائين. ڪيس ٻي گهرائي ڏيندس. هرڻي ننڍڙي حاڪم جي ملڪ آهي منهنجا سائين!"
مان ويهي رهيس. ڪمدار، غلامو، عاڻ، جاڻڻ، ولو، ڳليءَ ۽ رحيمو واري واري تي ڳالهائيندا رهيا. مان سمجهي نه ٿي سگهيس. منهنجون اکيون پنهنجي نينگر تي کتل هيون، جيڪو هرڻيءَ سان کيڏي رهيو هو. منهنجي لاءِ وقت ڄڻ پنيرو هليو ويو هو ۽ ان نينگر جيءَ جاءِ تي مان انهيءَ ئي هرڻيءَ سان کيڏي رهيو هوس. رڳو زمان ۽ مڪان جو فرق هو. منهنجي سامهون ڏنڊ ۾ ويڙهيل ڪارا ٽڪر هئا. انهن جبان جي هنج ۾ لس ئي لس ميدان ۾ ننڍڙو ڳوٺڙو هو، انهن گهرن کان پريرو سرڪاري بنگلا هئا، ڪجهه ڪوارٽر هئا ۽ مان هيس. هڪ مون وانگر ننڍڙي هرڻي جنهن جو نالو ڪرنجڙي هو، مون سان ساڻ هئي. مون به پٺيءَ ساڻس نينگ ڏنا. مون سندس ڳچيءَ ۾ هٿ وجهي سندس اکين کي چميو. مون کي سندس اکيون اهڙيون وڻنديون هيون، جو جڏهن بابا جي آڏو انهن اکين جي

ساراهه ڪندو هئس ته بابا ڪلي منهنجيءَ ماءُ کي چوندو هو، "پڙهين ته ڪو شاعر ٿيندو."

هرڻي ڇلانگ ڏني ۽ سندس اکين ۾ مستي نه پرجي- اڻ ڏيٺي آهي. انهيءَ مهل سندس اکيون مندس انگ انگ جي مستيءَ کي ظاهر ڪنديون هيون، مان انهي مستيءَ ۾ ٻڏي گم هيس ته بلاول ڊوڙندو آيو ۽ هرڻيءَ کي رسي کان وٺي ڪاهڻ لڳو، "هيءَ هرڻي منهنجي آهي، هاڻ توکي نه ڏيندس. سچو ڏينهن تو ڊوڙائينس. منهنجي هرڻي ٿڪجي پئي آهي."

مون وت آهر وڌي ڪانئس هرڻيءَ جي رسي ڇنڻ جي ڪئي، پر مان آفيسري ٻار ڪاڻي، هو جابلو نينگر ڪٽي، هڪ ئي ڌيلهو ڏنائين مان پري وڃي پيس.

مون روئي اچي بابا کي دانهن ڏني. پلا ڪاڻي بابو منهنجو ضلع جو وڏو آفيسر، ڪاڻي هڪ پٽيوالو ۽ انجو پٽ. ان مهل هرڻيءَ اچي بنگلي تي لڪاءُ ڪيو. بلاول جو ڪوارٽر پري نه هو، سندس رڙيون سڄي رات پئي پڌيون، هو چوندو رهيو، "بابا، منهنجي هرڻي، بابا منهنجي ڪونجڙي!."

هيءَ تہ ڳالهه ئي نه هئي جو پٽيوالو همت ڪري پنهنجي آفيسر کي چوي. بلاول پئي ڏينهن تپجي پيو. مان وٽس هرڻي ڪٽي ويس. چيومانس تہ ڳڏجي کيڏون جيئن اڳي کيڏندا هياسين. پر هو چوي ڪونجڙي منهنجي آهي. رڳو منهنجي آهي!"

سرڪاري ضد ۾ هرڻي منهنجي هئي ۽ مان هرڻيءَ سان وڃي کيڏڻ لڳس.

شام جو اهو ئي ميدان، آهي جبل ۽ ڪونجڙي هئي. اڃين ڏٺم تہ بلاول ڊوڙندو آيو، "هاڻي هيءَ هرڻي منهنجي آهي. بيگم صاحب چيو آهي تہ پلي وٺي تون ڪڻ. منهنجيءَ امان مونکي بيگم صاحبہ کان هرڻي وٺي ڏني آهي."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون سامھون نظر ڪئي، بنگلي جي ٻاھرئين ٿلھي تي منھنجي امان ويٺي ھئي ۽ اشاري سان مونکي سڏي رھي ھئي. مونکي ياد آيو تہ بابا ٻہ ٻاھر گشت ۾ ويل آھي. ٻاسو ڪٽڻ وارو ٻہ ڪونھي ۽ ھرڻي ٻہ ھلي ويندي. ڏاڍي خار مان ھرڻي ڪاھيندو بنگلي ڏانھن ھليس. اتي پھتس تہ امان پيار مان سمجھايو ۽ مان ھرڻيءَ ڏي ڏسندو رھيس، جا آرام سان ٿلھي وٽ ويٺي ھئي.

الائجي ڇو ايڏي بي عزتي پاتيم جو جلد ھڪ فيصلو ڪري ورتم. مونکي ان مھل نہ تہ ھرڻيءَ جون ڇلانگون ياد آيون، نہ مٺ موھٽيون اکيون. بس چپ چاپ ٿلھي تي چڙھي ويس ۽ اک ھڪ چڱي ڳري پٿر تي ھيم. اک ڇنڀ ۾ ڪٽي ھرڻيءَ مٿان اڇلايم. جيستائين امان پھچي، ٻلاول ٻوڙي ڏيا ھرڻي سجاڳ ٿئي، ھرڻيءَ جو مغز ٻنھن ڏاري وڌم. منھنجي اکين آڏو ھرڻيءَ جون آھي اکيون ياد آھن، جن ۾ اھڙيون التجائون صدين جون صدائون ھيون، جو ائين سمجھيم تہ سچي وادي گونجي اٿي آھي. ان سان گڏ ٻلاول جون دانھون آپ ڏاري رھيون ھيون. مون ٻلاول جي اکين ۾ ٻہ اھي ئي صدائون پسيون. الائجي ڇو سندس اکيون مونکي ھرڻيءَ جي اکين کان مختلف نہ لڳيون.

اڄ جڏھن منھنجو پٽ اھڙي ھڪ ھرڻي ڪٽي آيو تہ سچ پچ ڏڪي اٿيس. ۽ جيئن ڇرڪ ڀريم تہ ڏسان منھنجو پٽ مونکي ڪجھہ چئي رھيو آھي.

”بابا ھو آھي غلاموءَ جو پٽ!“ ڏٺم تہ ھڪ نينگر ڪنڌ ھيٺ ڪيو، ٻني تان وڃي رھيو آھي، ڇانگ ڪرڻ لاءِ ھڪ لنيڙي ڪھاڙي ھٿ ۾ اٿس، جا پوڙن تي ھٿيدو نڪتو پئي ويو.

مون غلاموءَ کي ڇيو تہ ڪيس سڏ ڪري. غلاموءَ جي سڏ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي هن لوڏو ورايو ۽ ڪجهہ وقت اتي ويٺو رهيو ۽ پوءِ سري ويجهو آيو. سندس اکيون رڙ ڪري ڳاڙهيون هيون.

”پٽ اوري آ. توکي هرڻي کپي؟“

يڪدم مون واري پٽ ڊانهن ڪئي. ”بابا مان هرڻي ڪونہ ڏيندس!“ مون ڏٺو تہ سندس اکين ۾ جا جوت هئي، اتي مايوسيءَ جا پاڇولا اچي ويا هئا.

”نہ سائين، هرڻي ننڍڙي حاڪم جي آهي. اڙي هل چورا! وڃي ٻڪرين کي ڏس- هل.“ غلاموءَ ڇهڙ ڏنس.

مون يڪدم کيس روڪيو، ”پٽ، ٻيهر اسان هرڻي کڻون ٿا، پر اڄ نہ. اچي هيءَ ون. تون ٻي هرڻي ونجانءِ.“ ڏانهس پنجاهہ جو نوٽ وڌايم. ڏٺم تہ سندس اکيون پرجي آيون هيون. هن نوٽ وٺي هرڻيءَ ڏانهن ڏٺو جا پريرو وڻ سان ٻڌي بيٺي هئي، اوچتو سندس اکين ۾ مون هڪ عجيب چمڪ ڏٺي. هن مون ڏانهن ڏٺو، هن جون اکيون ڳالهائي رهيون هيون اهڙي ڳالهہ، جنهن ۾ نہ التجا هئي، نہ صدا هئي، جيئي هئي، جنهن پرڙڪو ڪاڏو هو ۽ هو الر ڪري هرڻيءَ ڏانهن وڌيو. مان تہ پنهنجو پاڻ ٿي ويو هوس. هن جي ڊوڙ، ٽڪائي ۽ جلدائي حيرت ۾ وجهندڙ هئي.

هن هڪ ئي ڌڪ ۾ ڪهاڙيءَ سان هرڻيءَ جي سنڌي لاهي وڌي. وڃ هئي جنهن وراڪو ڏنو هو. مون ڏانهس ڏٺو، هن مون ڏانهن ڏٺو، ۽ سندس اکين هڪ دفعو وري ڳالهايو. مان ڇا ٻڌايانو تہ هن جي اکين ڇا ڳالهايو. شايد وقت اهڙو اچي جو توهان مان ائين ئي ڪي اکيون ڳالهائين ۽ سمجهو تہ هو ڇا ٿيون چون. هن نوٽ ڦاڙيو، ڊڙها هنيا ۽ واڪا ڪندو ڊوڙندو نڪري ويو. مون ڏٺو تہ چوبول پنجي ويو. مان وڌي هرڻيءَ تائين ويس. اهي اکيون اهي ئي التجائون، اهي ئي صدائون.

هرڻيون شايد هرڻيون آهن، سڀ ساڳيون. من موهڻيون اکيون، اهي ئي اکين ۾ التجائون ۽ صدين جون صدائون. پر ماڻهوا! منهنجي آڏو بلاول جون اکيون، پوءِ غلاموءَ جي پٽ جون اکيون ڦري آيون. ڪيڏيون نه مختلف هيون!

”ڪيڏو نه زمان و مڪان جو فرق آهي!“ مون سوچيو.

مون پنهنجي پٽ ڏانهن ڏٺو جو هرڻيءَ مٿان رڙيون ڪري روئي رهيو هو. مون کي ائين لڳو ته هو بلاول بڻجي ويو آهي.

چهه ماهي پرک ١٩٧٧ع

سنڌي شعبو سنڌ يونيورسٽي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سِڪايل روح

غياث جوڻيجو

”آيو اٿوَ لاڏلو خير سان رُلي پِني! ڇهين بجي شام جو گهران نڪتو آهي، ۽ مٿان اچي رات جا ست لڳا آهن!...“

ويچاري اڃا گهر اندر پير پاتوئي مس، ته ماڻس جا تيز لفظ تير جيان مناس دل ۾ چُڀي ويا، جن ڪيس ايندڙ آپدا جو اڳواٽ اشارو ڏيئي ڇڏيو. هن جي دل ڌڙڪڻ لڳي، ۽ بدن مان ست ڇڏائجي ويس.

”آهي ڪٿي؟..... اڙي، ڪيڏانهن ويو هئين؟ ڪيترا ڀيرا سمجهايو اٿمانءِ ته رات جو دير تائين ٻاهر ڌڪا نه کائيندو ڪر؛ پر تون مُڙين ئي ڪونه ٿو!... لوفر.. بدمعاش!“

’نڙهه‘...... ڪنڌ ساڄي ڪلهي ڏانهن مڙي ويس. هيسيل هرڻيءَ جيان، سهميل نگاهن سان هو پيءُ ڏانهن ڏسڻ لڳو. پٺس، اوڏيءَ ئي مهل وڏيون پرانگهون ڀريندو، ڪيڏانهن نڪري هليو ويو. هو آتي ئي بيٺو سڏڪا ڀريندو رهيو. ڀريائين ته هٿن جي پٺين سان اکيون مهٽڻ شروع ڪيائين، ۽ پوءِ قميص جي پلاند سان پنهنجا آلا نيڻ اگهڻ لڳو. ڀنل پنبڻيون کڻي، ’ماءُ‘ ڏي نهاريائين. هوءَ ڪانئس بيپرواهه، ننڍڙي طارق کي ننڊ ڪرائڻ ۾ مشغول هئي. ڪجهه ويرم کان پوءِ جڏهن ککو ننڊ پئجي ويو، ته هوءَ کٽ تان آهستي آٿي، ۽ ککي مٿان رئو وجهندي چوڻ لڳي:

”ڪير ٿو چوئي ته رات جو دير تائين پندو وت! ماڻهو سويل گهر موٽي آيو... ! ٻيا ٻار ڏس، ـــ ڪير ٿو هن وقت گهمي؟ اسان ڪسان آڌيءَ رات تائين ٽڪر سنڀاليا نٿا ٿين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏٺائين ڪي ڇتيءَ ته ڪا نوڪرياڻي ٻڪي ڏنيئي، پوءِ ٻيو رانديڪا ڏينگا ڪرا.“

هو سڀڪجهه ٻڌندو رهيو— خاموش، بلڪل چُپ. ڳالهائي به ڪيئن؟... شڪايت ڪري به ته ڪنهن سان؟ دانهن ڏئي به ته ڪنهن کي؟ گهر ۾ سندس غمگسار هو به ڪير، جنهن سان پنهنجو ڏک سک اوري؟ ماڻهن ميڙ ۾ چار ڳوڙها ڳاڙي، خاموش ٿي ويندو هو.

انور، ڇهن ستن سالن جو معصوم، ڏاڍو وڻندڙ ۽ پيارو ٻار هو. اڃا ڄائي چار سال ٿي مس گذريا هئس ته ماءُ کيس پيءُ جي حوالي ڇڏي، هميشه لاءِ کانئس جدا ٿي ويئي— ۽ هو هميشه لاءِ مادري محبت کان محروم رهجي ويو. پٽس جو ان وقت مٿس ايترو چاهه هو جو اصل ٻيءَ شاديءَ جو خيال ئي ڪٽي ڇڏيو هئائين. تمام مشڪل سان، مٽن مائٽن ۽ يارن دوستارن جي اصرار تي، نيٺ هن ٻي شادي ڪئي. گهڻي وقت تائين انور پنهنجيءَ نئينءَ ماءُ لاءِ وندر بڻيو رهيو. پٽس به سندس پرورش تي جوڳو ڌيان ڏيندو هو. پر جڏهن کان طارق جو گهر جي ٻاتين ۾ اضافو ٿيو هو، انور جي ماٽيجي ماءُ آهستي آهستي منجهانئس چاهه گهٽائيندي رهي— هن کي دل وندرائڻ لاءِ هاڻي پنهنجو ٻار هو. ننڍڙي ٻار کي هوندي به گهر جا ٻاتي وڏيڪ ڀائيندا آهن. انور جي چنچلتا ۾ هاڻي ماءُ توڙي پيءُ لاءِ اها ڪشش نه رهي هئي. طارق ٻنهي جي توجهه جو مرڪز بڻيل هو. انور جون رواجي شرارتون به هاڻي هنن کي بيزار ڪرڻ لڳيون هيون. ننڍيون ننڍيون ڳالهين تي جڏهن پٽس کيس ڇڙٻون ڏيئي ڪيندو هو، ته انور جي اکين مان لڙڪن جي قطار وهي هلندي هئي، ۽ سندس نازڪ دل تي مايوسيءَ جو احساس وڌيڪ گهرو ٿي ويندو هو. اڄ به معمولي غلطيءَ تي کيس ڇڙٻيو ويو هو، جنهنڪري سندس دل ڀرجي آئي هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آئي... اندر ماني پئي ائي، ڪيڏي وچي ڪاءِ! 'ماڻس' جا اکر سندس ڪن تي پيا، هن جا قدم خودبخود بورچيخاني طرف وڌڻ لڳا. ٿالهه هيٺان پڪيل ماني ڪڍي، کائڻ ويٺو. هيترن ڏڪن کائڻ کان پوءِ مانيءَ لاءِ ڪا اشتها ڪانه رهي هيس. زور ڪري هڪ ٻه گرهه ڀريائين، پر ائين پئي ڀاسيس ته گرهه نڙيءَ کان هيٺ لهنو ئي نٿي. ماني وري ٻه ٿالهه هيٺ ڍڪي، چپ چاپ ٻاهر نڪري آيو ۽ اڱڻ جي ڪنڊ ۾ پيل کٽولي تي اچي ليٽي پيو. ننڊ سندس نيڻن مان نڪري چڪي هئي. ڪمزور دماغ ۾ طرح طرح جا خيال جنم وٺي رهيا هئا. 'آخر اما ۽ بابا مون کي ڏڪا ڇو ٿا ڏين؟... مون کي مارين ڇو ٿا؟... ٻاڻ ماني کائي، مون لاءِ ڪٿي رکي ڇڏين ـــ وٺي تڏهن اچان!... اما کي ته منهنجي ڪا ڳالهه ڪانه ٿي وڻي... پر بابا ڇو ٿو ائين ڪري؟... اهو ٻه طارق کي ته گهڻو ڏـو ڀانئي!...' اها ته خبر هيس ته هيءَ سندس سڳي ماءُ ڪانه هئي. ڪيس چڱيءَ طرح ياد هو ته هڪ دفعي پڻس ڪيس ٻڌايو هو ته سندس وڏي ماءُ ويئي آهي الله سائينءَ وٽ. هن جي معصوم ذهن سوچيو، 'امان مون کي ٻـ ڇو ڪين الله سائينءَ وٽ وٺي ويئي؟ مون کي ڇڏي ڇو ويئي؟ سائرون ته پنهنجن پٽن کي ڪيڏانهن ٻه ڳڏ وٺي وينديون آهن!...' اهڙو خيال ايندي سندس اکيون آليون ٿـي ويئون. وري خيال آيس، 'شايد اما سوچيو هوندو ته آءٌ آئي ڪا شرارت نه ڪريان... پر آءٌ ته ڪاٻه کيچل ڪانه ڪندو آهيان. اسڪول ۾ ٻـ مات ڪري ويهندو آهيان. مون کان زياده مستي ته اڪبر ڪندو آهي... اسڪول ۾ ڇوڪرن سان وڙهندو آهـي، سائينءَ جا چاڪ چورائيندو آهي، سيني کي گاريون ڏيندو آهي.... تڏهن ٻه اڪبر جي مٽي ان کي ڪيترو نه ڀائيندي آهي! اسان جي گهر ايندي آهي، ته ٻه اڪبر کـي ڳڏ وٺي ايندي آهي......'

اهي پور پچائيندي، الائي ڪيڏيءَ مهل هن جي اک لڳي ويئي.

اِهي ڏينهن اهو واقعو خواب سمان هو، جنهن جا ڪجهه مٽيل نشان انور جي دماغ ۾ اڃا موجود هئا. جلدي جلدي تيار ٿي هو اسڪول روانو ٿيو. اسڪول ۾ ڪو دلگهريو دوست هوس ته اهوئي اڪبر. پاڻ ۾ پڪي سنگت هوندي هين. ساڳئي ڪلاس ۾ پڙهندا هئا، ويهندا به هڪڙيءَ ئي بينچ تي هئا. رسيس ۾ ته جيستائين گڏجي شيءِ نه کائيندا هئا، تيستائين چين ته مزوئي ڪين ايندو هون. اڄ انور اسڪول آيو ته خلاف دستور اڪبر نظر نه چڙهيس. ڳوليائين، پڇا ڪيائين، پر اڪبر اڃا اسڪول آيو ئي ڪونه هو. سمجهيائين ته متان دير سان اچي، پر گهنڊيءَ لڳڻ بعد به انور بينچ تي اڪيلو هو. اڪبر اڄ به غير حاضر رهيو. اڪبر بنا انور کي ڪلاس ۾ سک ئي نه پئي آيو. پڙهائيءَ ڏانهن ته سندس ڌيان ئي ڪين ويو. هن جي دل اداس هئي، ملول ۽ موڳو ٿيو ويٺو هو — ڄڻ ته ڪنهن ڳالهه سان سندس واسطو ڪونه هو.

”انور، تون ڇا پيو ڪرين!“ استاد دڙڪي سان پڇيو.

سڀئي ڇوڪرا انور ڏانهن نهارڻ لڳا.

”جي، سائين...“ انور سڌو ٿي بيٺو.

”سبق ياد اٿئي؟ بيت ٻڌاءِ!“

انور بيت پڙهڻ شروع ڪيو. هٻڪندي هٻڪندي بيت ته پورو ڪيائين، پر استاد لڪڻ کڻي اچي مٿان بيٺس —

”تون ڏينهون ڏينهن وڃين ٿو شيطان ٿيندو. بيت ته پورو ياد نه اٿئي. گهر محنت ڇو نٿو ڪرين؟... هٿ ٻاهر ڪڍ!“

انور جي اکين ۾ ڳوڙها تري آيا. ترسي ترسي، هن هٿ اڳتي وڌايو — ننڍڙو، نازڪ هٿ. ٻه دفعا ٻيد جو شپڪو ٿيو. هن

ڊانهن ۾ ڪاٺ ڪٽيءَ پنبڻين ۾ اٽڪيل ڳوڙها ٻاهر نڪتا، ۽ ڳلن تان ترڪندا اچي اڳيان پيل ڊيسڪ تي ڪريا. هو پنهنجي ڳاڙهي ٽٻل هٿ ڪي ڏسندو رهيو. ڪلاس سڄو خاموش ٿي ويو. ڇوڪرن پنهنجا ڪتاب کولي سبق ياد ڪرڻ شروع ڪيا.

’سائينءَ‘ جو غصو اڃا پورو نه لٿو هو: ”تون هاڻي بلڪل سست ٿيندو پيو آهين. آءٌ اڄ پڇهين سان ملندس، ۽ کيس ٻڌائيندس ته تون ڪلاس ۾ ڪهڙيءَ طرح ڪم نٿو ڪرين!“ پيءُ سان شڪايت جو ٻڌي، انور جي اکين اڳيان اونداهي اچي ويئي. ليڪن ڪانڊارجي ويس — ڄڻ ته ملڪالموت کي سندس روح قبض ڪرڻ جو حڪم ڪيو ويو هو. چپ چاپ، ڪنڌ هيٺ ڪري، بينچ تي ويهي رهيو.

اڄ هو تمام گهڻو غمگين هو. دل ڪلاس ڪان ڪٽي ٿي پيئي هيس. رڳو انهيءَ انتظار ۾ هو ته موڪل ملي ۽ هن مصيبت مان جند ڇٽي. رکي رکي ماستر تي ڏاڍا خار اچڻ لڳس — ’سائين تمام خراب ماڻهو آهي! بيت ته مون کي پڪو هو. ڇوري ته وري سڄو پڪساهيءَ ياد ٻڌايائس! رڳو هڪڙي سٽ ڀلجي ويس ... پر هڪڙو ته ساريائون، بيو وري هاڻي بابا کي ڊانهن ٿو ڏئي! ... ڀلي ڊانهن ڏئي، بابا مون کي ڇا ڪندو ... بابا؟ ... هو تمام ڪاوڙبو! ... ڏاڍي مار ڏيندو!... هو طارق کي ياڻي ٿو...‘ اوچتو گهنڊ جي آواز سندس خيالن جي سلسلي کي ٽوڙي ڇڏيو. هو ٻيپ ڏيئي ٿيلهو ڪڇيءَ ۾ وجهي، ٻاهر نڪتو.

اسڪول جي عمارت اُڪري جڏهن رستي تي پهتو، ته ويچار آيس ته ’ڇو نه اڪبر وٽان ٿيندو وڃان!‘— ۽ خودبخود سندس رخ اڪبر جي گهر ڏانهن ٿي ويو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اڪبر جي گهر پهچي، اڱڻ لنگهي، اندر داخل ٿيو. گهر جا ڀاتي وچئين ڪمري ۾ ويٺا هئا. هڪ پاسي پلنگ تي اڪبر ليٽيل هو. سيرانديءَ کان ماڻس ويٺي هوا ڪئي. انور هوريان هوريان هلندو اچي پلنگ وٽ بيٺو. کيس ڏسي، اڪبر پنهنجيون اڌ کُليل اکيون بند ڪري ڇڏيون.

”ماسي، ڇا ٿيو آهي اڪبر کي؟“ هن اڪبر جي ماءُ کان پڇيو.

”ابا، جهولو لڳو اٿس. ڪالهه منجهند جو ڪو ويو هو بازار مان برف وٺڻ. ويجهڙائيءَ ۾ مليس ڪانه. رُلي رُلي برف ته هٿ ڪيائين، پر اچڻ سان ڪري پيو. ڏاڍو بخار آهي ٻچڙي کي!“ ماڻس پيار وچان اڪبر جي وارن ۾ آڱريون ڦيرائڻ لڳي. ڏاڍيس سندن پيرن کي زور ڏيڻ لڳي.

”اسين، پاڻي—.“ پيٽس يڪدم هڪ موسميءَ جي رس ڪڍي آڻي ڏنيس.

پيار محبت جي اها رونداد ڏسي، هڪ دفعو وري انور جي اندر کي جهٽڪو آيو، دل پرجي آيس. اکين ۾ پاڻي تري آيس. ان گهڙيءَ هن پاڻ کي سڄيءَ دنيا ۾ اڪيلو تصور ڪيو، جنهن جو ڪوبه عزيز قريب، ڪوبه همدرد ۽ غمگسار نه هجي. هو قرب ۽ محبت جو بکيو هو— پيار جي ساگر جي هڪ قطري جو پياسي. معصوم دل ۾ اها تمنا پڙڪي آئي ته ڪير هن کي به پنهنجو سمجهي، هن جو به ڪو همدرد هجي، ڪو هن کي پنهنجو پٽ سمجهي پيار ڪري!

اڪبر جي ڏاڏي چئي رهي هئي: ”ڏاڍا خراب ڏينهن آهن. ٻاهر ڏاڍو جهولو پيو لڳي. اڪبر کي لُڪ لڳي آهي. الله پاڪ پنهنجو رحم ڪري، باقي هن هوا ۾ ته گهڻو هلجي به نه...!“

اهو ٻڌي اڪبر کان موڪلائڻ بنا ئي، انور هڪدم ڊُڪ پائي ٻاهر نڪري آيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جولاءِ جو مھينو، آرھڙ جا سخت ڏينھن، ٽاڪ منجھند، نڪھڻ آس، ڪانوَ جي اک ٻڙي نڪتي ... انور ائين ئي گھٽين ۾ فضول ھلندو رھيو. منٿ اگھاڙو، ھلندي ھلندي ڪلاڪ ـ سوا گذري ويس. چپ سڪي ٺوٺ ٿي ويس. اُس جي تيز تپت ۾، ڏاڍي اُڃ محسوس ٿيس. ھوٽل ۾ لنگھي ويو. ٻه ٽي گلاس پاڻيءَ جا پي ويو. وري آئي پنڌ پيو...

ھورٻان ھوريان منٿ گرم ٿيڻ لڳس. اکيون ڳاڙھيون ٿي ويس. بدن وسامندو معلوم ٿيس. ٿڪ سبب ٻت سڄو ساڙو ٿي پيس. ٽنگن ۾ ٽوٽ ۽ ڳوراڻ محسوس ڪرڻ لڳو. گھر جي در وٽ پھچي، منٿي ۾ چڪر اچي ويس. دل تي ٻار معلوم ٿيس، ۽ آتي ئي در ڪي ٽيڪ ڏيئي آلتي ڪرڻ ويھي رھيو. ڪتابن جو ٿيلھو ڪُلھي مان لڙڪي اچي پٽ تي ڪريو. ڪا ساعت ھو اتي ئي منٿي کي ھٿ ڏيئي ويٺو رھيو. نوڪرياڻي ٻاھر نڪتي، تہ انور جي حالت ڏسي بي اختيار سندس واتان رڙ نڪري ويئي. ڀڄس ڊوڙي آيو. ھڪدم اچي ٻاکر ۾ کنيائينس. تکو تکو اندر اچي پلنگ تي ليٽايائينس. "ڇا ٿيو؟... ڇا ٿيو؟" — ماڻس بہ پڇندي آئي. سيراندي کان ويھي، منٿي تي ھٿ لاتائينس — ڪوسو، جھڙو باھ. اکيون لال، جھڙا ٽانڊا. ٻت سڄو ٽڙڪي رھيو ھوس. ڀڄس تمام پريشان ٿي رھيو ھو. ھٿ وڌائي، پٽ ۾ لڳل پنکي کي وڌيڪ تيز ڪيائين. انور آھستي آھستي وڦلي رھيو ھو: '... امان مون کي ڇونہ وٺي ويئي؟... ھتي مون کي سڀ مارين ٿا... مون کي سڄو ڏينھن ياد آھي... منھنجا ھٿ ڏکن ٿا... ٻابا مون کي ماري ڇڏيندو... اما! اما!... اڪبر جي ممي ڏاڍي سٺي آھي... منھنجي ممي تمام خراب آھي... مون کي پيار بہ نٿي ڪري!...'.

ڀڄس ٻنھنجيءَ زال ڏانھن نھاريو. عورت جي دل ھئي. ڇا ٿيو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي انور سندس پيٽ- ڄاڻو نه هو، پاليو نپايو ته پاڻ هئائين، سندس خاوند جي اکين جو نور هو، پاڻ ٻه هڪ ٻارجي ماءُ هئي، ماءُ جو پُرخلوص جذبو سندس سيني ۾ ڪَرَ موڙي آيو، چپن تي پيار ڀري مُرڪ آئي، انور جو مٿو ڪٽي پنهنجي گوڏن تي رکيائين: ”صدقي وڃان پنهنجي ٻچڙي تان!“— ائين چئي، سندس پيشانيءَ تي چمي ڏيئي، آهستي آهستي پنهنجون آڱريون هن جي وارن ۾ ڦيرائڻ لڳي.

ماهوار مهراڻ، ١-٢/١٩٦٠

حيدرآباد سنڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهــا

طارق اشرف

صبح جي وقت، ڪنهن ٽڪڙي ڪم سببان وڃي رهيو هوس. گاڏي ڪاٺي وارو چوڪ مٿان ٿي، ايراني هوٽل ڪان ڪجهه اڳيرو ٿيو هوس، جو اوچتو سوچ جو سلسلو ٽٽو. ڪنهن بشرٽ ڪان جهلي ڇڪيو هو، مڙي ڏٺم. ننڍڙي نينگري هئي، لڳو هوم ته هن پئسا گهريا هئا. ڪاوڙ مان سندس هٿ ڇڏايم. ”شرم نٿو اچئي. ايڏڙي – هينئر ڪان ٿي پنين ٿي.“

هوءَ هيسجي ويئي، هيسيل آواز ۾ چيائين، ”مون ته پاڻي گهريو.“

اُئين محسوس ٿيم، ڄڻ پيرئي رستي تي ڪنهن الف اگهاڙو ڪري وڌو هجيم. پر يڪدم خيال آيم، سامهون سبيل آهي. مٿس ايترا هيٺ آهن جو هوءَ پاڻ به پاڻي پيئي تي سگهي. ڪاوڙ موٽي آئي، وچڻ جي ٽڪڙ هئم. چڙب ڏنم، ”هٿ ڪونه اٿئي، پاڻ ڇو نٿي پيئي پئين.“

هنجي چهري تي ويچارگي ڦهلجي ويئي. جهيڻي آواز ۾ چيائين، ”آءٌ مسلمين ناهيان.“

ڏڏجي ويس، سوچ ۾ ٽڪڙ ۾، ڪيس غور سان نه ڏٺو هئم. هنجي ڪپڙن مان لڳو ته ڀيلڻ يا ڪولهڻ آهي.

مون وڌي، مٿ مان، پرسان رکيل جست جي مڙيل سڙيل گلاس ۾ پاڻي ڀريو، ۽ هوءَ وات وٽ ٻُڪ جهلي، ڪجهه جهڪي بيٺي، مون پاڻي سندس ٻُڪ ۾ وڌو، ڪجهه پاڻي هيٺ ڪريو، ڪجهه وات ۾ ويس. مان سوچڻ لڳس: هيءَ به

انسان آهي، مان به انسان. هيءَ ننڍڙي معصوم آهي، ۽ مون کان ڪيئي گناهه ٿيا هوندا. پر مان مٿ مان پاڻي پري سگهان ٿو، پر هيءَ مٿن ڪي هٿ به لائي نٿي سگهي. سوچ جو سلسلو تڏهن ٽٽو، جڏهن هن چيو، ”بس.“

مون گلاس رکيو ۽ هن ڏانهن ڏٺو. هوءَ معصوميت مان مون ڏانهن نهاري رهي هئي. مان مڙيس ۽ اڳتي هلڻ لڳس پو ٿوروئي اڳتي وڌي، مڙي ڏٺم، هوءَ اجا به مون ڏانهن معصوميت مان نهاري رهي هئي. مان ڪجهه گهڙيون بيٺو ڪيس ڏسندو رهيس، پوءِ وري پنتي موٽيس ۽ سندس پرسان اچي بيٺس. هوءَ خاموشيءَ مان منهنجي منهن ۾ تڪي رهي هئي. مون کيسي ۾ هٿ وڌو ۽ هڪ رپئي جو نوٽ ڪڍي ڏانهس وڌايم، هن ڪنڌ لوڏي انڪار ڪيو. مون سندس ننڍڙو هٿ جهلي، سندس تريءَ تي نوٽ رکي، مٺ بند ڪري ڇڏي. هنجي اکين ۾ چمڪ ۽ چپن تي مرڪ ڦهلجي ويئي.

مان اڳيان وڌي ويس.

هڪ ڏينهن، ٻن ٻهرن جو، شمس سئنيما کان سلطان هوٽل ڏانهن آيس پئي. ساڳي نينگريءَ کي سبيل وٽ بيٺل ڏٺم، سمجهي ويس ته پاڻي پڻ لاءِ بيٺي آهي. سوچيم: گهٽ ذات واريءَ کي شايد ڪو پاڻي پيارڻ لاءِ به تيار ڪونهي. مان ٽڪڙو ٽڪڙو هلڻ لڳس ته جيئن مان کيس پاڻي پياري سگهان. مان سندس پرسان ٿي پهتو هوس، هن منهنجي اڳيان هلندڙ واٽهڙو کي خميس مان جهلي ورتو. ۽ انهيءَ وقت آءٌ حيران ٿي ويس، جڏهن مون چيءُ طرح ٻڌو. ”سائين پئسو ڏيو“ واٽهڙو چپ ڏيئي ڪانئس خميس ڇڏايندي چيو، ”پنندي شرم نٿو اچئي.“

نينگري ڏاڍي معصوميت سان چيو، ”مون پنسا ته ڪونه گهريا، مون ته پاڻي گهريو.“ واڻهڙوءَ جي منهن جو پنو لهي ويو ؛ هو مٺن ڏانهن وڌيو.
مان اکيان وڌيس. مون ڀرين وارو نظارو ڏسڻ نٿي گهريو.

ٿاري پبليڪيشن نمبر ٣/فبروري ١٩٨٠
حيدرآباد سنڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ورڻو

نظير شيخ

نئين سال جي پهرين ڏينهن هو ڄائو، اکيون ٽمڪايائين ۽ هن نرالي دنيا ۾ پير پاتائين. سندس ماءُ پيءُ ڏاڍا سرها ٿيا. پاهر، پڻس کي مبارڪون مليون. ميراثين ۽ ڪڌڙن کي ڄاڻ پيئي، جن سُرندا ۽ تاڙيون وڄائي هن جي پورهيت پيءُ کان ڏوڪڙ ڇڏايا. ڪن ڏينهن کان پوءِ، هڪ ڏهاڙي، صبح مهل، ماڻس مکڻ ڪارائڻ بعد کيس تيل مکيو، سرمو پاتو، پوءِ ننڍڙي نرڙ تي ٽلهو ٽلڪ ڪڍيائين، ۽ آخر ۾ تنجڻ ۾ ٻڌي، ننڍڙين ٻانهن ٽنگن جا ڪپڙا هڏ سُڪ سوکها ڪري، خاص هنڌ ۾ سمهاريائينس. سندس منهن ـ رکڻيءَ وٽ هڪ ڪاتي رکيل هئي جنهن کان جن ڊڄندا هئا. ساڳئي ڏينهن منجهند ڌاري، هو جاڳيو، رئي جي ڇت کي ڏسي ڊنو ۽ 'اوڻان اوڻان' ڪرڻ لڳو. جيجل ماءُ ماني ٽئي تي ڇڏي کيس کنيو ۽ ميرو چولو مٿي ڪري ٿڃ ڏنائينس. کيس ان مهل بک ڪانه هئي.

مقرر سمي گذرڻ کان پوءِ، هڪڙي ڏينهن سندس گهر تي دهل ۽ شرنايون وڄڻ لڳيون. مٽ مائٽ آيا. کيس ڏسي ڪي سرها ٿيا، ڪن وري لڪي لڪي نڪن کي مروڙا ڏنا ۽ حجم آيو. سندس ڇٽي پوري شاهوڪاري ڏيکاءُ سان ٿي. پڻس قرض کڻي جيڪا پت جهڙي ديگ لهرائي هئي سا پوري ڪانه پيئي. سندس پيءُ کي شوم ۽ سومي جا لقب مليا.

هوريان هوريان وقت گذرندو ويو. ماڻس کيس مرڪڻ سيکاريو. پوءِ، هن ٻارن جي 'الف-ب' ـ امان بابا ـ سکي. اهڙيءَ طرح ٻين ٻن ٽن حرفن جي سکيا ورتائين ۽ جڏهن ٻانبڙا پائڻ لڳو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تڏهن ڪيس هڪ نرالي حرف جي استادي ملي جا هن کي اشارن وسيلي سمجهائي ويئي هئي. ڪيس رڳو پنجئي آڱريون سڌيون ڪرڻيون پونديون هيون جڏهن سندس ماءُ 'پونبڊو' لفظ واتان ڪڍندي هئي. پهريون پهريون 'پونبڊو' هن پيءُ کي ڏنو، پوءِ ماءُ کي ڏنائين، تنهن ڪان پوءِ ناني جو وارو آيو هو. هو ٽيئي ڪليا هئا ۽ ڪين ڏسي هن به لاچار سرڪي ڏنو هو. پوءِ مائٽن جو نمبر آيو.

نيٺ، هن ٻانبڙن ذريعي راند شروع ڪري ڏني. مائٽس گهريلو هاج ۾ رڌل رهندي هئي، پاڻ پنهنجي منهن کيڏندو هو. هڪڙي سومر جي ڏينهن، هو جهنجهٽي سان وندريو ويٺو هو ته ٿورو پرڀرو هڪ وڏڙو جيت وينديِ ڏٺائين. هن آنوکو رانديڪو ڏسي جهنجهٽو ڦٽو ڪيو ۽ گوڏن ڀر نيڙي ڊڪ پائي جيئن تي جيت ۾ هٿ وڌائين تيئن مائٽس، نڙيءَ وٽ پنهنجو ساهه جهليندي، ڊڪندي، ڪيس ڪڇ تي اچي ڪنيو ۽ پوءِ سروٽو ڪٺي وڏڙو جيت ڇيچري ڇڏيائين. مائٽس ڀڻ ڀڻ ڪري، 'هائي منيس' چئي، جيت جو نالو ڳڌو، پر هو پتونءَ جي معنيٰ سمجهي ڪين سگهيو.

پوءِ هوءَ، ڏهاڙي، هن کي ڇينيڻ لڳي، ڇينيي پوءِ پرچائڻ لڳي ۽ ڪم مهل پاڻ روئيندو هو ته عجيب ونيءِ، ڪيس ڊپ ڏياري، مات ڪرائڻ لڳي. ۽ هاڻي هو سچي پچي ڊ جڙو ٿي پيو. هڪ ڏينهن هو پٽ تي راند ڪري رهيو هو ته سندس ڀرسان هڪ ماڪوڙو اچي لنگهيو، جنهن کي ڏسي وٺي ڪاڪڙو ڦاڙيائين. مائٽس هڪدم ڊوڙندي آئي ۽ ڪيس هنج ۾ کڻي ٿڌڙا ڪيڻ لڳي.

سندس ماسات ۽ سوٽ ڀڻ ائين ڪنديون هيون. هو جڏهن ايندا هيون ته سندس نرم، ڪڻهه- جهڙن ڳلن کي اچي چهنڊڙيون پائينديون هيون ۽ سندس مٺي نڪ، جنهن کي مائٽس

ڏاڙهي مهٽي ڪيس هرو ڀرو ايذاءُ رسائيندي هئي، تي پنهنجون سهڻيون ۽ نازڪ آڱريون رکي هلڪڙو زور ڏيئي، سنهڙا سنهڙا ۽ قسمين قسمين آواز ڪڍنديون هيون. پاڻ وري ڪ نڪ کين ڏسندو رهندو هو. هو ٻيهر ڪيس هٿن ۾ ڪٺي، هيٺ مٿي ڪري، ڪلائڻ جا وس ڪنديون هيون؛ پوءِ پنهنجين پيريل ۽ آپريل ڇاتين مان ملائي، سندس پنيءَ تي ٿپڪ ڏيئي، پنهنجي ٻت ڪي لوڏينديون هيون. ان مهل هن ڪي ڪجهه کين ڏيندو هو، باقي هنن ڪي گهربل راحت جو اڻ پورو پاڳو پلئه پوندو هو. سندن سونهن ۽ جوڀن ڪي گهرج هئي، پر تنهن جو مائٽن کي خوف ڪين هو.

وقت آيو. هو پنهنجن پيرن تي بيهڻ سگهيو. آهستي آهستي، هو هلڻ لڳو. مائٽس پٽس ڪپڙن ۾ ٿي نه ٿي ماپيا. خوشيءَ ۾ هڪ نئين ڳار جو دلمر ڏنائونس. انهيءَ جماړ ۾ و سخت بيمار ٿي پيو. وڏين چيو: 'نظر لڳي اٿس.' فال وجهايا ويا، ڦيڻا ڪرايا ويا، ڦڻڪيون ساڙيون ويون، پر ٿيو ڪجهه ڪونه. ڊاڪٽر آيو، دوا ڏنائين پر ڪانئن صبر سنو نه ٿيو. مائٽس وڏي پير تي باس باسي. هو نوبنو ٿي پيو! پڙ چاڙهيو ويو، منتايون ورهايون ويون ـــ سي به پراون پيسن مان.

جڏهن هو ٻاهر نڪرڻ جهڙو ٿيو تڏهن پاڻ جهڙا ۽ پاڻ کان وڏا ڏسي گدگد ٿيو. مائن سنگت رکيائين. وقت، سندس ٻارائڻ ٽپن وانگر، ٽپا ڏيندو گذرندو ويو. جڏهن هن پنجين سال ۾ پير پاتو تڏهن سندس ياراڻي ساڳي جمار جي هڪ پاڙيسري نينگر مان ٿي. هو، پوءِ، ٻارائين ٻولين ۾ ٻول ٻولڻ لڳا، چيڪي مٽيءَ مان مانيون ٺاهڻ لڳا ۽ گول. وٽيءَ جهڙ راند يڪا ٺاهي، سخت پٽ مٿان هٽي نڪاءُ ڪيڻ لڳا. پوءِ چڏن، لاٽن ۽ اِتي ڏڪرن جو وارو آيو. انهيءَ زماني ۾ هن مائٽن طرفان مليل زباني امانت، هوري هوري، پنهنجي سنگتيءَ کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سونپڻ شروع ڪري ڏني.
هن زماني جو اول وارو ٻاگو لنگهي ويو. هو ڪجهه سمجهه ڀريو ٿيو. سندس زندگيءَ ۾ ٻاڪس جا ڪوڪا نپي پيا. هو انهن تي اکر پوري ڪيڏڻ لڳو. سندس يار ٻه پڪو هيراڪ ٿي پيو. حالتن، آهستي آهستي، هن جي ويچار ۽ سمجهه ۾ واڌارو آندو: هو ٻاڪيٽ ڪٽا ڪرڻ لڳو، ۽ دوست ساڻ ڪري، ٻاڪيٽن لاءِ شهر جا گند ڦولهڻ لڳو. سندس ساٿي اسڪول کان گوسڙو ٿي پيو. ڀڻس کي ڄاڻ پيئي: ڏاڍي ڇڻ ڏنائينس. هن جي پيءُ کي به پتو پيو، پر هن رڳو 'ڇو ڙي؟' چئي ڪٿي بس ڪئي.
سنگتيءَ کي وري اسڪول ويندي ڏسي هن کي شوق جاڳيو. پيءُ کي چيائين: هائو ڪار ٿي. پر هو اجا اسڪول ڪونه ويو. اهڙيءَ طرح ٻاڪيٽن ماڻ ڦري نونگر پيسن جو وارو آيو. ڳچ مهنا لنگهي ويا. ڪيس مائٽن طرفان، جيءَ - ٿسار گارين کان پوءِ، ٻي چيائيءَ جي سڪيا ملي: اهڙن ڪمن ۾ سندس ٽالو اول ورتو ٿي ويو. هوريان هوريان، ٻاٻس کي ميارون ملڻ لڳيون. ڪرڙوڊ کي چڙ لڳي، سو اسڪول ۾ ويهاري آيس.
ڏيهه مج ٻيا آيريا لٿا. صبح مهل، هو ٽيهلوڪٽي گهران نڪتو. اسڪول جي گس تي دوست گڏيس. ڪين واٽ بدلائڻي پيئي ۽ هو شهر کان ٻاهر نڪري ويا— 'مانا ڍوريءَ' ڏانهن اڏين ٿي هن اسڪول وڃڻ ڇڏي ڏنو. ڀڻس جو ٻڌو، تنهن چيو: 'هنر ته سيکاريانس. اسڪول ۾ وري ڪهڙا آڪ ڪارا ڪندو.' ۽ جنهنجي پيرن هيٺان بهشت هو، تنهن چيو: 'مئو ماستر معشوم کي ماري ٿو. اهڙي پڙهائي وڃي کڏ ۾ پوي.' اهڙيءَ طرح هو مهراڻ جي موج جيان هڪ موج بڻجي پيو. آڇلون آڇان سان ملي نئون زمانو ٿي پيئون. هاڻي، ڪيس پيءُ جي به ڪاڻ ڪانه هئي. مهل مهل تي سڌا اڻ - سڌا جواب ڏيئي گند

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇڏيندو هو.
اهڙي نموني وقت جي جدول سيڪنڊن ڪان ٽيندي ٿي سو سٺ ڏينهن تائين اچي پهتي. پورهيت ۽ گهر ڏيئاڻيءَ کي ويچار ورايو ته پنهنجي نيڻن جي نور کي 'سوني جهرڪي' ڏيکارجي. پوءِ، سڀني ۽ ٽن واري بندوبست لاءِ ڏوڪڙن جي ڳالهه نڪتي جيڪا ٻاڇيءَ کيل ڳهن کي گروي رکڻ تي اچي پوري ٿي؛ جنهن ڪان پوءِ، ٽڙ تڪڙ ۾، ڪچسري جاءِ جي ٻڳل نٽل در تي ٻيهر ڍهل ۽ شرنايون وڄڻ لڳيون ۽ اهي هڪ ڏينهن اڳواٽ جون تياريون هيون.
اڃا رات ئي مس ٿي ته سندس گهر ۾ پنهنجون پرايون اچي ڪٺيون ٿيون. هوريان هوريان، سندس طهر ٿيڻ جي خوشيءَ ۾، ڪنوارين ڳيچ ڳاتا ۽ پرڙيلن ويس ڏاري ٿي نمونن نمونن جا ناچ نچيا. اهو ماين جو ميڙو ٻارهين وڳي تائين هلندو رهيو.
ٻئي ڏينهن سج جي چوٽ چڙهڻ ڪان ٻه ڪلاڪ اڳ هن کي موڙ ٻڌايا ويا، سرڪس ۾ گهمارايو ويو، مسيت مان ٻاراڻي عبادت ڪان پوءِ، در آڏو هڪ وڏي ٻاٽ تي ويهاريو ويو.
حجم آيو جنهن پنهنجو فرض پورو ڪيو. پر، تنهن هوندي ٻه 'سوني جهرڪي' ڏسڻ نصيب ڪانه ٿيس. ڇو ته ڇگن جي چوڻ موجب جيڪي اوپر ڪندا آهن سي ٻنتي رهجي ويندا آهن.
هن ڪان ٻه ڪنڌ مٿي ڪرڻ ۾ ٿوري دير ٿي ويئي هئي.
جنهن ڏينهن هن ڳاڙهي ڳوڏ لاهي اڇي ڪانچ پاتي تنهن ڏينهن سندس چمار اٺن نون ورهين وچ ڏاري هئي؛ ۽ اهو ٻڳل انگ جلدي ئي سندس، ڪنهن چيڪلي وانگيان، هيڏي هوڏي ڦرڻ تي سڄو انگ ٻنجي ويو. ٻٽس، وري هيڪر چيڪ ڏنس. مجال جو مٿانئس همت ڪٺي. مائس جو ٻيه اهو ئي حال هو. هوءَ 'لکيو منجهه نراڙ' تي راضي رهي پنهنجي سڪيلڏي کي هلڪڙي ٻيڙب ڏيڻ ڪان ٻه ڪيٻائيندي هئي. جيڪي ٻه چوڻ وارا هئا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تن ڪان ڇوڻ نٿي ٻڌو، سو ٻين جا ڇپيا ڪيئن ڪنا ڪيءَ ورائي سگهيا ٿي.

هوريان هوريان، اگر يوريءَ بلڻيءَ جو روپ ورتو، جنهن وري ٻتن جي راند جو ويس ڌاريو ۽ ٻچاڙيءَ ۾ ’ڇڪو، ميدان ۾ ٿي پيو. هو ننڍڙي چمار ۾ هڪ چڱن ڪان چگيرڙو جواري ٿي پيو. جوا جي جيت هن ڪي سينيمائن جا رانونبڌ هٽڻ سيکاريا؛ جوا جي هار وري گهر جي سوڌي مان لمتيون هٽڻ سيکاريس.
ساڳيءَ طرح هو ننڍڙيون رانديون ڇڏي وڏين راندين ۾ ڪاهي پيو. ليت ڪبوتر گلوريا ڪي وارو ڏنو، جنهن ٻيڇي ڙي ٻيچي ڏانهن وات ورتي، جنهن ڪان پوءِ ڪوڏي ڪوڏي راند ۽ ٻچاڙيءَ ۾ ’ونجهوتي‘ ڏيکاري ڏني. هو ڏهاڙي، مهل آهر، اهي رانديون ڪيڏندو رهندو هو، پر تنهن ڪيس هوشيار رانديگر بنائڻ ۾ سهائتا ڪانه ڪئي.
پوءِ حراماپائيءَ جا ڪم شروع ٿيندا ويا. ڪنهن ٿيلي واري جي شئي ڪٽي ڀڄڻ، ڪنهن وانهڙو ڪي تنگ ڪرڻ، ڪنهن ٻار ڪي لڪي ٻئي مان ويڙهائڻ، ڪنهن هيٺي سان هروڀرو اڙي ڪرڻ، ننيڙن ٻارن جا ميڙ مچائي حراماپائيءَ جا سبق سيکارڻ، سندس ٻي مهٽي وندر هئي.
آهستي آهستي، هن اهڙي چمار ۾ پير پاتو جنهن ۾ ڇپن ستان مچن جي ساوڪ ڦٽندي آهي، جنهن ۾ اوڙي پاڙي جي ننڍين وڏين نياڻين تي پاڻهيئي نظرون وڃي پونديون آهن، جنهن ۾ ’جنس‘ جي اڻ پوري ڄاڻ جو نئون سلو ڦٽندو آهي، جنهن ۾، ڪڏهن ڪڏهن، غير فطري ڪم به ٿي پوندا آهن، ۽ دل ۽ دماغ تي ’جنسي ڳالهيون‘ ڇانئجڻ لڳنديون آهن. هو اها ڄاڻ فطري ۽ غير فطري نموني سکي زندگيءَ جو اهو ڀاڱو نپي اڳتي وڌيو.
جڏهن سندس ڏاڙهي مڇون وڌي ڪنهن وير مڙس جهڙيون ٿيون،

تڏهن پٽس، پيهر، مونرن جي ڪم سکڻ لاءِ ڪيس ڄاڻو مستريءَ وٽ وٺي ويو. مهنو مس گذريو ته هو ڪم اڏ ۾ ڦٽو ڪري موٽي آيو. ڪيس انهيءَ ڪم ۾ تڪليف ٿيڻدي هئي. جڏهن هن ڪي ڪو ٻيو هنر ڪين سجهيو تڏهن ٻيءَ ڪي گهوڙي گاڏي وٺي ڏيڻ لاءِ چيائين. پٽس وٽ ٻهچ ڪانه هئي جو پنهنجو ٽانگو وٺي، سو ڪنهن سيٺ جي گاڏي وٺي ڏنائينس. هاڻي هو من مؤجي ٽي ٽانگو هڪائڻ لڳو. هيءَ اها وهي هئي جنهن ۾ ٻارائيون رانديون ۽ عادتون منجهڻ لڳنديون آهن. پر هن مان جوا ۽ اجائي اڙيءَ جي پٺ ڪانه نڪتي.

سمو گذرندو ويو. هو به پنجويهن ڏيهن جي، لڳ ڀڳ اچي ٿيو. سندس ٻيڏڙي ماءُ کي ڪنوار ڏسڻ جي سڪ اچي ٿي. پٽس جي پڻ اها مرضي ٿي. ٻاڻهن ڳولڻ ۾ ڪيس ٿر جيتري ٻـه تڪليف ڪانه ٿيتي. ڪنوار ته گهر جو گهر ۾ ئي هئي. ٻوءِ هو پنهنجي ماروٽ پرڻجي آيو جا ٻـاڻ هن وانگيان عـام ۾ ڪوري جي ڪوري هئي.

ڀهرين رات گـذري. هن جي خوشيءَ ڪنوار جي خوشيءَ جو ذرو خيال ڪين ڪيو. ٻيون راتيون ائين آيـون ائين وييون. گهوٽ ڪنوار جا لاڳاپا وڌندا ويا. هوءَ ٻوءِ ڪنوار مان ڦري سندس گهر واري ٿي ٻيئي.

سندس شاديءَ کي اچي سال ٿيو. جوڻس جو مدو پڻ اچي ٻورو ٿيو. ڪيس ٻت ڄاڻو جو سچو ماءُ تي ويو هو.

جڏهن سندس زال چڱي ڀلي ٿي تڏهن هن، هڪ ڏهاڙي، صبح مهل، مکڻ ڪارائڻ ڪانٻوه ڪڪي کي تيل مکيو، سرمو ٻاتو ۽ ٻوءِ نرڙ تي تلڪ ڪيڍيائين، آخر ۾ تنجڻ ۾ ٻـڌي خـاص هنڌ ۾ سمهاريائينس. ڪڪي جي منهن - رکـٽيءَ وٽ آهائي ڪاتي رکيل هئي جنهن ڪان جن ڊڄندا هئا. منجهند ڌاري ڪڪي جي روئڻ تي، ڪڪي جي ماءُ ماني ٽڻي تي ڇڏي،

ميرو چولو مٿي ڪري، ڪڪي کي ٽيج اچي ڏني. آن مهل ڪڪي کي ٻڪ ڪانه هئي.

۽ جڏهن وقت گذرندو ويو، جڏهن سندس زال ڪڪي کي مرڪڻ سيکاريو، جڏهن ڪڪي 'امان بابا' سکي، تڏهن کيس اها امانت ياد پيئي جيڪا کيس پڻس کان، پڻس کي ڏاڏي کان ۽ ڏاڏي کي پڙ ڏاڏي کان ملي هئي. اها امانت پنجن آڱرين وارو اشارو نه هئي جنهن کي ٻين لفظن ۾ 'پونڊو' سڏبو آهي. هن پيري ڪڪي کيس پونڊو ڏنو هو، جنهن تي سندس ڏند نڙي پيا هئا. تنهن کان پوءِ ماءُ جو وارو آيو، پوءِ ڏاڏي جو، جو ڏسي نري پيو. پنهنجي پيءُ جو ورثو هن پنهنجي پوٽي تائين پهچائي ڇڏيو هو ۽ اهو نه ته سندس مٿان خانداني ٻار هو!

ماهوار روح رهاڻ، نومبر ١٩٦٣ع

حيدرآباد سنڌ

عمر کان اڳ...

ڪلا پرڪاش

رتنا اوٻاسي ڏيئي، ٻين ڪئي ڪاپيءَ ۾ رکي. ڏاڍي هٿ سان سر کي دٻائي هن شروع ڪان حساب ڪندي چپن ۾ پڙهيو، "اي ڪيوب، مائينس بي ڪيوب، پلس ٿري ايڪس واءِ زيڊ..."

"او رتنا،" ماڻس جو ڪاوڙ ڀريل سڏ سندس ڪنن تي پيو. رتنا خفي ٿي چيو، "توبهه، اصل حساب به پورو ڪرڻ ڪين ڏيندي. پهلا جواب به نڪرندو ڪيئن؟"

ماڻس جو وري سڏ ٿيو، "ٻڌين ڪانه ٿي، رتنا." رتنا موڙهي منجهائي ڪاپيءَ ۾ نهاريندي رهي. ڪيس حساب سمجهه ۾ ئي نٿي آيو.

"هان وٺ،" اوچتو ماڻس اچي سندس منهن ۾ ٻجو نڪاءُ ڪرايو. "گهڻا سڏ ڪيا ٿيمانءِ. پڙهي آڪ ڪارا ڪنديون."

رتنا ماءُ جي ايتري ڏمر ۽ حساب نه ٿيڻ جي گڏيل پريشاني چنبڙيندي زور سان چيو، "هاڻي ته اصل نه هلنديسانءِ. آهڙا ماڻهن کان ڪپڙا سبڻ لاءِ وٺين ٿي ڇو ٿي، جو هيئن ڦٽڪائي ٿي رکين."

رتنا جي وڏيءَ ڀيڻ موهني، جنهن ورانڊي ۾ پنهنجيڪڪي کي ويٺي کير پياريو، ڪڪي کي روئندو ڇڏي اندر لنگهي آئي. چيا ئين، "ڏي ته، مان ٿي اوٽيون ڏيئي ڏيانءِ، ممي."

ماڻس ڪيس ٻڌو ان ٻڌو ڪري، رتنا کي ٻيو ٻجو نڪاءُ ڪرائيندي چيو، "ڪپڙا وٺان ڇو ٿي سبڻ لاءِ... هان؟ مان ٿي پئسا ڪٿان نه؟ ٻيءَ کي ته چئه. مهيني جي ڀاڙيءَ ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پئسا ڪپي ڏا وڃنس ته گهرڻ تي ڪيترا نه خار ڏا لڳنس. ماءُ تي قياس ته ڪونه ٿو پوي، آئلندو ..." هن رتنا ڪي هٿ کان ڇڪيندي چيو، "آئٽ هل، بي شرمي."

رتنا ضد ڪري چيو، "ڪانه هلنديس، ڪانه هلنديس."

ماڻس ڏند ڪرٽيندي به ٻي ڏڪ وهائي ڪڍيس. ماءُ کي چڪي موهنيءَ آئي ڪٽ تي وهاريو. چيائين، "ڇڏينس مهي، مان تي ڏ ڏيئي ڏيانءَ نه؟"

ماڻس غصي سبب سهڪڻ لڳي. چيائين، "تون ته ٿيئن پنهنجي گهر واري، شام جو هلي ويند ينءَ. هي ٻلي پيئون مون سان هيئن جنيون ڪن نه؟" سندس پيشانيءَ تي ٻگهر جون بوندون مڙي آيون. رتنا کي وري ٻچو ڏيندي چيائين، "جمندي ئي نڙيءَ تي ننهن ڏجيوَ ها..."

"ڏين ها نه، پوءِ ڪنهن روڪيو هوءِ؟ ان کان ته ماري ڇڏين ها ته وڏ يڪ سنو هو." رتنا ٻانهءَ چلائي آئي. سندس اکين مان ڳوڙها پئي نميا.

رتنا طرف نهاري موهنيءَ چيو، "هاڻي بس ڪر ٻلا."

"بس ڪند يون هي؟"

"بس ڪند يون هي؟" رتنا ماءُ کي ويچارو ڏيندي چيو، "باقي تون سچو ڏينهن ڏڪ ٻجا هڻنديءَ ۽ ماربنديءَ."

ننڍي ڌيءَ ماءُ جي هيئن بيعزتي ڪري وجي، سا ڳالهه موهني به ڪين سهي سگهي. رتنا کي ٻل ڏاري جماٽ هٽي چيائين، "چري، ڪني! ماءُ کي ويچارا ڏ با آهن؟"

"مار مار، تون به مار." رتنا تيسي ۾ آچي ڪاهي ۽ ٻين ڪٽي پويان اچليون. روئندي دل ڏاريندڙ آواز ۾ چيائين، "ماريو، سڀ ماريو. اسڪول ۾ دادي ماري، هتي توهين ماريو. دادي روز اسڪول ۾ دٻائي ته گهٽ مارڪون ڪڍنديءَ ته في سڄي ڪنديسا ڇ ۽ هتي توهين پڙهڻ نه ڏيو."

”ٻڪ بند ڪر ھاڻي،“ ماڻس موھنيءَ طرف نھاري چيو،”تو ٻه ھنن وانگر ڪڏھن مون سان ڪاڪڙو ڪيو؟“

رتنا ماءُ کي اڌ ۾ ڪپي، ميچيءَ جيان ڦتڪندي چيو،”تو ٻه ڪڏھن ديديءَ کي ايترو تنگ ڪيو ۽ ماريو جيترو امان کي ٿي مارين؟ ديدي اسڪول ۾ پڙھندي ھئي تڏھن ايترو ڪم ڪرائيندي ھئينس؟“

رتنا جي ننڍڙي سرير ۾ نجاڻان ايترو جوش ڪٿان آيو ھو. آواز کي آچا ٻه اوچو ڪري ھن چيو، ”ديدي توکي پاڻي ٻه ڀري ڏيندي ھئي، شام جو رڌيندي ٻه ھئي، ٻاسڻ ٻه ملائيندي ھئي نه؟ پڙھندي ٻه ھئي، ڦي ٻه آڌ ھوندي ھئس نه؟ داديءَ جون دٻون ٻه ڪاڍيندي ھئي؟ توکي اوڻيون ٻه ڏيئي ڏيندي ھئي ۽ مٿان تون ماريندي ٻه ھئينس.“

ايترو سڀ ھوءَ يڪساھي چئي ويئي. پوءِ پنھنجي فراڪ سان اکيون اگھي ھن پنھنجي آواز کي ٿورو ڍ يمو ڪندي چيو، ”پڳوان آلائي امان کي ماري چو نٿو ڇڏي...“

رتنا جي اکين مان نير جي ڌارا وھي ھلي. ماڻس جي من ۾ ٻه نجاڻان ڪھڙو ڀاوَ آئيو، جو ڪمري مان ٻاھر نڪرندي، ڀريل دل سان ۽ ڀنل آواز ۾ چيائين، ”توھان کي ڇو ماري؟ ڀڳوان منھنجا ٿي ڏينھن ڪٽائي ته مون جھڙيءَ ڏائڻ ماءُ مان ڇٽي پئو.“

موھني اتي ئي کٽ تي ويھي رھي. ماڻس رونڌڙ ڪڪو ڪٽي آچي ھنج ۾ ڏيئي ويس. اکين مان آب اوتيندي ھن ڪڪي کي ڪير پياريو، پوءِ ڪيس ير ير ليٽائي پاڻ ٻه ليٽي پيئي. دريءَ جي ٻاھر نظر ايندڙ وڻن جا پن رکي رکي سرسر ڪري رھيا ھئا. ڪکي پکڻ آرام ۾ ھئا. موھنيءَ آلين اکين سان وڻ طرف نھاريو. ٿوريءَ دير ۾ سندس آليون اکيون ٻوٽجي ويئون.

”ديدي جڏھن پڙھندي ھئي...“ رتنا جا اھي لفظ موھنيءَ کي

پنھنجي پڙھڻ وارن ڏينھن ڏانھن ڳيھلي ويا.
ھوءَ ڪيتريءَ دوري جو مفاصلو طئہ ڪري پنھنجي ڪراچيءَ واري گھر جي وڏيءَ وڏيءَ بالڪنيءَ اچي پھتي. سامھون نظر اچي رھيو ھو رام باغ! باغ جي ساڄي پاسي پينگھون ھيون، گسڪڻ ھئي. پينگھن تي جيئي گنگا ۽ ٻاٻي لڏي رھيون ھيون. پينگھہ جو وارو وٺڻ لاءِ ٻيون ڪيتريون ئي ڇوڪريون قطار ٺاھي بيٺيون ھيون. گسڪڻ تي سندس ساھيڙين جا ننڍڙا پائر ۽ پينر گسڪي رھيا ھئا. وچواري سيمينٽ جي چوڪنڊياري ڏنيءِ جي چوڌاري، شيلا ۽ گڏي ڦري رھيون ھيون.
بالڪنيءَ ۾ بيٺل موھنيءَ جي سرير ۾ ڪتڪائي ٿي، ھوءَ پلا ڪيئن ترسي؟ ھوءَ گويا نوڙيءَ سان ڇنائي پڳي ۽ ڊڪون پائيندي اچي پنھنجين سھيلين سان گڏي.
ڏائي پاسي ھو جيرام ڪير واري ۽ گوڏوءَ ڪلفيءَ واري جو دڪان. رام باغ سان موني سھيلين جو ڪٽڪ آنھن دڪانن پرسان آچي پھتو. موھنيءَ ڪوٺلو ڳڻي ڪشادي رستي تي، پھريل ٻيجيل جا ليڪا پاتا. ربڙ راند شروع ٿي ويئي. ڪچو گھر ڇھيل ۽ پڪو گھر ٻيجيل جي آوازن سان گھمي گونججي ويئي.
”موھني،“ ماڻس جو ڪاوڙ پريو آواز ڪن تي پيس. موھنيءَ مٿي بالڪنيءَ ۾ نھاريو. ماڻس چيو، ”مٿي آچ.“
”وارو وٺي اچان ٿي،“ ھن بيپرواھيءَ سان جواب ڏنو ۽ راند ۾ مگن ٿي ويئي. ان بعد بہ ماڻس ٽي چار سڏ ڪيا، تڏھن مس موھني وڃي ماءُ جي آڳيان بيٺي.
ماڻس چڙيندي چيس، ”اسڪول جا ڪم ڪيا اٿيئي؟ رڳو رلڻ، رڳو راند. نہ چوني نہ ڦٽي، نہ پڙھڻ نہ ڳڙھڻ، نہ ننڊ نہ آرام.“
ڪيس ھٿ منھن ڌوئاري، چوٽي ڦٽي ڪري، ماڻس ڦدري

نرميءَ سان چيو، ”منا ٻار پڙهڻ ۾ هوشيار ٿيندا آهن. اسڪول ۾ نالو ڪڍندا آهن. هاڻي پڙهه ويهي، سدورو ٻار ڪريانس.“ موهنيءَ ڪي اسڪول جا ڪم ڪندي اڌ ڪلاڪ به مس گذريو ته رنڌڻي واري سوڙهي لنگهه ۾ ويهي، گنگنا آهستي چيو، ”خالصي پڪوڙائيءَ وٽ هلند ينءَ چا؟ شيلا به ٿي هلي.“

”امي کهڙي ڪمري ۾ آهي؟“ هن آهستي پڇيو.

”ڪنڊ واري ڪمري ۾ پيئي سمي.“

”موهني ٽپ ڏيئي آئي. جاميٽري باڪس مان پيائي ڪڍي رفو چڪر ٿي ويئي!“

رات جو ماني کائي رهڻ بعد ماڻس چڙٻيندي چيو، ”تون پڙهنديندءَ اصل ڪانه. مان هاڻي چماٽن سان راند ڪرائينديسانءِ.“ اڌ منٽ ڪلاڪ ڪانپوءِ، جيئن ئي ماڻس ۽ پڻس پنڌ ڪرڻ لاءِ نڪتا، تيئن هن جي ڪنن تي آواز پيو، ”جهوپڙا.“ چقمق جيئن لوهه کي ڇڪيندو آهي، تيئن اِن آواز جي ڪشش تي هوءَ ڏاڪڻ جا ٻه ڏاڪا لهندي اچي گهٽيءَ ۾ بيهي. جڏهن موٽي، تڏهن پگهر ۾ شل هئي. بالڪنيءَ جي چيڙي واريءَ ڪت تي سندس پيءُ ماءُ ڳالهائي رهيا. ٻيءَ کٽ تي ڀمي ۽ ايشوءَ ڪئرم راند پئي ڪئي. ڪمري اندر چاچس ۽ چاچيس رهاڻيون پئي ڪيون.

ماڻس ميني لاءِ ڪيرڪٽڻ ڪاڻ، رنڌڻي طرف هلي ويئي. موهنيءَ آهستي آهستي اچي پيءُ جون اکيون بند ڪيون. پڻس سندس ننڍڙا هٿ اکين تان هٽائي پنهنجن هٿن ۾ وٺي چيو، ”ڪير آهي؟ موهن پٽ. ها نه؟ تون ڏاڍو لچو پٽ آهين منهنجو.“ هوءَ ٽپ ڏيئي آچي پيءُ جي هنج ۾ ويٺي ۽ چيائين، ”بابا، منهنجي دادي آهي نه آڏواڻي. آها مونکي ڏاڍو پيار ڪندي آهي. پوهان مونکي ٽيون ڏينهن جاگرافي سيکاري نه؟ ڪلهه ڪير

ٻه ياد ڪري نه آيو. مانيٽر کي ٻه چماٽ لڳي. رکو مونکي ياد هئي...“

پٽس سندس ڪاڌي ڀڻي چيو، ”تون ته هوشيار پٽ آهين نه؟ پوءِ خبر ناهي ڇا ڇا چوندي رهي؛ پٽس آهو سڀ ڪجهه ٻڌندو رهيو. اوچتو ڪيس ڪا ڳالهه ياد آئي. پيءُ اڳيان شڪايت ڪندي چيائين، ”دادا ٻاپي مون کي ڦٽي ڏاڍي زور سان تي ڪري.“

پٽس کان نهڪ نڪري ويو ، چيائين،”مان چوانس ٿو. تو کي اڳي آهستي ڪندي.“

ماڻس ڪير جو ڪٽورو آڻي پٽس جي هٿ ۾ ڏنو، ”هاڻ هي پياريوس. مون سان پيئندي ڪاله؛ ڇڙٻ ڏينديسانس ته وري توهين چڙندا.“

پٽس مشڪندي سندس چپن تي ڪٽورو آندو...

”اوڻان اوڻان.“ موهنيءَ جي ڪڪي روئڻ شروع ڪيو. موهني جيتريءَ ئي تيزيءَ سان ڪراچيءَ پهتي هئي، پنهنجي لنيڊ پڻ جي زندگيءَ ۾ پهتي هئي، اوتريءَ ئي تيزيءَ سان موني آئي. ڪڪي کي هڄ ۾ کڻي هن سامهون نهاريو، رتنا آليون اکيون کڻي بلائوز کي اوئيون پٽي ڏنيون. هن کي ڏانهنس يا ڪڪي ڏانهن نهارڻ جو ٻه وقت ڪونه هو. عمر جي نئيڙي پر گهر جي ڪم ڪار ۾ وڏي پيڻ ڏانهن نهاريندي، موهنيءَ کان ٽڏو ساهه نڪري ويو. لڙڪ لاڙيندي سوچيائين: هي معصوم ٻار عمر کان اڳ ئي وڏا ٿي ويا آهن!

مرڪ ۽ ممتا (ڪهاڻين جو مجموعو- ١٩٧٣ع)

جيون ڪلا پبليڪيشنس، بمبئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چانو

ماهتاب محبوب

ستن اٺن سالن جي ڊگهي عرصي کان پوءِ، اسين ديس وريا هئاسين — سڀڪجهه ساڳيو هو. ڪجهه به نه بدليو هو — ساڳيا گهر، ساڳيا ماڻهو — اهي ئي ڏڏڙيل راهون ۽ ڏڏريل رستا.
اسان جي گهر جي پر ۾ شاهه صاحب جي حويلي جيئن جو تيئن شان سان ڪر کنيو بيٺي هئي — حويليءَ کي ڏسڻ سان منهنجي ذهن جي ڪينواس تي هڪ پراڻو واقعو، پوائنٽي چٽر جيان اڪري بيهي رهيو — اهڙو خوفناڪ چٽر، جنهنجي دهشت اڄ به مون کي ڏڪائي ڇڏيندي آهي.
اسين ايران پئي وياسين ۽ وڃڻ کان اڳ، مٽن مائٽن، دوستن ۽ پاڙيسرين سان موڪلائيون پئي ڪيوسين — معظم مون کي گاڏيءَ ۾ ويهاريندي چپٽي وڄائيندي چيو، ”بس اجهو آيس.“ ائين چئي هو پر واري حويليءَ جي اوطاق ۾، شاهه صاحب کان موڪلائڻ لاءِ اندر هليو ويو.
پنج منٽ گذريا، ڏهه منٽ ۽ پوءِ اڌ ڪلاڪ به گذري ويو — مان بور ٿي گاڏي کان ٻاهر نڪري آيس، ’انهيءَ کان بهتر آهي ته واپس وڃي گهر ۾ ويهي رهان‘. منهنجي سوچ اڃان ارادي جو روپ ئي نه ورتو هو ته سڄي گهٽيءَ ۾ رڙين ۽ ڪُوڪن جو رڻ ٻري ويو. ڏٺم ته شاهه صاحب، اٺن نون سالن جي ٻارڙي کي ڪنين کان جهلي گهليندو ۽ ٿيلهيندو اوطاق کان ٻاهر نڪتو ۽ سندس ٻانهن معظم جي هٿ ۾ ڏيئي چئي رهيو هو، ”نياڳو ٽڏيءَ چانوَ ۾ اوڏهين ويٺو آهي. هتي سڄو ڏينهن پيو رُلي ۽ ڏڪا کائي — ٻارنهن مهينن کان پوءِ ماءُ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيءُ سان عيد جي ٻن ڏينهن جي موڪل جي بهاني سان ملڻ آيو ته وري وڃڻ جو نالو ئي نٿو وٺي!“

معظم سڀ سنگهيل جيان چپ چاپ ٻيٺو هو ۽ نينگر جون رڙيون جيئن پوءِ تيئن تيز ٿينديون ويون - شاهه صاحب جو پورو رنگ ڪاوڙ ڪان ٽڙي ٽامڙي ٿي ويو هو - پيراڻن پيرن مان، ميراڻي مخملي جُتي لاهيندي، ٺهه ٺهه ڪري دروءَ جي نڪ مُنهن ۽ مٿي تي وهائي ڪڍيائين.

جيئري رت جي ناڪيلي وهي اٿي هلي،

”هاءِ سائين!“ دروءَ جي ماءُ ٻئي هٿ سيني تي هڻندي دل ڏاريندڙ دانهن ڪئي هئي: ”منهنجو ٻچڙو ماري ڇڏيئي!“

”پري ٿي مائي، پٺهين جا اڄڻ ڏٺا اٿئي؟“ ڏڪائيندڙ انداز ۾ دڙڪو ڏيندي چيائين، ”موريءَ جو ڪيڙو، پر دماغ ته ڏسوس. آسمان تي اٿس.“ رت نهڪي شيهو ٻُجي ويس، ”حرامزادي ڪي مفت جون مانيون لڳيون آهن - وٺي وڃي مُنهن ڏوٺاري اچينس.“ شاهه صاحب، دروءَ جي ماءُ ڏانهن ڏسندي ائين چيو هو، ڄڻ ٺهي ڪي ڪچو چٻاڙي ڇڏيندو.

جلال جي صورت ۾ جڏهن شاهه صاحب جي اک معظم تي پئي ته منهن تي ڪوڙي مرڪ آڻيندي ڪيس چيو هئائين،

”پٽ، ٻچا، توهان ڪي تڪليف ته ٿيندي. انهيءَ پاسي وڃو پيا ته هن حرامزادي ڪي ڪراچي ۾ ڊاڪٽر صاحب جي گهر ڇڏيندا وڃجو.“

”حاضر سائين حاضر.“ معظم ادب سان جهڪندي چيو،

”ان ۾ تڪليف جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟“ ان وقت مون معظم جي چهري تي رنج جون ريکائون اپريل ڏٺيون هيون.

ان وقت مون کي ائين محسوس ٿيو هو، ڄڻ آدم جي اولاد نه ڪنهن روڳي جانور جو بلونگڙو هو، جيڪو غلام جي

صورت ۾ تحفي طور ڪنهن جي حوالي ٿي ڪيو ويو - جيتوڻيڪ انهيءَ ساڳئي شاهه صاحب جي اوطاق جي پٺيان واري پانڌي ۾ وڻن وڻن جي ڪتن جي لوڙ پلندي آهي، جنهن جو مانُ ۽ قدر ڪنهن چڱي چوکي عام ماڻهوءَ کان به گهڻا حصا مٿي هوندو آهي.

ٻنيگر کي ساڻ نيڻ لاءِ، منهنجي سهري ۽ شاهه صاحب جي ڳنڍ مٿ دوستيءَ، معظم کي مجبور ڪري، سنڌن وڙني ٻڳن جي وراڪن ۾ جڻ تنجي ۽ جڪڙي ڇڏيو هو،

اوطاق جي در ٻاهران دروهَ جا ماءُ پيءُ، ٽين جي پتڪڙي پيتي ۽ مليٽ پين وارو ٽيلهو هٿن ۾ جهلي، پٽ کي تڙپندو ۽ لڇندو ڏسي رهيا هئا، پر پڙڪ به ٻاهر نٿي نڪتن - هڪ ٻي چوڙب سان سندن ٻيڊ ڊرا ٿي ويا هئا.

دروهَ جي ماءُ پيءُ جو اهڙي طبقي سان واسطو هو، جيڪي پيڙهين کان ڏاڍ ۽ ڏمر جي چڪن ۾ ٿي پيڙبا، پراون ٽڪرن تي پلندا ٿي آيا هي به شاهه صاحب جي در جا پيڙاهيتا گو لا ۽ مريد هئا - هنن جي ذهنن تي ڪجهه کان ٿي غلاميءَ جون مهرون لڳل هيون.

معظم دروهَ کي ذري گهٽ گهليندو، سون تائين آيو. هو پيرن کي چنبڙي پيو ۽ هيانوَ ڏاريندڙ واڪا ڪري روئڻ لڳو،

”جيجي، جيجي... مون کي ڪلاچي نه وٺي وڃو... الا جيجي، مان ملي ويندس نالي الله جي جيجي ... او جيجي.“

هن جا ايلاز ۽ دانهون منهنجي من ۾ وڍ وجهي رهيا هئا. هن جي ننڍڙي ۽ ڪمزور هٿن جي گرفت، پنهنجي وس آهر منهنجي پيرن تي مضبوط ٿيندي وئي. مان پاڻ ڇڏائي ڊوڙي وڃي ڪار ۾ ويٺس.

موت کي سامهون ڏسي جيئن ڪنهن جو آخري سهارو به ڇڄي وڃي تيئن هن پيري دڙڪو رڙيون ڪيون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”وڃهينس موٽر ۾، گڏهه جي قبر ڪي.“ شاهه صاحب هڪل ڪئي.

معظم ٻيون در کولي هن کي اندر ڌڪيو. ٻنهيان ماڻهس نماڻي هرڻيءَ جيان نهاريندي سندس پيٺي ۽ ٽيلهو اندر گاڏي ۾ لاڙي ڇڏيا. ٿورو پريرو دروءَ جو پيءُ هراسيل اکين سان، ڪنڌ هيٺ ڪيو پنهنجا هٿ مهٽي رهيو هو- ٻوسي ۽ لاچاري سندس چهري تان ظاهر هيون جيئن تتل ريگزار ۾ پاڻيءَ جي ڳولا لاءِ ڪو مسافر هٿ پير هڻي ساڻو ٿي موت جو انتظار ڪندو آهي.

ڪار اسٽارٽ ٿي، مون اکين ئي اکين ۾ معظم ڏانهن نهاريندي چيو، ”هي ٻاپ پاڻ سان ڇو ڪنيئي؟“

هو اسٽيرنگ تي خاموش ۽ اداس اداس ويٺل هو- جڻ انهيءَ مهل کي پڇتائي رهيو هو، جڏهن ڪيس شاهه صاحب کان موڪلائڻ جي ڪٿيءَ ڪئيو هو.

درو، سڏڪي سيٽ تي سمهي پيو هو- هڪوار وري سندس دانهون عرش ڏي وڌڻ لڳيون، جڏهن ڊاڪٽر صاحب جي گهر وٽ، ڪيس هٿيڪو ڪري لاٿو ويو.

چوڪيدار، ڏيلي اندر وٺي ويس. ڊاڪٽر جو پريل پريل گهر هو- فيشن ايبل پٽ ڌيئون، ننهون. آئـي ڏينهن بنگلي ۾ ڊنر ۽ پارٽيون پيون ٿينديون هيون ۽ انهيءَ بنگلي جي هڪ گمنام ڪنڊ ۾ نوي ورهين جو ڊاڪٽر زندگيءَ جا آخري ساهه کڻي رهيو هو.

گذريل ڏهاڪي سالن کان هر ڪنهن اهائي واڻي وات هئي ته، ”جاڻ آيو رهيو...!“ پر هو ته جڻ الله سائين کان پڪي پلاٽ وانگيان نوانوي سالن جي ايز لکرائي آيو هو- چڱا ڀلا، جوان جماڻ وياءِ، پر ڊاڪٽر کي نه ڪا لهر آئي ۽ نه ئي ڪو لوڏو- ايڏين سارين بيمارين هوندي به ٿوڏي جيان پيو ٽڏندو هو. جيتوڻيڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دمي ڪان دستن تائين هر پيچيدي ۽ پوشيدي مرض ۾ مبتلا هو، جنهن ۾ پراڻا پيچ ۽ اڌرنگ واري بيماري، اڳ ڪان اڳري هئس - مٿان وري پوڙهي جو دماغ مٿين آسمان تي - وات جو اهڙو ڪنو جو ڪوئي نوڪر ان ڏينهن به وٽس نه جالي سگهندو هو.

اهڙو ڪنو جو سندس اولاد پٽ ڏيئر ۽ نُنهون به وٽس وڃڻ ڪان ڪيٻائيندا هئا. طعنا مهڻا ڏيئي ڏيئي انهن جا پنا ساڙي رکيا هنائين باقي اڃن اجرن پٽن، ڏهٽن کي وقت ڪٿي هو جو پنهنجي نرسري ۽ ڪنڊرگارٽن مان هٿ پراڻن پيچن ۾ سڙندڙ ڏاڏي ناني وٽ اچن؟ ڪيئي ڏينهن گذري ويندا هئا، ڪير پڇندو به نه هئس. دل ئي دل ۾ آسائتا هئا ته ڪڏهن تو 'آسهي' ته ڏوم ڏام سان چاليهو ڪريونس.

اهو ته شاهه صاحب جو وڙ هو جنهن پنهنجو خانداني ۽ قديمي ڊاڪٽر جاڻي مٿانس مهربانيون ٿي ڪيون. درُو به هڪ مهرباني ۽ سهاري جي صورت ۾ چوويهه ڪلاڪ مٿانس وينو مڪيون هڪليندو هو.

بيڊ پين ۽ چلمچيءَ جي پرگهور پڻ لهيو وينو هو. ڪڏهن وجهه ملندو هئس ته گت هٽي ٻاهر باغ ۾ ٻارن وٽ وڃڻ جي ڪندو هو ته وري گهلجي اچي پوسائيل ڪمري ۾ پوندو هو.

بيمار پوڙهو سُتي سُتي آڏا آڻتا هٿ هلائي سليٽ تي الف - ب لکي ڏيندو هئس ته جيئن قسم ڪٽڻ جهڙو تي سکهي ته هن پراڻي ٻار ۽ پيراڻي نوڪر کي پاڙهيو به پئي.

حيدرآباد ماڻهن سان ماڻ ڪان پوءِ اسين ڪراچي وڃڻ لاءِ تيار ٿياسين ته شاهه صاحب انهن جو وڏو ڪوڪو ڊڪيءَ ۾ رکائيندي معظم کي ڊاڪٽر جي بنگلي تي پهچائڻ لاءِ چيو. مونکي ان مهل دروءَ وارو سمورو نظارو اکين اڳيان ڦري آيو، ۽ مان

کي گهڙيون اُداس ٿي ويس. همت ٿي نه ٿي ته دروءَ بابت شاهه صاحب کان ڪجهه پڇجي.
اسين ڪوڪي سوڌو ڊاڪٽر جي بنگلي وٽ پهتاسين. هڪ ڇوڪرو ٻاهر آيو، هن اسانکي يڪدم سڏائي ورتو. جلدي اسان به ڪيس سڏاتو. ايتري وقت گذرڻ کان پوءِ به هن ۾ ڪا خاص واڌ يا تبديلي نه آئي هئي - جسم ۾ اهڙو ئي ڪمزور آواز به اهڙو ئي، پر وڌيڪ درديل، عذابيل ۽ مظلوميت سان ڀريل.
”چانئين، مونکي وٺي هلو چانئين.“ درو ڳالهايو.
هانءُ ڇيهاڻجي ويم. هو ايلازن سان معظم جي پيرن تي ڪري پيو. مان برداشت ڪري نه سگهيس. منهنجي اکين ۾ پاڻي ڀرجي آيو.
معظم منهن ٻئي پاسي ڪري لڙڪ اگهيا ۽ ڏيرج سان دروءَ جي پٺي ٺپي واپس وريو.
پنڌيان ڪنڌ ورائي ڏسڻ جي اسان ۾ همت نه هئي. اجل جي چانئي ۾ پرورش پائيندڙ هي پونو، سج جي سونهري ڪرڻن ۽ کليل هوا جي تازگي کان محروم رهي ڪومائجي چڪو هو.
شاخ مان ٽٽل گونچ به ڪڏهن کِڙيا آهن؟ مون پنهنجي پاڻ کان سوال ڪيو، ليڪن...

هفيتوار برسات (جلد ۲ شمارو ۱)
ڪراچي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اونده ۾ وڪوڙيل جهيڻي روشني

ماڏڪ

صبح جو جڏهن پٽس نيرن ڪري آفيس وڃي چڪو هو، تڏهن وڏي ڀيڻس زيبو اندر صفي جي ٻهاري ڏئي ورانڊي تائين پهتي هئي. ڪانئس ٻيئي وڏا ڀائر منظور، ثمر ۽ وچين ڀيڻ شمي، اسڪول وڃي چڪا هئا. صبح جي سج جو اڻ ـ ٽڪو سونهري تڙڪو پڌر تي پهتو هو. ماڻس ماني پچائي دنگ ڪري، ڏڳڙيون ڪپڙي ۾ ويڙهي ٻن دٻڪين ۾ ڏئي، رڌڻي جي پٽ ۾ ٽنگيل ڇڪي ۾ رکي ڇڏيون هيون، ۽ چانهه جي جست واري ڪيٽلي چلهه تي، اڌ وساميل ٽانڊن مٿان رکي، پوءِ ڳوهيل اٽي وارو ٿالهه ڪُرڙي، ان ۾ ٻاٽي وجهي ڪي گهڙيون اتي ئي چلهه جي پرسان منجيءَ تي ويٺي ويٺي ڪنهن گهريءَ سوچ ۾ ٻڏي وئي هئي. ۽ مٿي ڪنڌ جي پٽ تي، آلڪانءِ ڳپل مهل ڪان ’ڪان ڪان‘ ڪري ۽ هيٺ هُت ڪڏڪا ڏئي ويهي ڪانءُ چهنب ڦاڙيو ويٺو هو. سندس ڦاٿل وات جي وچ ۾ ڳاڙهي ڳاڙهي جيڀ صاف پسجي رهي هئي، ۽ ٻاهران گهٽيءَ مان ڀاڄيءَ واري جو هوڪو اچي رهيو هو. ـ ٿم هُو اچا ٿائين پنهنجون سُڪلڙيون ۽ ننڍڙيون ٻانهون گوڏن ۾ ڏيو، ڪونڪڙو ٿيو سُتو پيو هو.

ماڻس ’آئي الله‘ چوڻ سان هڪ وڏو ساهه کڻي، گوڏن تي هٿن جون ترون رکي آٿي، ۽ پويان چولي کي ڇڪي هيٺ ڪندي سندس ڀر ۾ آئي.

”شمو ـ او ابا شمن، مٿا آٿ ـ سج جو ڀاڃو لڙي آيو اٿئي.“

ماڻس کهڙي کن اتي سندس کٽ ڀرسان ويٺي، مٿس ماٿا جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جذبي ۾ بدل نھار سان ڏسندي چيو.
ھُو اُپ ڏئي اٿي ويٺو. اٿڻ شرط اکيون مھٽڻ کان سواءِ ئي، ھڪ اندروني خوشيءَ جي اتساھ ڀريل آواز ھيٺ يڪساھيءَ چئي ويو، ”امان، اڄ ڀھرئين تاريخ آھي نه؟“ ڄڻ ته اٿڻ کان اڳ، ننڊ ۾ اھوئي ڀھرين تاريخ جو ڪو خواب ڏسي رھيو ھو.
”ھا ڀھرين تاريخ آھي. چڱو اٿ. منھن ڌوئي ماني تہ کاءُ.“
”امان، اڄ بابا کي پگھار ملندي نه؟“ ھن وڏي ئي وڏي ساڳي انداز ۾ چيو.
”ھا ھا پر آٿ ته سھي.“ ماڻس ڪجھ خفي ٿيندي، جھڪي سندس ننڍڙن ڳلن ۾ پنھنجا ھٿ وجھي اڌارينديءَ چيو. پر سندس خفي جي اظھار ۾ مامتا جو جذبو ڀريو ھو، جنھن ڪري اھو خفي ٿيڻ ڪجھ بناوٽي ٿي لڳو.
”امان، بابا منھنجي لاءِ موٽري آڻيندو نه؟“ ھُن ماءُ جي ڀاڪر ۾ اچي، پنھنجو منھن ھُن جي منھن جي بلڪل سامھون آڻيندي چيو.
”ھا، ڏه موٽريون منھنجا پرين.“ ماڻس کيس سيني سان ڀڪوڙيندي، ڳَلُ، ڳَلُ سان گڏي ڳسايو.
۽ پوءِ ماءُ جي ھنج تان لھي، منھن ڌوئي، چلھه جي ڀرسان اوڪڙو ويھي ماني کائڻ لڳو. ماڻس سندس پر ۾ منجيءَ تي ٿي ويٺي. اڌ ڏڪڙي کائڻ کان پوءِ، چپو منھن ٺاھي، ھڪ معصوم ادا سان ڪنڌ کي پاسيرو مٿي کڻي چيائين: ”بس“.
”ش! چو؟ پٽ.“ ماڻس ٻنھي چپن کي گول ٺاھي، ملائي پچڪار ڪيدي ۽ پاڻ مٿس منجھان چيو، ”اڙي گڏھ ڏڪڙي ته پوري ڪر.“
”نه بس، بک ناھي.“ ھن ٺڪ جون ناسون مٿي چڪيون.

انهيءَ سان سندس معصومڙو ڪچڙو ۽ ٻالو ڀولو منهن ٻچڙي لڳڻ بجاءِ وڏيڪ وڻندڙ ۽ پيارو لڳو. اهڙو پيارو ۽ وڻندڙ جو ٻلن ڪان جهلي ڇمڻون ڏجنس. ۽ ماڻس جي مامتا ۽ پيار ڇو امنگ بوءِ ۾ پرجي ويو. ٻلن ڪان جهلي، پنهنجي منهن سامهون آڻيندي، پهريائين نڪ، نڪ سان ملايائينس، ڳل، ڳل سان ڳنڍائينس ۽ پوءِ سندس نرم ۽ ڪچڙي ڳل تي هڪ وڏي هڀي ڏئي چيائين: ”اي منهنجا چرڙيا پٽ!“ سندس لفظ ۽ انگ انگ جي چرپر مان مامتا جو اونهون اٿاهه امنگ تڙپي تڙپي اڇل ڏئي رهيو هو.

هن ٻڪو ماءُ جي ڇپن ڪان ڌار ڪري، ڪنڌ ٿورو پوئتي سرڪايو، اکيون ٽمڪايون ۽ ٻاراڻي چنچلتا جي انداز ۾ ماءُ کان پڪ ڪرڻ خاطر پڇيو، ”اما، آڻيندو نه؟“

ٻچڙي جي ان ٻاراڻي چنچلتا ماءُ جي پيار سان، تب تيل دل ۾ ولوڙ آندي. مامتا جي وجداني ڪيفيت ۾ هن ڏندن کي ڪرٽيندي چيو، ”ڪول مونريون پنهنجي پنهونءَ لاءِ، ڪول!“ ۽ ٻيهر نڪ، نڪ سان ڳنڍي، پنهنجي ڪنڌ کي لوڏڻ لڳي. ور ي پاڪر ۾ پيڇيو. ۽ اهڙو ته ٻڌل جذبي هيٺ پيچڻ چاهيو، جو ڄڻ ته هن جي وجود کي پنهنجي وجود ۾ سمائڻ چاهيندي هجي. پيچي پيچي پنهنجي جسم سان ملائي هڪ ڪرڻ چاهيندي هجي.

ٻه هفتا اڳ:

جڏهن هو ماءُ سان گڏ سيٺ رحيم جي گهر گهمڻ ويو هو، ته اتي پنهنجي همر-عمر سيٺ جي پٽ مشتاق وٽ لوهه جي ننهڙي ننڍڙي مونري ڏٺي هئائين. مشتاق جي پيءُ سيٺ رحيم بخش کي هڪ ڪنڊ جو دپو ۽ ولائتي ٻاڻ جي ايجنسي آهي. ان ڪري سيٺ سڏبو آهي. هن پٽ لاءِ اها مونري ڪراچي کان آندي هئي. ان مهل مشتاق، ٽئين مونري جيڪا هوبهو موٽر

وانگر نهيل هئي. ڳاڙهو رنگ ڏنل ۽ اڇي رنگ سان در ۽ ٻنيون ڏهيل، بغير ڇت جي، ۾ ويهي ، پيرن سان هلائي رهيو هو. ۽ وات سان 'پيِن – پيِن – پيِن – ڊ ر رڙ ڙ ڙ ڙ ...' ڪندو ، اڱڻ جي لسي پڌر تي ڦيرا پائي رهيو هو.

ماڻس سيٺ جي زال سيڻياڻيءَ سان ڳالهيون ڪري رهي هئي ۽ هيءَ ماءُ جي پرسان ويٺو پنهنجي منگتيءَ مشتوءَ جي نئين موٽري ، سيمنٽ جي لسي پڌر تي ان جي لَسَ ترڪي هلڻ ڪي ڏسي رهيو هو – سڪڻ وانگر سندس نظرون موٽريءَ سان گڏو گڏ ٿي هليون. ۽ سندس سڪڻي روح جي اولڙي سندس موٽريءَ پٺيان ڦرندڙن ٽيڻن سان ليئو پئي پاتو. جيتوڻيڪ ٻئي پاڻ ۾ منگتي هئا ۽ گڏ کيڏندا رهندا هئا، پر جيئن ته وڏن جي دوستيءَ وانگر ننڍڙن جي دوستي پڪي نه ٿيندي آهي، سو هر ٻار وانگر مشتو به انهيءَ راندڪي تي هرکجي ، پنهنجي يار شمن کي نٿي ليکيو ۽ پنهنجي نئين موٽري هلائڻ ۾ مگن هو. ۽ شمن کيس سڪڻين نگاهن سان ڏسندو رهيو ، ڏسندو رهيو ، ڏسندو رهيو ... نيٺ جڏهن ڪانئس رهيو نه ٿيو ته مشتوءَ جي پر ۾ آيو.

”مشتو ، ٿورو مون کي چڙهڻ ڏي.“ هن سڪڻ وانگر منٿ ڪندي چيس.

”هل، هل. پيچي پوندي - پيِن ..“ هن هينڊل کي ڪاهي پاسي موڙيو.

شمن ڏانهنس ڏسندو.

هن موٽريءَ کي اڱڻ جو چڪر ڏياري، شمن جي آڏو اچي وات سان ’چين‘ ڪري بريڪ هنئي. ۽ هلڪي رڙ ڪري اردوءَ ۾ چيو، ’هٽ جائو ، پئي هٽ جائو – نهين تو. مرجائو گي.‘

شمن پياو منهن ڪري ماءُ جي پرسان آيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”اما!“ هن ماءُ جي گود ۾ پنهنجن ننڍڙن هٿن سان لوڏ ڏيندي چيو، ”او، اما.“

”ڇا آهي ابا؟“ ماڻس سيڻپائيءَ سان ڳالهين ۾ رُڌل هئي.

”مون کي مشتوءَ جهڙي موٽري وٺي ڏي.“

ماڻس ٻڌو اڻٻڌو ڪري ڇڏيو.

هن ماءُ جي چولي جو پلاند پڪڙي ڇڪڻ شروع ڪيو،

”اما، او اما! مشتوءَ جهڙي موٽري وٺي ڏي.“ ’ڏي‘ جي آواز ۾ کي هن ڪجهه ڊگهو ڪندي چيو.

”بس ته ڪر منا.“ ماڻس ماڳهين بيڏياپيءَ سان چيس.

”وٺي ڏي، او ن.“ هن هڪ ٻيو ٻت مان هنيو. منهن ڏاڍو وانگر سڄاپائين، ’وٺي ڏي، وٺي ڏي...‘ جو رڙيون شروع ڪيائين.

”ڇا آهي جاني!“ ماڻس ڏانهس ڏٺو. ڪاوڙ ۾ ڪان جهليائينس، ”ٻڌ ڇا آهي؟“

”مشتوءَ جهڙي موٽري وٺي ڏي.“ هن اڱڻ جي ٻئي پاسي ڪارڊ ۾ موٽريءَ ڏانهن آڱر جو اشارو ڪندي چيو. هوڏ ۾ سندس آواز، نڪ مان گهٽجي نڪتو.

ماڻس چپ ڪرائڻ لڳي.

”نه، وٺي ڏي، وٺي ڏي...“ هن هوڏ مان گهڻو ڏيکاء شروع ڪيو. پير زمين سان واري وارو، پٽ تي هڻڻ لڳو. سيمنٽ جي فرش تي سندس اگهاڙين پيرن جي ترين جو هلڪو هلڪو آواز ’ٺڪ ٺڪ‘ ٿي اچڻ لڳو.

”چڱو مان ڪر. گهر هل ته وٺي ٿي ڏيان.“ ماڻس مان ڪرائڻ خاطر چيس.

”نه نه، وٺي ڏي، وٺي...“

”ٻُر“ ماڻس ڇڪار ڪيائي، ”منهنجو سڄو روح پٽ ٿاهين. چپ ڪر، گهر هل ته وٺي ٿي ڏيان.“ منهن پنهنجي هٿن ۾ جهلي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نرڙ تي چمي ڏنائينس ۽ آڱوٺن سان سندس ڳلن تي وهي آيل ڳوڙها اگهيائين.

”نه نه. وٺي ڏي. وٺي ڏي.“ سندس ٻئي پير تيزيءَ سان پٽ تي هڻڻ لڳا ۽ سڄو بدن ڏڏڻ لڳس.

ڪا مهل هن جو رينگو جاري رهيو. ماڻس سينڌيائيءَ سان ڳالهين ۾ لڳي ويئي. رينگي سان گڏ هن جون نظرون هلندڙ موٽريءَ جو پيڇو ڪرڻ لڳيون. ۽ وري ماءُ جي چولي کي زور سان ڇڪي چيائين: ”هل پلا. هل نه ـ هل گهر. هلين نٿي!“ وٺي چولي جي پلاند کي ست ڏنائينس.

”چڱو، ادي هلان ٿي، هي نيا ڳو ويهڻ نه ڏيندو.“ چئي ماڻس سينڌيائيءَ کان موڪلايو. ۽ هيءُ برقعي جو پلاند هٿ ۾ پڪڙي، چيلڙي وانگر گهر تائين پٺيان لڳو آيس.

ماڻس برقعو لاهي ٽنگيو ته هن چولي جي آڳند کان وٺي، ڇڪي چيس: ”هاڻي پلا گهرائي ڏي.“

”هينئر ڪٿان ايندي. رات ٿي وئي آهي. سياڻي گهرائي ڏيندي پسانءِ.“

”نه نه، دڪان کليل آهن. هينئر گهرائي ڏي.“

”منهنجا ڏاها پٽ، بس ڪر. سياڻي هڪ گهرائي ڏيندي پسانءِ.“

”نه ـ هينئر گهراءِ.“ هو ٽنگن ۾ چنبڙي پيس.

”مٺا هينئر ڪٿان ملندي ـ چڱ ته هٿانءِ نه ڪلا.“ ماڻس ڪڪ تي چيس.

”ملندي ملندي.“ هن پنهنجون ٻانهون ماءُ جي ٽنگن ۾ ورائي، ڪنڌ کي ٿورو پوئتي مٿي ڪري، ماءُ جي منهن ۾ ڏسندي چيو.

”پري ٿي ڳري ويا ـ ڪينا.“ ۽ ان سان گڏ ماڻس جو هٿ، سندس ڪونئري ڪچڙي ڳل تي ٺهڪو ٿي ويو. ۽ ان تي آڱرين جا ڳاڙها نشان ٿي پيس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن رانڀاٽ ڪيو ۽ ڀوءِ رينگڻ. ٻتڪڙا ٻير هلڪي هلڪي آواز سان ٺڪ ٺڪ ڪرڻ لڳا. وري ٻهٽ تسي ليٽي، ليٽڙيو ۽ پاسا ڦيرڻ لڳو. ڪا مهل ليٽڙيون پائي پائي، ورانڌي جي ٽُلهه کي ٽيڪ ڏئي ويٺي رهيو. سڏڪا منهجي ويس، ڳوڙها بند ٿي ويس ۽ ڳوڙهن جا نشان سانوري، منهن تي لنگها ٿي بيٺس. ڪهن مهل کان پوءِ وڏي ٻيڻس زيبو پرسان آيس هرچائڻ: "آت ٻيٽو! امان ڪيني تون سنو- تون موٽ وٽ اچ." هن پنهنجا ڪونٽرا هٿ، ڪنيڙانڙين جهڙين سندس ٻانهن هيٺان بغلن ۾ ڏيئي کيس کڻڻ چاهيو. "نه نه - مان ڪونه..." هن ڪروڌ ڪري ٺڪ مان آواز ڪڍيو ۽ ڪنيڙانڙيون ڦٽڪائي، ٻيڻ جا هٿ پري ڪيا. ان مهل ماڻس چانورن کي دم ڏيئي، چلهه جي پرسان منجيءَ تي ويٺي پٽاڻن جا ڳتيرا ڪيا. تنهن زيبوءَ کي چيو: "ننڍو سرچي ته چڙي ڏينس موٽر کي - متن وڏي ويو اٿس. اڙي منظور سياڻي هن کي اسڪول وٺي وڃانءِ، گهمو ئي وڏي ڏکه ٿيو آهي. مشتو به ته اسڪول وڃي پيو نه!" ماءُ جي انهن لفظن جو هن تي ذرو به اثر نه ٿيو. هٿائين وڏيڪ منهن مچائي ويٺي رهيو.

رات جو دير سان جڏهن پٽس گهر آيو ته هن در کڙڪڻ جي چيڪٽ ٻڌي، ڏٺين سر سڏڪا ڀرڻ شروع ڪيا؛ اتيئي ٿلهه سان ٽيڪ ڏيو، ڀيرن جون ڪڙيون زمين تي گسائڻ لڳو.

"چو ڙي - توکي ڇا ٿيو آ؟" پٽس مٿان اچي بيٺس.

"سيٺ رحيمونءَ، مشتوءَ کي موٽري وٺي ڏني آهي، سو - چئي ٿو ته مون کي به وٺي ڏي. هاڻي هجن پئسا ته وٺي ڏيانس. هو ته ٿيا سيٺيا!" ماڻس چيو.

"اڙي واهه يار! هڪڙي موٽريءَ کان رُنو آهين. موٽريون ڪوڙ."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پٽس ٻانهن ڪان وٺي ڪيس مٿي ڪنيو ۽ پنهنجي مٿي ڪان مٿي ۽ ڪنڌ وَيل زبان وات ۾ ڦيرائيندي ڪيو: "اڙڙڙڙ-" ٻوءِ هيٺ آٽي نيرڙ تي ڇمي ڏنائينس، "مان تو توکي وٺي ڏيان." هن ڇڏي ڏني ڇيس. هو پيءُ جي ٻاڪر ۾ ٽنگن جون ڇڙهيون هڻڻ لڳو: "هينئر وٺي ڏي." منهن سڄائي، چپ ٻولا ڪري ڇپائين.

"ڇڱو گهٽيون موٽريون ڪيئي؟" پٽس ٻانهن ڏئي، هنج ۾ ڪنيس.

"هڪ." هن ڪنڌ هيٺ ڪري شرمائي چيو.

"س!"

هو چپ. اچا وڏيڪ اڄ مان منهن هٽ ڪري پيءُ جي ڇاتيءَ ۾ لڪائي ڇڏيائين.

"ڇڱو ٻڌ، ٻهرين تاريخ مان توکي ٻه موٽريون وٺي ڏيندس."

پٽس دلبو ڏنس.

"نه- اڄ." هن پير جي ڇڙهي هنئي، ۽ ٻاڪر مان پاڻ ڇڏائڻ لڳو.

"ڇڱو ٻڌ پلا!"

هو چپ.

"تون منهنجو سٺڙو پٽڙو آهين نه؟"

هو چپ. ڪنڌ هيٺ.

"سٺڙا پٽ رسندا نه آهن. ها نه! مشتوءَ وٽ رڳي هڪ موٽري آهي نه، سا به ڪٿي ڪٿي. مان توکي ٻهرين تاريخ پنج موٽريون وٺي ڏيندس. پنج! پنهنجي بابل کي پنج!"

پٽس هڪ تجربيڪار پيءُ وانگر هن کي دلبي ڏيڻ مان ڳڌ سندس توجه به هٽائڻ لڳو: "شاباس منهنجو ڏاهو سٺو پٽ! ٻيا سڀ ڪيناه. منظور ڪينو، شمي ڪيني، قمر ڪينو- باقي منهنجو شمن سٺو. ها نه؟"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”تون ڪوڙ ٿو ڳالهائين، نه وٺي ڏيندين!“ هو ٻنجن جي لالچ ۾ ڪجهه هوڏ تان لٿو، پر وري به پڪ ڪرڻ لاءِ چيائين:
”نه وٺي ڏيان – نه وٺي ڏيان، نه وٺي ڏيان ته پوءِ – مون کي مال ڪيجانءِ.“ انهن چئي ٺٺو چمي ڏنس.
هو چپ ٿي ويو ۽ پنهنجي ليکي پنهنجي سوپ تي مسڪرائي، شرمائي، ڳل ڀيءَ جي چاتيءَ تي رکي قميص جي ٻٽڻ سان کيڏڻ لڳس.
”ڀلا، ماني کاڌي اٿئي؟“
”نه، ڪٿي کاڌي آهي شيطان!“ ماڻس عورتپڻي جي اهڙي مخصوص انداز سان چيو، جنهن ۾ هلڪي چنچل ڀڪ سان گڏ مامتا جو ڳتيل جذبو ۽ ٻڙس لاءِ پيار ڀري ٻکيو.
ان ڏينهن کان پوءِ:
هن تاريخون ڳڻڻ شروع ڪيون. روز وڏي پيڻ زبيوءَ کان پڇندو رهيو: ”ادي، ڪهڙي تاريخ آهي؟“ ”ويهين.“ پهرين تاريخ ۾ باقي گهڻا ڏينهن آهن؟“ ”ڏهه ڏينهن ڪڏهن پورا ٿيندا؟“ ”ڀلا، باقي ٻه ڏينهن آهن.“ ”باقي هڪ... سڀاڻي پهرين آهي...“ ۽ مشتوءَ سان کيڏي ڪري سنگت ڦٽائي ڇڏ ڏيائينس. گهر وڃڻ ڇڏي ڏنائينس، ۽ هاڻي جڏهن مشتوءَ ٻجري پڪڙيل ڪاري روڊ تي شام جو پنهنجي موٽريءَ تي چڙهي، پين – پين – ڪري هلائيندو ۽ هو ته هو سڪڻ وانگر ڏسڻ بجاءِ چوندو هوس: ”بابا مون کي به وٺي ڏيندو – پنج موٽريون، پهرين تاريخ.“ ۽ مٿس هڪ لاپرواهه نظر وجهي، ٻجليءَ جي ٿنڀي هيٺان ڪکرين سان کيڏڻ لڳندو ۽ هو يا ٻجليءَ جي ٿنڀي ۾ ٻانهن ورائي، ڦيريون پائيندو هو.
جواب ۾ مشتوءَ به چيو هوس، ”آ گئو ڙو آ گئو ڙوا ڀلا تنهنجي

ٻيءَ وٽ ڍڳا رپيا ڪٺي آهن جو وٺندو؟“

”هل هل. ٻهرئين تاريخ منهنجي بابا وٽ الاهي رپيا هوندا آهن. هيڏا هيڏا نوٽ!“ هن اڪيون ڦاڙي وڏي خوداعتمادي ءَ سان ورڻيو ۽ ٻوءِ ٻهوءَ ۾ ٻانهون وراڻي ڦرڻ لڳو.

”ڪوڙ ...! تنهنجو ٻيءُ ته غريب آهي - اما چوندي آهي ته شمو وارا غريب آهن.“

پر شمو، ششوءَ جي انهن ڳالهين جي پرواهه ڪرڻ کان سواءِ ڏي پنهنجي راند ۾ رُڌل رهندو هو ۽ ڪيس ڪو به جواب نه ڏيندو هو.

ڏينهن گذرڻ سان، ٻهرين تاريخ ڪي ويجهو ايندڙ هر ڏينهن ڪيس عجيب خوشي ڏيندو رهيو. عجيب خوشي - جيڪا چاهت جي ڪميل ٿيڻ تي ٿيندي آهي؛ چاهت - جيڪا روح جي گهرائيءَ تائين رچي، هڪ سهڻي سپني جو روپ ڌاري چڪي هجي. سپنو، جو ڪڏهن وهم جو روپ وٺي، حقيقت جهڙو لڳندو آهي.

اڄ ٻهرين تاريخ هئي:

صبح جو جڏهن ماڻس ننڊ مان اٿاريس، ته ٻُل ڏئي اٿي ويٺو ۽ اٿڻ شرط ماءُ کان پڇيائين: ”اما- اڄ ٻهرين تاريخ آهي نه؟“

....

سندس نظرون در ۾ هيون. منجهند جا ٻاچا لڙڻ لڳا. قمر، منظور ۽ شمي ڪڏهوڪو اسڪول مان موٽي آيا هئا. هن منجهند جي ماني به چڱي طرح نه کاڌي ۽ ماءُ ۽ ڀيڻ کان پڇ پڇ لائي ڏني: ”اما! اڄ بابا ڪونه آيو آهي؟، چو؟“،

”چو ٻلا اڄ نه آيو آهي - هان.“ بيچيني ۽ اٿڻ واري اتاولائيءَ سان ڪڏهن روڊ تي بيهي آفيس وارو دڳ جاچڻ

لڳو، ته ڪڏهن ٻاهرين در جي چائنٺ تي ويهي اوسيئڙو ڪرڻ لڳو... تان جو پٽس گهٽيءَ مان مڙيو. هن اتان ئي رڙ ڪئي: ”اما ـ بابا.“ سندس آواز ۾ هڪ اڻلکي خوشي هئي، جا روح جي گهري پاتال مان جڻ اٿل کائي آواز جي روپ ۾ پڌري ٿي هئي. هو اندر آيو. ٻڪندي، اڱڻ جي پڌر تي هڪ ڪُنب ۾ سندس پير مڙيو ۽ هلڪو ٿيڙ کاڌو. ان جي پرواهه ڪرڻ کان سواءِ ئي، پاڻ سنڀالي ٻڪندو ماءُ وٽ آيو. هلڪي نموني سهڪندي، ۽ ڪنهن اندرين اتساهه پريل امنگ وچان ڳڊ ڳڊ ٿيندي، ماءُ کي چيائين، ”اما ـ بابا اچي پيو“ ۽ وري پوئتي ٻاهرين در ڏانهن مڙيو. وري ماءُ ڏانهن واپس وريو.

پٽس در مان اندر لنگهيو.

هن اتان ئي رڙ ڪئي، ”بابا.“ سندس ڪچڙو ڪونئرو منهن ڪنول وانگر ٽڙي پيو ۽ ٽڙي ٻهڪي پيو. اکيون وڏي پيءُ جي ٽڪن کي چنبڙيو.

پٽس مٿس هڪ مڪمل پرکي نظر وجهي، پيءُ ڏياڻيءَ مان کيس السگ ڪيو، ۽ ورانڊي ۾ وڃي زال آڏو اچي، ڏهه رپئي رپئي جا نوٽ ـ چار پنجين پنجين جا ـ هڪ ڏهين جو ۽ ڪجهه پئسا سندس آڏو کٽ تي ڦٽا ڪيا ۽ چيو، ”هان وٺ.“

شمن ريپن لاڻهن ڏسي، ڳڊ ڳڊ ٿيندي، تاڙي وڄائي ۽ اکيون ڦاڙي چيو، ”هَلُ! هيترا رپيا!“

جونس، مڙسس ڏانهن ڏٺو خاموش نظرن سان. پوءِ آهستي ڪڇيو، ”بس! هي؟“

”پيو لڪ! اوڌر تي کڻين ته نٽي ڏسين اڳ نه پئي. بس اهي بچيا آهن.“ هن چڙ کاڌڙ هلڪي جارحانه انداز ۽ غصي سان چيو، ”اڃا ڪپڙ واري جا رهيل آهن.“

شمو اڃا آس ـ هڪ ٻڪهي آس، جا هو پندرهن ڏينهن کان مڪمل ٿيڻ جي يقين تي اندرئي اندر مَنَ ۾ سانڍي رهيو هو ـ ڪنهو، هن معاملي کان اڻ ڄاڻ پيءُ جي ٻن ٽنگن جي وٿيءَ ۾ منهن هنيو بيٺو هو. پٽس ڪيس ٻي ڏيانيءَ منجهان ٻيهر هٿائڻ جي ڪوشش ڪئي، جو هن جو سمور و ڏيان وال ڏانهن هو.

هوءَ سمجهي وٺي هئي ته مڙسس پريل آهي. پر چاڪاڻ ته ٻي ڏوهڻ هئي ۽ هر ٻي ڏوهي پنهنجي صفائي پيش ڪرڻ لاءِ فطري طور آتو هوندو آهي سو هن مڙس کي ورندي ڏني:

”اهو سڀ گهر ۾ خرچ ٿو ٿئي ـ مان ڪو مائٽن کي ڪاٺ ٿي موڪليان!“

”پر خرچ هلائڻ جو به ڪو ڍنگ هوندو آهي ڪي نه بس.“ هن چڙي چيو.

”تون ٿي هلاءِ ته خبر پويءِ.“

هو پريل هو ۽ وسي پيو: طعنا الزام. پنهنجي تباهي ۽ بربادي جو روح ـ ۽ پوءِ گاريون.

هُن پهريائين جواب ڏنو. پوءِ گهر ۾ پوريل هر مشرقيءَ عورت وانگر رنو، پوءِ پٽيو پنهنجو پاڻ کي، پنهنجي قسمت کي، پنهنجي ماءُ ـ پيءُ کي، پنهنجي وجود کي.

پيءُ کان ٿيلهو ڏئي ڏار ٿيل شمن، ڪڏهن ماءُ ڏانهن ڏسڻ لڳو، ڪڏهن پيءُ ڏانهن، وري ماءُ ڏانهن، وري پيءُ ڏانهن ... ۽ هڪ دفعو وڏي جوان ڀيڻ زيبوءَ ڏانهن ڏٺائين، جا اڱڻ ۾ چلهه وٽ رات جا چانور ڏوئي رهي هئي. زيبوءَ به ڏانهس ڏٺو. پوءِ ڪنڌ هيٺ ڪري ڇڏيائين. هڪ ڏوهيءَ وانگر جنهن جو ڪو به ڏوهه نه هوندو آهي، پر پوءِ به پاڻ کي ڏوهي سمجهندو آهي. ان ڏوهه جي احساس هيٺ ته هن جمي ٿي ڏوهه ڪيو آهي، ان گهر ۾. هن ماءُ ـ پيءُ

وٽ. ان حقيقت کان بيخبر ته سنڌس جسم ۾ سندس ذرو ذرو به هٿ نه آهي.

ان مهل کان گهڻو اڳ، پيا ڏيئي ٻار راند جي ميدان ڏانهن هليا ويا هئا.

ماڻس جا سڏڪا ۽ ڏيهو آواز ايندو رهيو. سندس سڏڪن ۾ جهوريل روح جو جهوريل پڙلاءُ هو ۽ لفظن ۾ ان جهرڻ جو درد. ۽ پوءِ سانت ڇانئجي وئي. ماڻس هڪ وڏو شوڪارو ڀري اٿي ۽ چلهه وٽ آئي، جڻ ته روئي روئي سندس اندر هلڪو ٿي ويو هو. ڏيٺس هڪ ڀيرو همدردي ڀريل نگاهه وڌس. پٽس اندر ڪوٺيءَ ۾ هليو ويو هو. هن ڪنڪندڙ خاموشي ۾ ان ۾ ڪروڌ جي ڀڪوڙيل ڪڙاڻ، ٽمن جي ذهن ڪي ڳرو ڪري ڇڏيو. هن جي موٽريءَ جي چاهت، جا آس بڻجي، سندس روح ۾ رچي، وجود جو لازمي جز بڻجي وئي هئي، سا ڪيڏانهن گم ٿي وئي. هن کي ڳهر ڪائڻ لڳو. هڪ اندروني خواهش پٽاندڙ هن ماءُ وٽ وڃي، سندس هنج ۾ ڪرڻ چاهيو، پر هو ائين ڪري نه سگهيو.

۽ ٻاهر روڊ تي هليو آيو.

ان وقت لهندڙ سج جا سونهري ڪرڻا لڙڻ لڳا هئا، ۽ شام جو مخصوص فرحت ڏيندڙ ماحول ڇانيل هو. روڊ تي مشتاق پنهنجيءَ موٽريءَ تي چڙهي، 'زون- زون- پين پين' ڪندو گد گد ٿيو چڪر ڏئي رهيو هو. سندس پٺيان نوڪرياڻي هئي. هن مشتاق ڏانهن ڏسي، سندس موٽريءَ تي نظر وڌي. پر سندس اکين ۾ سڪندي روح جي اولڙن هجڻ بجاءِ ٻڏل دل، اداس ۽ منجهيل روح جون جهلڪيون هيون ۽ سندس موٽريءَ جي چاهت، ان اداسيءَ ۽ مونجهه جي گڏيل ٻار هيٺ بي سٽي ٿي ٽمجي چڪي هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مشتو موٽري ڪاهي سنڌس پر ۾ آيو ۽ چيائين، ”شمو، اڄ ته ڪيڏو ن.“ ٻاراڻي سادگي جنهن ۾ برچاڻ لاءِ منتق هئي .
”ن.“ هن مختصر ورائيو .
سامهون، مشتوءَ جو پيءُ سيٺ رحيم اچي رهيو هو . سنڌس پنيان نوڪر هو ۽ ان جي هٿ ۾ ٿرماس هو .
مشتوءَ پيءُ کي ڏٺو ته شمن کي ڇڏي، موٽريءَ جو اوڏانهين رخ ڪيائين، ۽ خوشيءَ پريل آواز ۾ چيائين: ”بابا.“
پٺس پر ۾ اچي، ڪيس هنج ۾ کنيو ۽ پوءِ گهر ڪئي ويس ؛ نوڪرياڻي سنڌس موٽري کهلي اندر وٺي ۽ نوڪر ٻاهر بيٺو رهيو .
هو ساڳي بجاءِ جي ٿنيي هيٺان اچي ويهي رهيو ، ڳوري من ۽ منجهيل ذهن سان . ڪن گهڙين کان پوءِ پٺس ڏٺو . ۽ ڏسي سڌو هليو ويو . پن ڄاتل سڃاتل نظرن جي ميلاپ ۾ هڪ وڇوٽي هئي . ان وڇوٽيءَ جي خال ۾ هڪ احساس هو: اڇاڻپ جو ۽ اجنبيت جو .
شام جي ڪاراڻ وڌڻ لڳي . ٿنيي ۾ لڳل بلب بي آواز جهٽڪو ڏئي ٻريو . وڌندڙ اونداهه ۾ ان جي روشني اجا وڌيڪ جهيڻي ۽ عجيب ٿيڻ لڳي . جڻ ته اونداهه آهستي آهستي ان جهيڻي روشنائي کي ڳڙڪائي ويندي .
۽ هو ان اوندهه ۾ وڪوڙيل هلڪي ۽ جهيڻي روشنيءَ ۾ ويٺو رهيو .

نماهي مهراڻ، ٣-١٩٧١ع
حيدرآباد سنڌ .

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

عيد جي خرچي

ظفر حسن

”بابا جي اڄ چنڊ نہ ڏٺو تہ ڇا عيد نہ ٿيندي؟“
”نہ پٽ، اڄ تہ چنڊ ضرور ٿيندو.“
”پر جي ڪالهہ وانگي اڄ بہ نہ ڏٺو تہ!“
”اڄ تہ چنڊ پڪ ٿيندو. اڄ تہ ٽيهون روزو آهي نہ!“
پٽس کان پڪ ملند يئي ساران کڏڻ لڳي ۽ اتان ٿي رڙ ڪئي: ”مقبو پڏئي، بابا چئي ٿو تہ سڀاڻي عيد ضرور ٿيندي.“
ٻاهر اڱڻ ۾ مقبول ٻاڙدي ۽ سان پاڻيءَ جا ڏول پري مٽ ۾ وجهي رهيو هو. هن ساران جي آواز تي ڪنڌ ڦيرايو ٻي ڀيڻس، تہ ساران سندس آڏو پهچي چڪي هئي.
”پڏئي، بابا چئي ٿو سڀاڻي عيد ضرور ٿيندي.“ ساران کيس اها خبر پڌائيندي آڱر ۾ اچي ويئي. ڇو جو هن سمجهيو تہ اها خبر هن کي مقبول کان اڳواٽ پئي هئي. ڪنهن ڳالهہ جي اڳ ۾ خبر پوڻ جي خوشي ٻارن کي تہ نهيو پر وڏن کي بہ ٿيندي آهي.
”ها ها، مون کي بہ خبر آهي. توکان پهرين مون کي خبر پئي.“ مقبول ساران جي آڱر جو ڪو بہ اثر نہ وٺندي چيو.
”هل ڪوڙا! تو بہ پڌي ورتو – بابا تہ مون کي پئي پڌايو.“
مون کي تہ سائين ٻچل پڌايو. چيائين پئي تہ چنڊ نہ ڏٺو

ته به سياڻي عيد ٿيندي، اڄ ٿيهون روزو آهي.“
ساران جو منهن ٿي لهي ويو. ساران جڏهن به مقبول کان اڳ وٺڻ جي ڪوشش ڪندي هئي ته هوءَ سدائين هار کائي ويندي هئي.
”پوءِ مون کي سوير ڇو نه ٻڌايو؟“ ساران سڳو ٿي ڪاوڙجي پيئي.
”بس نه ٻڌايم؟“ مقبول ساران کي تنگ ڪرڻ لڳو.
”تہ پوءِ تون اڪيلو خرچي وٺڻ وڃين هان نه!“ ساران مقبول کان رُسي ويئي.
”نه نه چري. اڄ ته پوڳ پيو ڪريان. مون توسان انجام ڪيو هو ته اڪيلو...“ مقبول جي جملي پوري ٿيڻ کان اڳ مائيس رڙ ڪئي: ”اڙي ڇورا! جهٽ ڪر ڪلاڪن کان مس مس هڪ ٻاڙدي پري آيو آهين. اچا ٻي به پراڻي اڻئي.“
۽ مقبول ٽڪرو ٽڪرو مٽ پرڻ لڳو. هن جي ماءمهون نل تي لڳل دلن ۽ ٻاڙدين جي ڏکهي قطار لڳل هئي. مقبول ٻاڙدي خالي ڪرڻ شرط ٽڪرو ٽڪرو ٻاهر نڪري آيو ۽ نل ۾ نهن وڃڻ لڳو. ساران، جا مائس جي مقبول تي نڪتل ڇڙپ تي چپ ٿي ويئي هئي، سا به مقبول جي پويان نڪري آئي. ڪيس مقبول تي، جو شڪ هو سو، يقين ۾ بدلجڻ لڳو ته مقبول ڪيس صاحب جي گهر عيد جي خرچي وٺڻ لاءِ نه وٺي ويندو. اڪيلي سير سڄي خرچي ڦٻائي ويندو. ڇي اڻين نه هجي ها ته پوءِ عيد جي ٻڪ هجڻ جي خبر مقبول کانئس ڇو لڪائي هئي! انهن خيالن ۾ هوءَ ڪجهه دير ٻنا ڳالهائڻ جي مقبول جي پويان پويان لڳي آئي. خاموشيءَ جو احساس ٿيندي ئي، هوءَ مقبول کان پڇڻ لڳي: ”ادا مقو، سچ ٻڌاءِ، تون اڪيلو ئي اڪيلو خرچي وٺڻ وڃين ها يلا؟“ ساران جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آواز ۾ نراساڻي هئي، آزي نيزاري هئي.

”سان تو ساڻ ٻوڳ ٿي ڪيو. توکي ٻلا ڪيئن ڇڏي ويندس.“

”ڏس ادا مقبول، هڪ نه! سان ته تنهنجي هر ڳالهه مڃيندي آهيان نه!“ ساران ٻاڏائيندي چيو.

”ها وٺي ويندو ماڻهن نه، مٿو نه ڪپاءِ!“

ساران جي منهن تي خوشي جي لهر موٽي آئي. هن جي اکين اڳيان صاحب جو گهر، گهر جا ٻاتي، اتي ايندڙ ماڻهو ۽ رپئي رپئي جا نوٽ گهمي ويا.

مقبول نل تي لڳل قطار جي ڇيڙي تي پهچي چڪو هو.

”ساران تون هل نه ته بابا ڳوليندو هوندو ۽ اڇي ڪرندو.“

مقبول کي پنهنجو به ٻڇ هو ڇو ته هو بازڙدي قطار ۾ رکي مولو ۽ جعفر سان گولين راند ۾ لڳي ويندو هو ۽ پٺس ڪيس مولوءَ سان راند ڪرڻ کان روڪيندو هو ڇو جو مولوءَ کي پٺس بيڙي پيئندي ڏسي ورتو هو، ۽ پٺس کي ٻڇ هو ته مولوءَ سان گڏ راند ڪندي هڪ بيڙيون پيئندا پٺس مقبول کي بيڙي پيئڻ کان روڪيندو هو. ان ڪري نه جو بيڙي عادت آهي، پر ان ڪري جو بيڙي پيئڻ تي پئسا ٽا خرچ ٿين. پر مقبول جي مولوءَ سان دل هئي جو راند ڪرڻ کان سواءِ مقبول ڪيس بيڙي جا سوٽا به هڻائيندو هو. مقبول ساران کي موٽائيندي بازدي ڪٽي قطار جي ڇيڙي تي رکي.

ساران کي هاڻ هر ڳالهه ۾ شڪ ٿيڻ لڳو. هوءَ سوچڻ لڳي الائي سڀاڻي عيد به ٿيندي يا نه، ۽ جي عيد ٿي ته مقبول، صاحب جي گهر به وٺي ويندس يا نه. ساران موٽي اچي وري ايءَ وٽ ويٺي، وري ٻيهر پڇيءَ کان عيد جي پڪ وٺڻ لاءِ ٻاهر ماڻهن به ٿي چيو ته سڀاڻي عيد آهي پر ساران هاڻي ڪنهن ۾ ويساهه نه پئي رکيو.

”بابا سڀاڻي عيد ٿيندي نه! چنڊ نه ڏٺجي پيو نه!“ ساران وري به اتاوليءَ تي پڇيو.

”ها، سڀاڻي عيد آهي اصل ٻڪ سان، چنڊ نه ڏسجي ته به عيد آهي، سمجهئي! هو ڏانهن عربستان ۾ ته به ڏينهن اڳ عيد ٿي به وئي!“

”اهو وري ڪيئن؟ چنڊ ته اڄ ڏٺو پوءِ عربستان ۾ عيد ڪيئن ٿي؟“ ساران حيران ٿي پيءُ جو منهن تڪڻ لڳي، ٻريان ۾ ڏس اهي ڳالهيون پڙدي رهي هئي ۽ هوءَ ساران جي سوال جو جواب ڏيڻ کان رهي نه سگهي.

”آتي عربستان ۾ مڪو مدينو آهن نه، اتي الله جي حڪم سان چنڊ اڳ ۾ ڏسڻ ۾ ايندو آهي.“

”هان بابا!“ ساران پيءُ کان خاطري ڪرڻ لڳي.

”ها بابا، الله جي حڪم سان هن کان به وڏا ڪم پيا ٿين!“

جڏهن کان رمضان جو مهينو شروع ٿيو هو ۽ ٻارن عيد جي خوشي ۾ روزا رکڻ شروع ڪيا هئا تڏهن کان ساران مقبول جو هر چيو مڃيندي هئي ڇو جو عيد جي ڏينهن مقبول ساران کي وٺي صاحب جي گهر ويندو هو جتي کين گهڻي خرچي ملندي هئي ان ڪري مقبول ساران تي رعب ۽ جهند و رهند و هو.

”ساران ٻاڻي ته پيار!“

”ڇو، تون پاڻ لٿو پئين؟“

”چڱو نه پيار، آءٌ صاحب جي گهر نه وٺي ويندومانءِ!“

۽ مقبول جي ڌمڪي تي ساران ڊوڙ پائي ٻاٽي ڀري ايندي هئي.

”ساران مٺي مانيءَ مان ٽڪر ته ڏي.“

”توکي پنهنجي ڪا آهي نٿو کائين!“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ڀلي نه ڏي پوءِ صاحب جي گهر...“
ڳالهه ختم ٿيڻ کان اڳ ساران پنهنجي مانيءَ مان نڪر کڍي مقبول کي ڏيندي هئي. اهڙي طرح ساران مقبول جو هر حڪم مڃيندي هئي.
”ساران، او ساران.“ پوءِ ساران ڪوبه جواب نه ڏنو، هوءَ ننڊ ۾ پيئي هئي. ”ساران!“ مقبول ٻه ڏاڍيان چيو.
”هون.“ هلڪو آواز آيو پر ساران نه اٿي.
”ساران اٿي دلي ٻاڙدي جي سنڀال ڪر نه!“ مقبول ٻاڙدي قطار ۾ لڳائي ساران کي سنڀال لاءِ چوندو هو. اڳيان نل کان جيئن ڪو پنهنجي واري مطابق پاڻي ڀري نڪرندو هو تيئن قطار ۾ رکيل مٽ، دلا ۽ ٻاڙديون سڀ سرندا ويندا هئا جڏهن مقبول جو پيءُ گهر ۾ نه هوندو هو، مقبول ساران کي ٻاڙدي سرائڻ جي ڪم تي رکي پاڻ گولين راند ڪندو هو.
”ساران ٻڌين ٿي! اٿ نه هلي ٻاڙدي سنڀال“ پر ساران ننڊ مان ڪٿان ٿي اٿي.
”ڇڱو نه اٿ، آئون ٻه صاحب جي گهر نه وڃي ويندو مانءَ ۽ ها پوءِ وٺجئين عيد جي خرچي!“
”هان عيد جي خرچي! هلو ته وڃڻ هلون.“
مقبول ساران جي بدحواسي تي کلڻ لڳو. ”عيد جي خرچي هينئر ڪٿان آئي! اڃا ته ٻارنهن روزا ٿيا آهن! هل ٻاڙديءَ جي سنڀال ڪر نه ته صاحب جي گهر نه وڃي ويندو مانءَ؟“
ائين چئي مقبول هلڻ لڳو. هن کي يقين هو ته هاڻي ساران ضرور اچي ٻاڙدي جي سنڀال ڪندي ۽ هوءَ واقعي ٻنا وڏيڪ ڳالهائڻ جي ڳالهه وانگر مقبول جي پريان لڳي آئي. هن کي سدائين اهو ڊپ هو ته مقبول هن کي صاحب جي گهر نه وٺي ويو ته عيد جي خرچي ڪٿان ايندي! پڻس ته هڪ رپيو ڏيئي ناري ڇڏيندو هو. راندڪا ڪٿان ايندا! اير نگ ڪٿان

ايندا: چوڙين جو چا ٿيندو؟
چنبڊ رات خوشيءَ ۾ ڪيتري دير تائين جاڳندي رهي ۽ ماڻس کان آڏا ابتا سوال پڇندي رهي:
”امان هو سونا ايرنگ وڪامي ته نه ويندا؟“ ماران کي ڊپ هو ته هوءَ دڪان تي جي ايرنگ ڏسي آئي هئي سي هيڊ جي خرچي مان جيسين خريد ڪري تيسين وڪاهي ويندا.
”نه ڌيءَ، اها هڪڙي جوڙي ته ڪانهي جو وڪامي ويندي. دڪان تي اهڙيون گهڻيون ئي جوڙيون پيل هونديون.
”پر امان جي سيئي وڪامي ويا ته؟ ماران جو شڪ اڃا قائم هو.
”اتان نه مليا ته ٻئين بازار مان وٺي ڏيندو.“ ماڻس کيس آٿت ڏنو.
”پر امان بازار ۾ اهڙا ايرنگ هوندا؟“ هن کي پڪ هئي ته سندس پسند جا ايرنگ رڳو دنيا ۾ هڪ ئي دڪان تي هئا.
”ها ها هوندا. ان کان به سٺا، هاڻي ماٺ ڪري سمهي رهه.“
ماڻس هاڻي بيزار ٿيڻ لڳي.
”امان، ڀلا هي سونا ڪونهن چا؟“ ماران کي وري هاڻي ٻئي فڪر اچي ورايو.
”پڌايو ڪونه هو مانءَ ته اهي نقلي آهن نقلي، سون جا ايترا مهانگا آهن جو ٻٽهي به نتو وٺي سگهي.“
”پوءِ جيڪي سونا ايرنگ هوندا آهن، آهي ڪير وٺندو آهي؟“
”سون اميرن لاءِ هوندو آهي ۽ نه غريبن لاءِ...“ ماران جي ماءُ ڪجهه گهڙي ماٺ تي ويئي پر وري حسرت ڀريلهجي ۾ چوڻ لڳي، ”۽ غريبن لاءِ اهو نقلي سون هوندو آهي جنهن مان تنهنجا ايرنگ جڙيل آهن.“
”آهو چو ڀلا؟ سون رڳو شاهوڪار ٿا وٺي سگهن. ڀلا اهو سون اسين چو نه ٿا وٺي سگهون؟“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ءِ اهو ان ڪري جو اسين غريب آهيون ۽ سون ننڍا خريد ڪري سگهون.“

”پوءِ ڀلا اسين غريب ڇو آهيون؟“

ان ڪري جو الله سائين اسان کي غريب بڻايو آهي.“

”الله سائين غريب ڇو ڏاهيا آهن!“

”هاڻي مٿو نه کاءُ. مات ڪري ويهه!“ ماڻس ساران جي جڪ کان بيزار ٿي چڪي هئي. پر ڀان ساران جو پيءُ، ماءُ ۽ ڏي جون ڳالهيون ٻڌي رهيو هو. هيستائين مات هو پر جوڻس جي جند ڇڏائڻ واري جواب تي جواب ڏيڻ کان رهي نه سگهيو:

”الله سائين غريب ان ڪري ڏاهيا آهن جو امير ماڻهو خيرات ڏيئي ثواب حاصل ڪري سگهن!“

پر ساران پيءُ جو جواب اڻ ٻڌو ڪري پنهنجا سادا سودا سوال پڇندي رهي:

”اسان ڀلا عيد هر مهيني ڇو نٿي اچي؟“

”پوءِ ماڻهن کي ٻارهوڻي روزا رکڻا پوندا!“

”اهو ڇو؟“

آهو ان ڪري جو روزا رکيا آهن تڏهن ته عيد جون خوشيون ملهيون آهن. عيد ته روزيدارن لاءِ ايندي آهي.“

ساران جي پيءُ کان وري رهيو نه ٿيو: ”عيد نه صرف روزي دارن لاءِ ايندي آهي پر بي روزائتن اميرن، شرابين، رشوتين ظالمن ۽ هر مسلمان لاءِ ايندي آهي. انهن مذهبي ڏينهن کي هر شخص ملهائي سگهندو آهي سواءِ غريبن جي!“

”ءِ عيد ان ڪري به ايندي آهي جو ٻارن کي خرچي ملي ها نه بابا!!“ ساران جڏهن پيءُ کي ياد ڏيارڻ ٻڌايو ته هو عيد جي خوشين ملهائيندڙن ۾ ٻارن کي وساري ويو آهي.

صبح جو عيد هئي ساران ۽ مقبول ايترو سوير عيد جي ڏينهن اٿندا هئا ۽ جلدي تيار ٿي ڪلاڪ رکو وڃنا رهيا جيسين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيءُ اٿي وهنجي سهنجي تيار ٿئي. مقبول ڪي اڄ صبح پاڻي پڙ ڏو نه هو. هن اڳيئي رات جو دير تائين پاڻي پيري صبح ڪي ڪسر پوري ڪري ڇڏي هئي. نماز تي پيءُ سان گڏ جي و يا. ساران جي ماءُ سيئون ڏاهي رڪيون هيون ته ٻار نماز تان اچي ڪجهه ڪائي پوءِ ويندا. هن ڏاڍي آڪير سان اهي سيئون ٿاهيون پر جڏهن ٻار موٽيا ته ٻهر هڪ منٽ به نه ترسيا ؛ ماڻس سيئن ڪائڻ لاءِ رڙ يون ڪندي رهجي و يئي:

”اڙي ايترو جلدي، سيئون ته ڪائيندا وڃو.“

”نه اماں دير ٿي و يندي.“ مقبول پنهنجي تڪڙ لڪائي نه سگهيو. ”اماں هتي ته رڳو سيئون آهن، ٻيو ڇا آهي؟ صاحب جي گهر ته ميرو، شير قورمون، مٺايون، جليبيون، بسڪوٽ ڪڻڪڙا ۽ ڏاڍيون سٺيون شيون هونديون آهن.“ ساران پنهنجي معصومائي لهجي ۾ چيو. ڪنهن کي ڪهڙي خبر ته ان ۾ سندن غربت تي ڪيڏي نه ٽوڪ لڪل هئي.

”ها اماں اتي وري گهڻا ميوا به رکيا هوندا آهن، اصل نوڪرا پريل!“ مقبول ساران جي ڳالهه کي ڳنڍ ڏيندي چيو جيئن جلدي موڪل ملين.

ساران جي ماءُ مڙس ڏانهن نهاريو ۽ شڪايت واري لهجي ۾ چوڻ لڳي، ”ٻارن کي ڏسو عيد جي ڏينهن به گهر ٽڪا کائين ۽ ٻاهر ٻين جي گهر ڏڪا کائڻ پڄندا ٿا وڃن.“

”عيد شايد ان ڪري ايندي آهي جيئن امير اهو ٻا و رڪري ته هو ڪيترو امير آهي ۽ غريب کي اهو احساس ٿئي ته هو ڪيترو غريب آهي! ۽ ٻارن جو ڇا آهي ٿوري دير کان پوءِ اسين غريب به اميرن جي گهرن تي ڏڪا کائڻ و يندا سون.“ ساران جي پيءُ ٿڌو ساهه ڀريندي چيو.

اڄ ساران جي ماءُ کي مڙس جي ڳالهه خراب نه لڳي. هن کي اهو محسوس ٿيو ته ساران جي پيءُ جون ڳالهيون سچيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دستور اٿئي ته ننڍو ماڻهو وڏي ماڻهوءَ سان عيد ملڻ ويندو ۽ غريب عيد جي ڏينهن وڏي ماڻهو سان عيد ملندي اُئين محسوس ڪندو آهي ڄڻڪ ننڍ وڏائي جو ويڇو ٻل ڪنُ لاءِ ختم ٿي ويو آهي ۽ اهو به وڏي ماڻهوءَ جي برابر اچي ويو آهي ۽ وڏو ماڻهو ان ۾ خوش ته هن وٽ ڪيترا نه ماڻهو عيد ملڻ اچن ٿا!"

۽ ٻار ٻيءَ جي ڳالهه ختم ٿيڻ کان اڳ گهران نڪري چڪا هئا. ٻاهر دنيا ئي ٻي لڳي پئي هئي: خوشيون ۽ شادمانا رستن تي ٻار نڪري آيا هئا. وڏا ننڍا امير غريب سڀ ئي هڪ رنگ ۾ رنگيل هئا. رستن تي ڪئي هر ڪڻ جا هنڌ هئا: ڦرموٽيون، ڦوڪڻا، توتاڙيون، رانديڪا. الائي ڇا ڇا هوا! پر مقبول ۽ ساران انهن سڀني کان بي خبر اڳتي وڃي رهيا هئا. مقبول ساران کي ٻانهن کان ڇڪيو تيز وکون کڻي رهيو هو.

"مقو، جمن دڪان بند ته نه ڪندو اڄ عيد جي ڏينهن؟"

ساران کي پنهنجي ايرنگن جي ڳڻتي هئي.

"هو ٿو عيد تي دڪان بند ڪري! عيد ڏينهن ته پاڻ جام وڪرو ٿيندو!"

"۽ جي اهي ايرنگ وڪامي ويا ته؟"

"اهو هڪڙو ئي ايرنگ ٿوروئي هوندس! ٻيا به رکيل هوندس اندر!"

"ٻيا اندر رکيل نه هجنس ته؟"

"ڏنو ڪرنه اٿئي ته جڏهن برنيءَ مان بسڪوٽ ختم ٿي ويندا آهن ته هو اندران ٻيا بسڪوٽ ڪيئي اچي برنيءَ ۾ ڀريندو آهي."

نيٺ اها ڳالهه ساران کي آنڙي ۽ هوءَ خاموش ٿي ويئي.

"۽ ٻڌ ساران، سمجهه ته اهي ايرنگ وڪامي به ويا ته آئون توکي ٻئي دڪان تان وٺي ڏيندس. آئون مارڪيٽ ۾

اهڙو دڪان ڏٺو آيو آهيان جو ايرنگن سان پريو پيو آهي، جمن واري دڪان ۾ ته ڪجهه ڪونهي."

ساران جي خاموش چهري تي چمڪ موٽي آئي ۽ هن جي وک ۾ ڦڙتي اچي ويئي. هاڻي هو هڪ گهٽي مان ٻئي گهٽي ۾ ٿيندي وڏي رستي تي اچي نڪتا هئا. وڏي رستي تي موٽرون، رڪشائون زوزات ڪيو پئي ويون. ايتري ته گيهه لڳي پيئي هئي جو هلڻ ڏکيو لڳو پيو هو ۽ رستو پار ڪرڻ لاءِ وڏي جاکوڙ ڪرڻي ٿي پئي.

"خدا ڪري اڄ صاحب وٽ گهڻا ماڻهو اچن ته گهڻي خرچي ملي!" ساران پنهنجي سنڌ کي لڪائي نه سگهي. "بابا پئي چيو ته صاحب اڳي کان به وڏو آفيسر ٿي ويو آهي. بابا اهو به پئي چيو ته ماڻهو جيڏو وڏو آفيسر هوندو اوترا ماڻهو وڌيڪ ايندا."

"خدا ڪري ته بابا به وڏو آفيسر ٿئي ته هن وٽ به ماڻهو اچن ۽ اسين پنڌ ڪرڻ کان ڇٽي پئون!"

"بابا ڪڏهن به آفيسر ڪونه ٿيندو."

"اهو ڇو؟"

"ڇو جو بابا ننڍو ماڻهو آهي."

پر ساران کي اهو جواب سمجهه ۾ نه آيو.

"پر بابا ته صاحب کان به وڏو آهي، بابا جو مٿو ته ڇت سان ٿو لڳي ۽ صاحب ته صفا ٺڪرڙو آهي!" ساران پنهنجي پيءُ کي وڏو ماڻهو سمجهندي هئي.

"اڙي بابا ته قد ۾ وڏو آهي، هوئن نوروئي وڏو آهي!"

"ته پوءِ وڏو ماڻهو ڪير ٿيندو آهي؟"

"وڏو ماڻهو اهو ٿيندو آهي جنهن وٽ گهڻا پئسا هجن، موٽرون هجن، وڏا گهر هجن. جن جا ٻار اوچا ڪپڙا پائي نوڪر سان گڏ جي موٽر ۾ اسڪول وڃن!" مقبول يڪساهي سڀ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪجهہ چئي ويو.

”بابا هيئنئر وڏو ماڻهو ڪونهي تہ ڇا پر نيٺ تہ ٿيندو وڏو آفيسر!“

ساران اڃا بہ اميد نہ لاٿي هئي.

”بابا وڏو آفيسر تہ ڇا پر ننڍو بہ نہ ٿي سگهندو!“

”ڪڏهن بہ نہ!“

”ڪڏهن بہ نہ.“ مقبول ورائيو ۽ ساران جو منهن لهي ويو.

”۽ ٻڌ ساران، بابا ان ڪري وڏو ماڻهو نہ ٿي سگهندو جو هو پڙهيل ڪونهي.“

ساران اهو ٻڌي ماٺ ٿي ويئي، پوءِ ڪجهہ ياد آيس ۽ چوڻ لڳي، ”۽ هو جو وڏيرو آهي نہ، جتي چاچا گلڻ ڪم ڪندو آهي، بابا ٻئي ڇيو تہ هو صفا پڙهيل ڪونهي تہ پوءِ هو وڏو ماڻهو ڪيئن ٿيو؟“

”هو زميندار آهي نہ، هن وٽ زمينون آهن. بابا بہ وڏيري وانگر زمينون وٺندو.“

”وڏيري زمينون خريد ٿورو ئي ڪيون آهن. اهي تہ سندس پيءُ وٽ هيون.“

”۽ هن جي پيءُ وٽ اهي زمينون ڪٿان آيون؟“

”اهي زمينون بہ الله سائين ڏنيون هونديون.“

”الله سائين اُئين ڇو ٿو ڪري ڀلا!“

”الله سائين جي مرضي آهي.“

”الله سائين جي اهڙي مرضي ڇو ٿيندي آهي؟“

”امان ڪونہ ٻئي ڇيو تہ الله سائين جي ڳالهين جي وچ ۾ نہ پئبو آهي. اهو وڏو گناهہ آهي. ٻڌ ٿي ڇري نہ“ ،قبول گناهہ جو ڊپ ڏيئي ساران کي ماٺ ڪرائڻ چاهيو. ماڻس بہ ائين ماٺ ڪرائيندي هئي.

”چڱو ڀلا، بابا تہ وڏو ماڻهو نہ ٿيندو پر تون تہ ٿيندين نہ .

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پوءِ مون کي گهٽي خرچي ڏجان.“
”نه ساران، مان وڏو ماڻهو نه ٿيندس. مان ته اسڪول ئي ڪونه ٿو وڃان.“
”پوءِ وڃين ڇو نٿو؟“
”آئون اسڪول ويندس ته مزوري ڪير ڪندو؟ پاڻي ڪير ڀريندو؟ روز صبح جو مارڪيٽ ۾ سنڌي سامان جون ٽوڪريون ڪڍائي ۽ چار ڏوڪڙ ڪير ڪمائي ايندو؟“
ساران ڪجهه نه سمجهندي، چپ ٿي وئي هئي. رستي تي وڌندڙ ٽريفڪ ۾ سندن هلڻ جي تيز رفتاري هنن جي ڳالهين کي ختم ڪري ڇڏيو. هاڻي هو چوسول وٽ پهچي چڪا هئا. چوسول وٽ ٽرئفڪ به چئوڻي هئي. جيئن صاحب جي گهر ويجهو پوندا ٿي ويا تيئن هنن جي وک اچان به تيز ٿيندي ٿي وئي. چوسول کي پار ڪرڻ عيد جي ڏينهن سولو ڪم نه هو. مقبول نظر ڦيرائي: ٻريان ايندڙ موٽر اڃا پري هئي. رستو خالي ڏسي هو ٿورو هٻڪيا ته ڪٿي موٽر نه پهچي وڃي. پر موٽر کي پري ڏسي هنن رستو پار ڪرڻ جو سوچي ورتو. هونئن به هنن لاءِ پل پل قيمتي هو. صاحب جي گهر پهچڻ جي جلدي هنن کي رستي پار ڪرڻ جو فيصلو ڏيئي ڇڏيو. رستو پار ڪندي ڄڻ ته ٻئي دماغ گڏ سوچي رهيا هئا. مقبول ساران کي ٻانهن کان جهلي تيزي سان رستو اڪرڻ لڳو ۽ ساران مقبول جي هٿ کي جهليو ان جي پويان ڊوڙندي پئي آئي. تڪڙ ۾ ساران جو هٿ ڇڏائجي ويو، مقبول ٿورو ترسيو پر موٽر کي ويجهو ڏسي اتي ترسڻ هن لاءِ ناممڪن هو. هو موٽر کان بچڻ لاءِ تيز ٿي پر پهچڻ لاءِ ڊوڙڻ لڳو.
چيڪاٽ ٿيا، بريڪ لڳي، ٽڪاءَ جو آواز ٿيو ۽ ڪو اڇلجي وڃي پري ڪريو.
”ساران!“ مقبول کان رڙ نڪري وئي. موٽرون ۽ رڪشائون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻيهي ويون ، ماڻهو ڪريل ٻار ڏي ڊوڙڻ لڳا ، ٽرئفڪ روڪ تي وئي – هر طرف ڪان آواز اچڻ لڳا .

”اڙي ڪنهن موٽر ڪي روڪيو،“ ڪنهن رڙ ڪئي .

”بچي وئي!“ ڪنهن ٻئي جو آواز آيو .

”موٽر وارا ته انڌا ٿيو ٿا هلائين،“ ٽيون آواز آيو .

”اسپتال ڪڻائي وڃوس،“ ڪنهن صلاح ڏني .

ساران جا ڪپڙا رت ۾ رڱجي ويا . هڪ ماڻهوءَ ساران کي هنج ۾ ڪنيو ۽ ڪيس موٽر ۾ ويهاريو . مقبول به پويان پيٽس کي پڪاريندو هليو آيو ۽ هو ساران جون اکيون بند ڏسي سڏيندو رهيو . هن رڳو هڪ پيرو ساران ڪان وراڻي ٿي کهري. ساران جي وراڻي حياتيءَ جو ثبوت ڏي ها .

”مان ڪر بابا هوءَ بيهوش آهي، هوءَ اکيون نه کوليندي.“ ان ماڻهوءَ چيو .

پر مقبول کي پڪ هئي ته ساران جاڳندي ، هن مانڻ نه ڪئي .

”ساران! منهنجي پياري ادي اکيون کول نه، هل ته عيد جي خرچي وٺڻ هلون . عيد جي خرچيءَ مان ايرنگ وٺنداسون ، ڏس هن پيري مان پنهنجي عيد جي خرچي به توکي ڏيندس ، پيلي گهٽا ايرينگ وٺجانءِ . هاڻي اکيون کول نه ، عيد جي عيد جي خرچي ملڻ واري آهي ! عيد جي خرچي جام ملندي.“ هن وري زور سان ٻه ٽي پيرا چيو ، ” عيد جي خرچي ساران، عيد جي خرچي!“ مقبول جو آواز وڌندو ويو . ساران ۾ چرپر پيدا ٿي. هوريان هوريان اکيون کولڻ لڳي، اکين جا پنبڻ مٿي ٿيڻ لڳا . هن پنهنجا چپ چوريا ۽ ڪجهه چوڻ جي جاکوڙ ڪرڻ لڳي . تمام جهيڻو آواز آيو :

”عيد مبارڪ.“ هوءَ هميشه صاحب جي گهر ائين عيد جي خرچي وٺڻ مهل ڪندي هئي. هن پنهنجو هٿ وڌائي ڳري ڪولي، پر هن جو هٿ ٻيڙيءَ جي پيو ۽ ڪنڌ لڙڪي پيو ۽ سندس چپ اڌ کليل رهجي ويا.

ماهوار سوجهرو ڪراچي

نومبر 1973ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پشپ

ولي رام ولڀ

”تون جلدي ناراض ٿي وڃين ٿي،“ جيون جي لهجي ۾ ايندڙ طوفان جا آثار هئا.

”ناراض ڪٿي ٿي ٿيان،“ آشا پنهنجو پاڻ کي قابو ۾ رکندي چيو، ”پر توهان ٻي ڪٿي ٻڌايو ته جيڪڏهن روز روز توهان کي ڪو ساڳي ڳالهه پيو ٻڌائيندو ته توهان تي ڇا گذرندي؟“

جيون اڃا گرجڻ وارو ئي هو ته، آشا پنهنجي صفائي ۾ وري چوڻ لڳي، ”انهيءَ ۾ مون اڪيليءَ جو قصور ڪونهي، توهان جو حصو به ته آهي.“

”ڇا چيئه؟“ جيون پاڻيءَ مان نڪري ويو. هٿ مان قابو ڪيل بغل وارو فائيل ڪٿي ڪٽ تي اڇلايائين، ”جيئن آئي آهين، چورين جي پويان پرمار اٿيئي.“

”آهي ته ڇا ٿي پيو؟ پنهنجي گهر جو ٿيون ڪائين، ڪنهن ٻئي وٽ گهرڻ وئيون آهن ڇا؟“ آشا ٻڙ ٻڙ ڪئي.

”زور مان ڪڇ، ڇا ٿي چئين؟“ جيون جو پارو چڙهي ويو هو.

”ڇوان ٿي ته انهيءَ جي خبر توهان کي شادي کان اڳيئي هئي ذرو سوچي ڪريو ها.“

”مونکي ڪهڙي خبر؟“

”توهان کي اها به خبر هجي،“ آشا هٿن ۾ ڪنيل چانورن جي ٿالهي هڪ پاسي رکندي چيو، ”پٽ يا ڌيءَ ڄمڻ، پيءُ تي ٻي

مدار رکي ٿو.“

”توکي ڪهڙي خبر؟“

”ڪڏهن ته ڊاڪٽر کان ٻڌي ڏسو ڪٿي.“

”انهيو ڪهڙو ٿيو، آئي آهي وڏي ڊاڪٽرياڻي.“

آشا جي دل ۾ آيو ته انهيءَ جو منهن ٽوڙ جواب ڏي. پر وري ڪجهه سوچي چپ ٿي ويئي. ڪيس خبر هئي ته انهيءَ بحث جو نتيجو ڪهڙو نڪرندو.

اهڙو بحث سندن گهر ۾ ڪو نئون ڪونه هو، بلڪ جڏهن کان پشپا ڄائي هئي، تڏهن کان اها باهه آهستي آهستي دکندي رهي هئي. ۽ هاڻي جڏهن سندن ٻي به ڌيءَ ’آمرتي‘ ڄائي، تڏهن اها باهه ڀڙڪي اٿي. آشا کي ڪو عجب ڪونه لڳو، ڪيس ڀورين ئي ڇيڙ هئي. سماج ۾ ڪا نئين ڳالهه ڪانهي، ماڻهو جي اهڙي حالت آهي جو ڪيس پُتلين جيئن بي وس ۽ مجبور ٿي نچڻو پوندو آهي. وهمن ۽ ڀرمن جو اثر ايڏو ته آهي جو جيون جهڙو آزاد خيال انسان به اوچو ڳاٽ ڪري نٿي هلي سگهيو.

غم جي گهيٽن جي پياڪ آشا، روز رنڌڻي ۾ رڌ پچاءَ سان گڏو گڏ گهر جي گهوري سان تنگ ٿي پيئي، پر انهن نٿي چاهيائين ته ڪو سندس ڏيٿرون ’تون ڇا تون ڇا‘ ٻڌي وٺن، ۽ سندن ڪومل دلين ۾ ڪمزوري جو ڪو انگ پنهنجي جاءِ والاري ويهي. جڏهن جيون انهي موضوع تي بحث ڇيڙيندو هو ته ونس جيون جي دليلن جي جواب ۾ ڪي دليل نه هئا، يا عورت هئڻ جي حيثيت سان پنهنجو پاڻ کي ڪمزور سمجهيائين ٿي، پر هن ٻارن کي به ڇي سمجهه نٿي سمجهيو. انهيءَ ڪري وڏي آواز سان ُهڏي ڏيئي ڳالهائڻ ۾ هٽڪي ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آشا پڙهيل لکيل هئي، پنهنجي حيثيت ۽ شخصيت کان خوب واقف هئي. جواني ۾ هن به چواب ڏٺا هئا، خواب جي وقت کان ڪافي اڳ پنهنجي منزل ماڻي وٺندا آهن. هن پڙهيو هو ته عورت پنهنجي ٻاڙن ۾ پنهنجي ذات جي چونڪاري جي طاقت رکي ٿي. ڪيس اها به خبر هئي ته زمانو بدلجي چڪو آهي، دنيا تيز رفتاريءَ سان پنهنجي اڻ ڏٺل منزل طرف سرگردان آهي ۽ هي ملڪ به تيز رفتاري سان دنيا جي قدم سان قدم ملائڻ لاءِ ڪوشان آهي. پر سندس ٻي سمجهه ۽ خوابي دماغ اهو نه سوچيو هو ته ٻاڻيءَ جي اها اوجلتا ۽ نرملتا سطحي هئي ۽ انهيءَ جي هيٺان گندگي به آهي جتي وقت جون لهرون پهچي به نه سگهيون آهن.

آشا کي ڳالهه جو اندازو انهيءَ ڏينهن ٿي ويو هو جڏهن پشپا اچا گرڀ ۾ ئي هئي ته جيون 'پشپ' نالو رکي ڇڏيو هو.

'پشپ نالو ته ڏاڍو سٺو آهي.' آشا من ئي من ۾ سوچيو هو، پر سندس چهري تي آيل مشڪ هڪدم غائب ٿي ويئي هئي. جنهنجو ڪارڻ جيون جي من ۾ 'پٽ' جي تمنا هئي، ۽ تنهنڪري ئي سندس منهن مان 'پشپ' جو نالو نڪتو. جيڪڏهن اهو ٻار پٽ نه ٿيو ۽ ڌيءَ ٿي آيو، ته آشا کي سڌ هئي ته جيون کي ڪيڏو ڏڪڪو رسندو. ائين ته اصل ڪونه هو ته کو جيون دل جو خراب هو. يا عورت کي ڪنهن نموني ٻرو سمجهندو هو، پر اهي سنسڪار اسانجي رت ۾ ائين رچي وسي ويا آهن، جو انهن کان ڇوٽڪارو آجو ڪرائڻ ئي مشڪل ٿي پيو آهي. جيون آشا جي چهري تي آيل مشڪ ۾ ڪنهن نراشا جو نشان نه ڀاتو هو. ۽ پنهنجي ڌن ۾ چوندو پئي ويو، "اسان جو 'پشپ' ايندو تڏهن اسان جو گهر ڪيئن نه ٻريل ٿريل لڳندو."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ها،“ آشا آهستي جواب ڏنو.

سندن شادي کي اجا هڪ سال ئي مس ٿيو هو ۽ هڪ سال ڪو عرصو ناهي جو اولاد لاءِ سڪ پيدا ٿئي، پر جيون کي ٻارن سان غير معمولي لڳاءُ هو. هو آفيس مان سڄو ڏينهن ڪم ڪري ٿڪجي ٽٽجي اچي، پر پاڙي وارن جا ٻار پاڻ سان ضرور گڏ وٺي ايندو هو، ۽ ساڻن اڱڻ ۾ ڪيڏڻ لڳندو هو. ڪڏهن لڪ لڪوٽي، چڊن، ڪڏهن وري منڊي ماڪوڙي راند. ٻار به ساڻس جلد هري مري ويا هئا.

”انڪل، مونکي به ميائون ميائون ٻلي ڪر.“

”انڪل، تون مون سان مُسر ملائي ڳاءِ.“

ڇا ڇوڪريون، ڇا ڇوڪرا ’انڪل انڪل‘ چوندي ٿڪبا ڪونه هئا. آشا سوچيندي هئي، جڏهن ڪيس پنهنجا ٻار ٿيا، تڏهن سندن گهر هڪ ’آئيڊيل فئميلي‘ هوندو. پر ڪيس ڪهڙي خبر ته سپيئي خواب سچا نه ٿيندا آهن.

جنهن ڏينهن جيون کي سڌ پيئي ته آشا اميد سان آهي، سندس تصور کي پر لڳي ويا. هو ڄاڻي ٻجهي آشا کي ڇيڙڻ آيو،

”مان خود ٿي ته اجا ٻار آهيان آشي. ايترو جلدي ڇو!“

”سوچڻ ٻارن سان توهان کي پيار آهي نه.“

”توکي به ته آهي.“

”ته مان ڪو پڇان ٿي ڇا.“

”ڪهڙي خبر. پٽ پٽيءَ کان وڌيڪ پيارو هوندو آهي نه.“

”پٽ؟“ آشا دهرايو، ”ڌيءَ ڇو نه؟“

”ساڳي ڳالهه آهي.“

”ساڳي ڳالهه ڪٿي آهي؟“

”ڇو، فرق ڪهڙو آهي؟“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”مون لاءِ ته نه، پر اوهان مان ۾ جو آشا رکي ويٺا آهيو، ڪٿي نراس نه ٿيڻو پوي.“

جيون وڏو ٽهڪ ڏنو، جنهن جي گونج گهر جي چوڌير وراي ڪان ٻه ٻاهر گونجڻ لڳي.

”توهان ته مذاق ڪرڻ لڳا آهيو،“ آشا سنجيده وچان مشڪي منهن ڦيرائي ڇڏيو.

جيئن وقت گذرندو ويو، تيئن جيون جي تصور ۾ رنگ گهرو ٿيندو ويو. آشا ڪي به چڱيءَ طرح خبر هئي ته جيون جي خوابن جو ’پشپ‘ سندس ’ڪک ۾ ڪيئن اسري رهيو آهي... ۽ پل ۾ هن ڪيئن فيصلا ڪري ورتا ته پشپ جي شڪل ۽ صورت سندس پيءُ جهڙي هوندي، پر سندس هٿ پيءُ جهڙا کهرا نه هوندا، پنهنجي ماءُ جهڙا هوندا. گهٽ ۾ گهٽ آڱريون پنهنجي ماءُ جي خوبصورت آڱرين جهڙيون هوند يون ۽ عجيب هئا. هو پنهنجي پٽ سان خيالن ئي خيالن ۾ ڳالهيون ڪرڻ لڳندي هئي. ڪڏهن هنج ۾ وهاري کلايائين ٿي، ڪڏهن بينگهي ۾ وجهي لوڏ يائين ٿي، باغيچي ۾ ساڻس ڪيڏن لڳي ٿي، ڪير جي بوتل پياريائين ٿي. ۽ ڪڏهن وري ڪانس لڪي ٿي ويئي، ته پشپ رئندي ڪيس ڳولڻ لاءِ هيڏانهن هوڏانهن پنهنجون ننڍڙيون، تيز ۽ معصوم اکيون ڦيرايون ٿي ۽ خوشيءَ جي رڙ ڪري جڏهن ڳولي ورتائين ٿي، تڏهن آشا ڪيس ڪٿي آسمان ڏانهن اڇلي وري پنهنجي هنج ۾ وٺي سيني سان لڳائي پيار پريون تقڪيون ڏيئي لولي ڏنائين ٿي، جلدي ڪيس پنهنجي اڪيلي هئڻ جو احساس ٿيندو هئس ۽ چرڪ پري تي ويئي، ۽ پوءِ هوءَ ٻئي هٿ ٻڌي پڳوان کي جيون جا خواب اڌورا رهجي ويندا.‘

ڏيءَ جي جمڻ جو ٻڌنديئي سندس ڏيان جيون طرف هليو ويو.

انهيءَ ڪري نه، ته ڪو اهو ٻار ڏيءَ هٿان سڀان ڪو گهٽ وڌ ڙ ۽ پيارو نه هو پر...
هوءَ چپ چاپ ُستي رهي- هن ڏيءَ کي ڏسڻ جي خواهش به نه ڏيکاري. ُجيون ٿي پهرئين ٻار کي، پهريون پيرو سنهنجي هنج ۾ ڏي.‘ اها ٿي سنڌس اِڇا هئي.
’هن به چاهه وچان ٻار کڻي آشا جي هنج ۾ ڏيندي چيو، ”هان وٺ، تنهنجي گڏي.“
آشا جي چهري تي مشڪ وري آئي، سنڌس نيڻن ۾ هرس ۽ هيج چمڪي اٿيو، ڏيءَ کي چميائين ۽ سنڌس جي اکين ۾ نهارڻ لڳي، جتي به ڪيس موهه جي جهلڪ نظر آئي. سونهن ۽ ڪوملتا کي ڏسي ٻيو ڪهڙو ويچار تي اچي سگهيو.
ڇوڪري ڏاڍي خوبصورت هئي، گوري سونهري رنگت، سنهڙا چپ، تکو نڪ، چنچل ۽ نيرون اکيون.
”هنجو نالو اسان ’پشپا‘ رکنداسين.“ جيون چيو.

۽ پشپا وڏي ٿين لڳي. ڏاڍي ذهين هئي، پڙس کي پچ پچ ۾ ٿي تنگ ڪري چڙ ينديُ هئي ۽ ماڻس لاءِ ته وندر جو سامان هئي. پر نيٺ جيون سچ پچ تنگ ٿي پيو. ڪيس ته ٻيڄان راندڪن جي ضرورت هئي، جن سان دل جڏهن چاهي تڏهن کيڏ جي، نه ته کڻي الماري ۾ رکي ڇڏ جي. آخر ٻار کي بي وقتو رئڻ ۽ کلڻ جي ڪهڙي خبر؟ ڇا ڪيس وقت جي به خبر نه آهي، ڇا ڪيس انهيءَ ڳالهه جو به احساس نه آهي ته سنڌس پيءُ آفيس مان ٿڪجي موٽيو آهي؟
آشا چپ چاپ جيون جي هلت مان هنجي دل مان آيرندڙ ويچارن کي ڇڪاسيندي رهندي هئي. هاڻي ٻاهران ٻاڙي وارن جو ڪوبه ٻار ساڻس گهر ۾ کيڏڻ نه ايندو هو ۽ نه ٿي وري پيءُ پشپا پڙس جي دٻ ڪان زور سان ڳالهائيندي هئي. ننڍڙي معصوم جان

ته اھو سمجھي ونئي ته سندس ٻيءَ غصي ٿيندو. جڏھن جيون گھر ۾ ھوندو ھو، تڏھن سندس پٽڪڙا پير فرش تي بنا آواز جي چرندا ھئا، سندس ڪاڻ به ڍيل ھوندو ھو، ۽ پاڻ منجھيل منجھيل لڳندي ھئي.

۽ پوءِ ڪين وري ھڪ ڏي جائي.
آشا جي دل ۾ ڌڪو پيدا ٿيو.
'وري به ڌيءَ!' ھوءَ سوچڻ لڳي. ھاءِ! ھي ڪھڙو سماج آھي جنھن ۾ عورت جي جنم تي عورت ماتم ڪري ٿي. شايد انھيءَ ڪري جو ھوءَ عورت جي بيوسيءَ کي خوب سمجھي ٿي يا شايد ھوءَ به مرد جي دنيا ۾ رھندي رھندي مردن جيئن سوچڻ لڳي آھي.
امرتي کي ھنج ۾ کڻي آشا پيار ڪيو ۽ من ئي من ۾ سندس سڌيا ڳيم لاءِ ڀڳوان در پاڌائڻ لڳي. ھن محسوس ڪيو ته جڻ جيون جو اتساھ ختم ٿي ويو ھجي، جڻ جيون جي من ۾ آشا جي خلاف ڪا شڪايت جاڳي اٿي ھجي.
ھوءَ سندس منھن مان تسلي جا ڪي اکر ٻڌڻ جي اميد رکي ويٺي ھئي پر اڻين نه ٿيو.
ھن دفعي ڪيس ذرو ڀر ننڊ نه آئي ۽ ھوءَ ڪري به ڇا ٿي سگھي. ٻه ننڍڙا ننڍڙا ٻار سنڀالڻ ۽ ساري گھر جي ڪڻ ٻاءِ ۽ پوءِ وري ٻاھر...
جيون من ئي من ۾ جلندو رھيو، پر ڪڇيو ڪي به نٿي. انھيءَ کان بھتر ھو ته پنھنجي دل جي ڀڙاس ڪري غصو ته ڇنڊي ھا.

”اوھين ناراض ٿا ڏسجو مون سان؟“
”مان؟ نه نه...“

”ته پوءِ ڳالهايو ڇو نٿا؟ ڪڏهن مشڪو به نٿا، ڪڏهن دل جي ڳالهه به نٿا ڪريو. ڇا انهيءَ ڪري ته امرتي ڏيءَ آهي؟“

”ڇري آشا!“ جيون آشا جي وارن ۾ آڱريون ڦيرائيندي چيو.

’نه هو اهڙا ته ناهن،‘ پر وري سوچڻ لڳي ته پوءِ من ۾ اهي خيال ڇو آيريا. ڏيءَ ۽ پٽ ۾ اڄ ڪلهه فرق نٿي ڪهڙو آهي. ڏيئرون پنهنجي گهر هليون وڃن ۽ پٽ پنهنجي گهر. باقي سنڌن ماءُ پيءُ آخر اڪيلا ٿي ته رهيو وڃن ٿا، پر آشا کي انهن ڳالهين مان آٿت نه ملي. ڪيس سڌ هئي ته اهي ڳالهيون سطحي آهن، جيئن ڪتي بڌ بيون آهن تيئن وري ورجائي ڇڏ بيون آهن، ۽ سندس دل جي حالت ڪهڙي وري ٻي هئي. هوءَ جتي به ويئي هئي، جنهن سان ملي هئي يا ڪو سندس گهر آيو هو، ڪانئس اهو ئي پڇيو ويو:

”ٻئي ڏيئر اٿيئي؟“

”جي ها.“

”ڀڳوان ڪندو، پٽ ملندءِ.“

دل ۾ جواب ڏيڻ جي خواهش ٿيڻ جي باوجود هوءَ چپ ٿي ويئي ٿي. ۽ ڪيس ضرورت به ڪهڙي هئي هر ڪنهن اڳيان پول کولڻ جي. ڪيس خبر هئي ته سندس هڪ آواز ڪو سماج کي بدلائي نٿي سگهيو، ۽ وري هوءَ اڪيلي ته ڪانه هئي جو انهيءَ ڏک جي پيڙا ڀوڳي رهي هجي. اڌو اڌ دنيا ته عورتن جي آبادي آهي ۽ اهي سڀيئي وقت بوقت اهڙين ئي حالتن کي منهن ڏين ٿيون.

ڪڏهن ڪڏهن جيون چوندو هو، ”ڪاش، جيڪڏهن ’امرتي‘ پٽ هجو ها. هڪ ڏيءَ، هڪ پٽ. ’آئيڊيل فئميلي‘ هجي ها اسان جي!“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”اڄ ڪلهه ٻه ٽي ٻار ڪافي آهن.“ هو ڪجهه دير رڪي چوندو هو، ”ٽيئين ٻار کي جنم ڏيڻ پنهنجي ملڪ جو ٻار وڌائڻو ٿيو، ۽ وري اسان وٽ ڪهڙي ملڪيت پيئي آهي جنهن مان بعد ۾...“ آشا جي منهن ڏانهن ڏسندي هڪدم ٻيهي رهندو هو.

”آشا تنهنجو ڪهڙو خيال آهي؟“

”مان ڇا چوان! مون کي مستقبل جي ڪهڙي خبر؟ مون کي جيڪڏهن سڌ هجي ها ته ٽيون ٻار ضرور پٽ ٿيندو ته مان جيڪر توهان کي ضرور ٻڌايان ها.“

آشا جي جواب ۾ ڏنگ هوندو هو ۽ جيئن ڏنگجي ويندو هو.

”تون ته جلدي ناراض ٿي وڃين ٿي.“

۽ پوءِ اها ئي روز واري ’تون ڇا تون ڇا‘ ٿيڻ لڳندي هئي. آشا کي پٽ لاءِ سِڪ ڪا گهٽ نه هئي، پر هوءَ پنهنجي ڏيرن کي ڪڏهن به ڪنهن جي پٽن کان گهٽ نه سمجهندي هئي ۽ من ئي من ۾ پنهنجي ’پشپا ۽ امرتي‘ جي ’سپاڪيه لاءِ شپ‘ ڪامنا رکندي هئي.

مندس پئي ڏيرون ’پشپ‘ جي خيالي ڇانوَ هيٺ وڌيون ٿينديون ويون. لک ڪوشش جي باوجود، آشا کين ’پشپ‘ جي ڇانوَ ۾ پيدا ٿيل اندڪار کان بچائي نه سگهي. مندن ننڍڙا پتڪڙا پير، ڊ ٻيل چال سکي ويا هئا، سندن مشڪ ٻه منجهيل ۽ گهٽيل هئي.

’سهڻي‘ ڪتابي سلسلو حيدرآباد سنڌ
آڪٽوبر ٧-١٩ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻار جو ٻوڙ

حليم ٻروهي

ٻار ٻوڙ نه کائيندو آهي، ٻار فقط ٻوڙ هاريندو آهي. ڪو ڪنهن کي چاڪليٽ، يا ٽافي، يا لالي پاپ يا مٺائي وغيره ڏيئي، وندرائي، ٻار کي هيٺ پٽ تي ليٽائجي، ۽ ڪاتي ڪڍي ٻار جي ڳچيءَ تي آهستي وهائجي. تکڙ هرگز نه ڪرڻ گهرجي. ڪاتي تکي هجڻ گهرجي، نه ته ٻار روئڻ لڳندو ۽ پاڙي وارن کي خبر پئجي ويندي ته اوهان اڄ ٻار ڪٺو آهي، ۽ پوءِ هرڪو پاڙيسري وٽو ڪٺي ٽنگيو بيٺو هوندو ته 'ٿورو ٻوڙ ڏيو.'

پوءِ ٻار کي اُبتو ڪجي، ۽ ڪاتيءَ سان ڪياڙي ڪان هيٺ سڌو ڪو چهڪ ڏجي. پوءِ ڪاتي هيٺ رکي ٻنهي هٿن سان ٻار جي چمڙي لاهجي. جيڪڏهن ٻار تمام ننڍو هجي، ته پوءِ چمڙي هرگز نه لاهجي. ننڍڙي ٻار جي چمڙي لذيذ هوندي آهي.

جڏهن ٻار جي چمڙي پيٽ وٽان لهندي، تڏهن فقط هلڪڙي چهڪ سان پيٽ مان آنڊا ٻاهر نڪري ايندا. پوءِ آنڊا، گجيون، ۽ اوجهري ڪڍي ٻاهر ڦٽا ڪجن، يا ٻنگياڙي کي ڏيئي ڇڏجن. بڪيون ۽ ڪليجي سنڀالي رکجي. پوءِ سري ۽ پاوا وغيره ڌار ڪجن. هاڻي اوهان ٻار مسلم پچائي سگهو ٿا. سڄي ٻار کي جيڪڏهن سالم پچائبو، ته ان کي مسلم چئبو آهي. مسلمان ٻار ۽ مسلم ٻار ٻه الڳ شيون آهن.

ٻوڙ رڌڻ لاءِ ٻار جا ننڍا ٽڪر ڪجن، پر رانون سڄيون ڇڏجن ته بهتر آهي. ران پچائڻ تي جيتري وڌيڪ محنت ڪبي، اوترو وڌيڪ لذيذ ۽ مزيدار ٿيندي. ران پچائڻ لاءِ ران کي پهرين صاف پاڻيءَ ۾ صاف ڪجي. پوءِ چاقوءَ يا ڇري سان ان ۾

ننگ ڪجن. پوءِ ليمون وڍي ان ماڻ ران کي چڱي طرح
رهڙجي ته جيئن ليمي جو رس ران ۾ اندر تائين پهچي وڃي،
پوءِ ٻه ايائي ڪلاڪ ران کي رکي ڇڏجي. پر ايائي ڪلاڪن
کان پوءِ جڏهن ران ٻاهر تي سيڪبي، يا ڪيهه ۾ تربي، ته
ان جو ذائقو اهڙو ته مزيدار هوندو جو ڪارائڻ وارا پنهنجا چپ
چٽيندا رهندا. لوڻ، مرچ ۽ مصالحو وغيره پنهنجي مرضي مطابق
وجهجي. ليمون نه هجڻ جي حالت ۾ ڏونرو يا ڏهي استعمال
ڪجي. ڪي ماڻهو گداوڙي استعمال ڪندا آهن، پر پوءِ اهي
ٻار چٽڻ جي قابل نه رهندا آهن.

ٻار کهڻ وقت خيال رکجي ته ٻار صفا ننڍو به نه هجي، ۽
گهڻو وڏو به نه هجي. تمام ننڍي ٻار جو گوشت ديڳڙي ۾
ريشو ٿي مزو ڇڏي ويندو آهي، تمام وڏي ٻار جو گوشت دير
سان ڳرندو آهي. پر جيئن ٻارڻ ماڻ پنهنجي پسند جو ٻار چونڊجي،
بلڪ پنهنجي پسند جو ٻار ڇڄجي. پنهنجو چٽيل ۽ نپايل ٻار
کائڻ ۾ وڌيڪ سوادي آهي. اهو قدرتي آهي.

سري ۽ پاوا پچائڻ ۾ محنت وڌيڪ آهي، تنهن ڪري اهي
پاڙي وارن ۾ ورهائي ڇڏجن. رات جو سمهڻ کان اڳ پنهنجا
ٻار ڳنجن. ٿلهن ٻارن جو گوشت بادي ڪندو آهي.

نوٽ: مسلمان ٻار کي کهڻ وقت تڪبير پڙهڻ لازمي آهي.

'مجموعو' تان ورتل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماڻهو

زيب سنڌي

صبح جو وقت هو. سيارو پنهنجي مستيءَ ۾ هو. سج جي تپش ڄڻ سيءَ سان جنگ ڪري، پنهنجي اڌ طاقت وڃائي، وڏي مشڪل سان زمين تي پهتي ٿي. هو ٻئي سيءَ کان بچڻ لاءِ جناح باغ جي پوئين ٻاري ۾ ويٺا هئا، ۽ دل ئي دل ۾ ڄ ڪي نندي رهيا هئا. هنن ٻنهي جا پهراڻ هنڌ هنڌ کان ڦاٽل هئا، ۽ ڪين پراڻيون گوڏيون پيل هيون. سندن پير اگهاڙا هئا، سيءَ ۾ ڦاٽل پيرن تي مٽيءَ جا تهه چڙهيل هئا. هوءَ ٻئي ٻاري مان ڇپرن جا سلا پٽي ڏندن سان ڪتري ڦٽو ڪري رهيا هئا، ۽ ڪو ڪو سلو مٺو لڳڻ ڪري وات ۾ ئي ٽي رهڻ ڏنائون. هو ٻئي ڪالهه کان بکايل هئا، ڪين ڪجهه به کائڻ لاءِ نصيب نه ٿيو هو ٻئي يائر هئا، هتي سندن ڪوبه گهر نه هو. سندن ڪوبه مٽ مائٽ نه هو. وڏي ڀاءُ جي عمر ڏهه سال هئي ۽ ننڍي جي ڇهه سال. هو ٻئي پنهنجي پنهنجي سوچن ۾ غرق، خاموش ويٺا هئا. اوچتو ننڍي، وڏي کي چيو ”ادا، مون کي ڏاڍي بک لڳي آ! پيٽ ۾ سور به پيو ٿئي!“

وڏي جي اکين ۾ ڳوڙها ڀرجي آيا، چيائين، ”ادل! بک ته مون کي به لڳي آ، پر ڇا ڪريون!؟“

”هل ته بزار ڏي هلون. متان ڪٿان مانيءَ ٽڪر ملي پوي.“

”پر سيءُ به ته ڏاڍو آ ني! هلڻ به نه ٿو پڄي!“

”ادا، هل. نه ته مان بک ۾ مري ويندس.“

”نه نه ڀائو، ائين نه چئه. اٿ ته هلي ٿا ڪٿان مانيءَ ڳيهو هٿ ڪيون.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو ٻئي اُٺيا ۽ بس ته اوچتو چوڌاري ڪڪر ڦري آيا، ۽ سج کي پنهنجي ڪاري چادر ۾ ڍڪي ڇڏيائون. هنن جي ڏڪڻي ويتر وڌي وئي. هو ننڍڙيون ننڍڙيون وکون کڻندا اڳتي وڌيا. ٻاري جي حد ٽپي، جڏهن نيشنل سينٽر جي اڳيان پهتا ته کنوڻ جو ڪڙڪو ٿيو، ۽ اهڙو تيز مينهن پوڻ لڳو، جهڙو تيز سيارو هو. هنن ٻنهي ڊوڙ پاتي ۽ نيشنل سينٽر جي ننڍڙي ڏاڪڻ تي چڙهندي ننڍي جو پير ترڪي ويو، ۽ هو "ادا...!" ڪري ليٽڙي پاڻي وچي هيٺ ڪريو. وڏي تڪڙ ۾ هيٺ لهي وڃي، ننڍي کي پنهنجي ٻانهن ۾ کنيو ۽ آهستي آهستي ڏاڪڻ چڙهڻ لڳو. ننڍي روئندي چيو، "ادا، ڇاتيءَ ۾ ڏاڍو ڏک لڳو آ."

وڏي آهستي چيو، "منا، بس ڪر. الله رحم ڪندو."

ننڍو ڏاڍو رئندو رهيو.

ڏاڪڻ چڙهي وڏي، ننڍي کي نيشنل سينٽر جي وڏي هال ٻاهران ڇت هيٺان ويهاريو، پر ننڍو ويهڻ بجاءِ اتي ٿڌي فرش تي ئي ليٽي پيو، ۽ سڏڪا ڀرڻ لڳو. سڏڪا ڀريندي سندس پيٽ ۽ سيني وارو حصو مٿي ڇڪجي ٿي ويو. وڏو سندس ڀرسان ويهي رهيو ۽ ڊرتيءَ تي هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ لڳو. اوچتو هن رڙ ڪئي، "واهه واهه مولا!" - ۽ ٻن قدمن جي مفاصلي تان ڪجهه کڻڻ لڳو.

ننڍي سڏڪا ڀريندي پڇيو، "ادا ڇاهي؟"

"پنج پيسي ادل!"

"ادا، پوءِ هل ته ڪجهه وٺي کائون."

"ها، هل."

هو ٻئي اتي ڏاڪڻ لهي، تڪڙا تڪڙا بي فڪريءَ ۾ مينهن ۽ سيءَ جو مقابلو ڪندا، اڳتي وڌڻ لڳا. جناح باغ جي چوواٽي واري در وٽ پهتا ته هڪ دڪان جي ڇاپري هيٺان هڪ پڪوڙائيءَ کي ڪچوريون تريندي ڏٺائون. وڏي پڪوڙائي کان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڇيو، ”سائين، ڪڇوري گهڻي جي آ؟“

”ٻي آني.“ ڦڪوڙائيءَ جواب ڏنو.

”پنج پيسيءَ ۾ نه ڏيندين!؟“

”نه.“ ڦڪوڙائيءَ رکائي مان جواب ڏنو.

”ادا، تون چوين‌س، مان توکي ڏي.“ وڏي پنج پيسي ننڍي کي ڏيندي آهستي چيو.

”سائين پنج پيسي آ. هڪڙي ڏي!“

”اڙي ماءُ جا...“ـ ۽ هڪ زوردار چماٽ ڦڪوڙائيءَ هن جي نازڪ ڳل تي وهائي ڪڍي.

هن جي هٿ مان پنج پيسي نڪري ”“ءِ ڪٽي وڃي ڪري ۽ هو پٺيان بيٺل ڀاءُ مان وڃي ٽڪريو ۽ اوچنگارون ڏئي روئڻ لڳو. وڏي جي اکين مان به لڙڪ وهڻ لڳا. هن ننڍي کي سهارو ڏنو، ۽ ٻئي حسرت سان ڪڇورين کي ڏسي اڳتي وڌڻ لڳا. چوواٽي جي ٻئي پاسي پهچي هو مينهن کان بچڻ لاءِ ميونسپل جي نون دڪانن واري لائين جي سيلون جي ڇاپري هيٺان وڃي بيٺا. سيلون جي حجم هنن کي ڏسي هڪل ڪئي، ”هلو ڙي هلو هتان، حرامي، پيشسان گدلا.“

هو ٻئي دڪانن جي ڇاپرن جي هيٺان ئي هيٺان اڳتي وڌڻ لڳا. ساڳئي دڪانن واري لائين ۾ اڳتي هلي هو مائي جي دڪان کي ڏسي بيهي رهيا. جنهن جي شوڪيس ۾ مائي جا ٿال پريا پيا هئا، ۽ هڪ پٽ تي فلم ’نيلام‘ جو ڪئلينڊر لڳل هو. جنهن ۾ اداڪاره آسيه جي اڳيان ڪجهه هٿ ڏيکاريل هئا، جيڪي سو سو جا نوٽ پيش ڪري رهيا هئا، پر هن نوٽ نه ٿي ورتا، فقط ڏسي رهي هئي ۽ هو ٻئي سوچڻ لڳا: ڇا هن کي نوڪر نه کپن!؟ ها ها، هوءَ نوان لٽا پهريو ويٺي آهي نه! سندس پيٽ به ڀريل هوندو، پر ماڻهو اهڙن ماڻهن کي ڇو ٿا ڏين ۽ کين نوان لٽا به آهن! اسان کي ماڻهو پئسا ڇو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نہ ٿا ڏين!؟ اسان تہ ٻڪ ٿي ٻہ آھيون، ۽ ڪوٽ ٻہ نہ آھن!"
۽ وري ھو مائي جي پريل ٿالھن ڪي ڏسڻ لڳا، ننڍي جي دل ڪي ڌپ ٿيڻ لڳو تہ مٿان ھي دڪاندار ٻہ اڳيئين جيان ڇڙٻ ڏي، ان ڪري ھن وڏي کي چيو، "ادا، ھلون؟"
"ھا، ھل." وڏي جواب ڏنو.
ھنن پوئتي منھن ورايو. مائي جي دڪان جي سامھون نيلامي ڪوٽن جو دڪان ھو. ھو ڪوٽن جي دڪان ڏانھن وڌيا. اکين تي ڪاري عينڪ چڙھيل دڪاندار کان ننڍي ڏڪندي پڇيو، "سائين، مون جيترو ڪوٽ گھڻي ملندو؟"
دڪاندار نسوار جي ٿڪ ڦٽي ڪندي رڙ ڪئي، "ٻچي وڃو، توھان جي جاءِ ناھي."
ھو خاموشيءَ سان اڳتي وڌي ويا. ميٺن اچا وسي رھيو ھو. ننڍي پڇيو، "ادا، اسان کي سڀ ماڻھو دڙڪا ڇو ٿا ڏين!؟"
"منا، غريبن کي ھرڪو دڙڪا ڏيندو آھي."
"ادا، پوءِ الله اسان کي امير ڇو نہ ٿو ڪري؟"
"الله سائين جي مرضي ڀائو."
"ادا مون کي ڏاڍو سيءُ ٿو ٿئي، ڏس لٽا پسي ويا آھن، بک ڏاڍي لڳي آ."
"ادا، پوءِ ڇا ڪيون، ڪيڏانھن ھلون؟ پنھنجو گھر بہ تہ ڪونھي."
"ادا، پوءِ الله سائينءَ جي گھر ھلون؟"
"ڇا!"
"مسيت کي الله جو گھر چئبو آھي نہ؟"
"ھا، ھل تہ مسيت ۾ ھلي ويھون سامھون ھن گھٽيءَ ۾ مسيت آ."
ھو رستو پار ڪري، گھٽي مان ٿيندا وڃي مسجد جي در وٽ پھتا. در لنگھي اندر ٿيا تہ سامھون مسجد جي شاھي ھال مان پيش امام رڙ ڪئي "ھلو ڙي ھلو، ھتي ھن مھل ڇو آيا آھيو؟"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”ماڻين، سيءُ ٿو ٿئي.“ وڏي چيو
”سيءُ ٿو ٿئي ته مان ڇا ڪيان؟ نڪرو هتان هي توهان جي پيءُ جو گهر آ، جو سيءُ کان بچڻ لاءِ هتي آيا آهيو.“
هو ٻئي مسجد کان نڪري، جنهن گهٽيءَ کان آيا هئا، ان کي ڇڏي، رائل سئنيما ڏانهن ويندڙ گهٽي ۾ هلڻ لڳا. رائل سئنيما جي سامهون روڊ ٽپي پهچي ننڍي چيو، ”ادا، باغ ۾ جهڪا ڇٽ واري جاءِ آ، هل ته اتي هلي ويهون، مينهن ۾ ڏاڍو سيءُ ٿو ٿئي.“
هو ٻئي باغ جناح ڏانهن وڃڻ لڳا.
جناح باغ جي سامهون پهچي چوواٽو پار ڪرڻ لاءِ ٻنهي ڊوڙ پاتي- وڏو اڳ ۾ نڪري ويو. پر ننڍو بيخياليءَ ۾ هڪ رڪشا جو پاسو لڳڻ ڪري روڊ تي ڪري پيو، ايتري ۾ هڪ ڪار ”پون – پون“ ڪندي اچي مٿان پهتي ۽ بريڪ وقت تي نه لڳڻ ڪري سندس مٿان چڙهي وئي ۽ ڪيس چيپاٽي پورو ڪري ڇڏيائين. هن جون رڙيون ڪار جي ڦيٿن هيٺان دٻجي ويون. بس، هڪ دفعو زور سان ”ادا“ چئي خاموشيءَ جي وادين ۾ هليو ويو. ڪار روڊ تي تيزيءَ سان ڊوڙندي هلي وئي.
وڏي، ننڍي جي رڙ ٻڌي پوئتي نهاريو ته ڪيس پنهنجي ڀاءُ جو رت ۾ رنگيل جسم چوواٽي جي وچ تي پيل نظر آيو.
هو ڊوڙ پائي وڃي پنهنجي ڀاءُ جي ڇچريل ۽ بيجان جسم مٿان ڪريو ۽ رڙيون ڪري چوڻ لڳو، ”ادا، تون ٻڪ تي هليو وئين! ٻئي جهان ۾ به تون خالي پيٽ ساڻ هليو وئين!“
سندس ڀاءُ جي لاش ۽ هن جي چوڌاري هشام ماڻهن جا ميڙ ويا. هر ڪوئي افسوس ڪري رهيو هو. ڪو ماڻهن کي پري ڪري رهيو هو، ته ڪو هن کي سمجهائي رهيو هو. مطلب ته جيترا هئا ماڻهو اوترئون هون همدرديون!
وچ چوواٽي تي ماڻهن جو ميڙ ڏسي، پڪوڙائي حجم، مائي

وارو، ڪوٺن وارو ۽ ٻيا دڪاندار اچي مڙيا. ٻڪوڙائيءَ چيو، ”ويچارو ٻڪ تي مري ويو.“ ۽ ٻوڙ پائي ڍاڪو ڪن ڪچوريون آڻي سندس ڀاءُ کي ڏنائين.

هن ڪچوريون ورتيون، پنهنجي ڀاءُ ڏي منهن ڪري روئيندي چيو، ”ادا ڏس هي هاڻي ڪچوريون ڪٿي آيو آهي.“ ۽ ڪچوريون هيٺ رکي ڇڏيائين.

حجم چيو، ”ويچارو مينهن ۽ سيءَ ۾ مري ويو.“

ڪوٽن وارو هڪ ڪوٽ کڻي آيو ۽ هن کي ڏيندي چيائين، ”اچي هي ڪوٽ تون ڀاءُ، سيءَ تو پوي.“

هن پنهنجي ڀاءُ جي لاش ڏانهن منهن ڪري چيو، ”ادا ڏس، اڳ هي ڪوٽ جو اگهه ٻه نه پيو ٻڌائي، پر هاڻي مفت ۾ ڪوٽ ٿو ڏي! پر نه، مان ڪوٽ نه پائيندس، مان پڪوڙا نه کائيندس.“

مينهن اچا بند نه ٿيو هو ۽ هشام ماڻهن جا اهو ٻه وساري ويٺا هئا، ته هو مينهن ۽ سيءَ ۾ روڊ تي ويٺا آهن ۽ سندن ڪپڙا پسجي چڪا آهن.

ڪهڙيل خواهشون

مشعل پبليڪيشن لاڙڪاڻو
جنوري ١٩٧٧ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سهڻي پبليڪيشنس، حيدرآباد
جا شايع ٿيل ڪتاب

١-	اسانجي سنڌ	(ڪهاڻيون)	مختلف ڪهاڻيڪار	ختم ٿيل
٢-	اڻ وسرندڙ ڪهاڻيون	"	الطاف شيخ	"
٣-	وايون وڏجارن جون	(سفرنامو)	الطاف شيخ	"
٤-	بندر بازاريون	"	الطاف شيخ	"
٥-	غدار	(ناوليٽ)	ڪرشن چندر	"
٦-	سونهن پٿر ۽ پيار	(ڪهاڻيون)	طارق اشرف	ختم ٿيل
٧-	ميرو ڏاڙيل	(ناول)	طارق اشرف	"
٨-	ڳاڙها هٿ پيلا چهرا	(شعر)	ذوالفقار سيال	١٦-٠٠
٩-	رشتا ناتا	(ڪهاڻيون)	نجم عباسي	ختم ٿيل
١٠-	پيار جي پري	"	غلام رباني	"
١١-	بدمعاش	"	جمال ابڙو	"
١٢-	سفيد وحشي	"	شيخ اياز	"
١٣-	سمونڊ جي ساڻيهه	(سفرنامو)	الطاف شيخ	"
١٤-	منهنجي حياتي جا سونا روپا ورق		پوپٽي هيرانندائي	"
١٥-	جاني تہ جهاز ۾	(سفرنامو)	الطاف شيخ	"
١٦-	آها شام	(ڪهاڻيون)	موهن ڪلپنا	١٠-٠٠

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن ڪتاب جا ليکڪ

لالچند امر ڏنو مل جڳتياڻي، شيخ اياز،
جمال ابڙو، زينت چنا، پوپٽي هيرانندڻي،
سڳن آهوجا، سندري آتمچنداڻي، اياز قادري،
شيخ حفيظ، ڪمل پياسي، ڪرشن کٽواڻي،
جڳديش ايس لچاڻي، بشير مورياڻي، سراج،
تارا ميرچنداڻي، موهن ڪلپنا، علي بابا،
حميد سنڌي، غياث جوڻيجو، طارق اشرف،
نظير شيخ، ڪلا پرڪاش، ماهتاب محبوب،
مانڪ، ظفر حسن، ولي رام ولڀ، حليم بروهي،
زيب سنڌي

پنهنجي موضوع جي لحاظ کان هيءَ سنڌيءَ جو
پهريون ڪتاب آهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪائُو، ياڄوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پـَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻـن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳِئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ ٽالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪِٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻچاڻائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‍ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۾ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا يارُ

پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.

- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سنڌس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book